

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

**MEHMET AKİF ERSOY'UN "SAFAHAT" ADLI KİTABININ
HALK EDEBİYATI VE HALK BİLİMİ UNSURLARI ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT

Hazırlayan

Gülden ÇİFÇİ

KONYA 2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Güliden GİFCİ
	Numarası	074201031005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Halk Edebiyatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
Tezin Adı	Mehmet Akif Ersoylun "safahat" Adlı Kitabının Halk Edebiyatı ve Halk Ritimi Unsurları Üzerine Bir İnceleme	

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Güliden GİFCİ
Güliden

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gülden ÇİFTÇİ
	Numarası	074201031005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dil ve Edebiyatı / Türk Halk Edebiyatı
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Doç.Dr. Zekeriya KARADAĞ
Tezin Adı	Mehmet Akif Ersoy'un "Safahat" Adlı Kitabının Halk Edebiyatı ve Halk Bilimi Unsurları Üzerine Bir İnceleme	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan başlıklı bu çalışma ..30../.09../2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Danışman ve Üyeler

İmza

Doç. Dr. Zekeriya KARADAĞ

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN

Yrd. Doç. Dr. Saip FAYROĞLU

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN SAFAHAT ADLI KİTABININ HALK
EDEBİYATI VE HALK BİLİMİ UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

GÜLDEN ÇİFÇİ

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

2010,Sayfa:148

Halk kültürü bir milletin sahip olduğu geçmişini, karakterini ortaya koyan ve geleceğini inşa etmesini sağlayan maddi manevi dinamikleridir.

Mehmet Akif Ersoy da bu değerlere sahip çıkılması ve yaşatılması için neler yapılması gerektiğini azim ve heyecanla anlatan büyük bir şairdir.

Biz bu çalışmamızda, halk yaşayışını ve kültürünü eserinde amacı doğrultusunda kullanan "İstiklâl Marşı Şairi" Mehmet Âkif Ersoy'un Halk edebiyatı ve halk bilimi unsurlarını eserinde ne ölçüde kullandığını inceledik.

Birinci Bölüm'de, Şair'in hayatı, edebi kişiliği ve Safahat hakkında bilgi verdik.

İkinci Bölüm'de de Safahat'taki halk edebiyatı unsurlarını inceledik.

Üçüncü Bölüm'de ise Safahat'taki halk bilimi unsurlarını ele aldık.

Safahat'ta tespit ettiğimiz bütün unsurları toplayarak bilimsel usullere göre tasnif ettik.

Safahat'ta halk edebiyatı ve halk bilimi ile ilgili olarak ele alınan mısralar kitaptaki sayfa numaralarına göre verilmiştir.

Sonuçta ise amacı halkı aydınlatmak ve birlik beraberliğe çağırmak olan Mehmet Âkif Ersoy'un bunu yaparken halk edebiyatı ve halk bilimi unsurlarını eserinde ne derecede kullanmış olduğunu gördük.

ABSTRACT

MASTER THESIS

A STUDY ON THE ELEMENTS OF FOLK LITERATURE AND FOLKLORE IN
MEHMET ÂKİF ERSOY'S BOOK SAFAHAT

GÜLDEN ÇİFÇİ

SELÇUK UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

THE DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

2010, Page: 148

Folk culture has a history of the nation, allowing him to build the future of the character and reveal the dynamics of material and moral.

Mehmet Akif Ersoy vacated and to maintain these values, what should be done with determination and enthusiasm about the great poet.

In this study we, the people and culture of the work of the purpose of using yaşayışını "İstılâl Marşı Poet" Mehmet Akif Ersoy elements of folk literature and folklore in his work examined the extent to use.

The first chapter we informed about Mehmet Âkif Ersoy's life, his literary personality and Safahat.

In Safahat also reviewed the elements of the second part of folk literature.

The third chapter, we discussed the elements of folklore in Safahat.

In Safahat classified according to the procedures we've found all the elements we have gathered scientific.

In Safahat folk literature and folklore are regarded as related to the page numbers are given according to verses in the book.

The aim of the alliance and draw the people to call a result, Mehmet Akif Ersoy doing so, elements of folk literature and folklore in his work we have seen to what extent is used.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	v
ÖNSÖZ.....	vi

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Mehmet Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebi Kişiliği ve Safahat

1.1.Hayatı.....	1
1.2.EdebiKişiliği.....	2
1.3.Safahat.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

2. Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat Adlı Eserinde Halk Edebiyatı Unsurları

2.1.AnonimEdebiyat.....	9
2.1.1.Manzum Olanlar.....	10
2.1.1.1.Türkü.....	10
2.1.1.2.Ağıt.....	11
2.1.2. Mensur Olanlar.....	12
2.1.2.1.Fıkra.....	12
2.1.2.2.Halk Hikâyesi.....	40
2.1.3. Kalıplaşmış İfadeler.....	47
2.1.3.1.Atasözleri.....	47

2.1.3.2.Deyimler.....	49
2.1.3.3.Dualar (Alkışlar).....	59
2.1.3.4.Beddualar (Kargışlar,İlenmeler).....	67
2.1.3.5.Argo Sözler ve Küfürler.....	69
2.1.3.6.Hitaplar,Çağrılar.....	73
2.1.3.7.Selamlaşma,Karşılama ve Uğurlama.....	75
2.1.3.8.Lakaplar.....	77
2.2.Dini Tasavvufi Türk Edebiyatı.....	78
2.2.1.İlahi.....	79
2.2.2.Menkıbe.....	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3.Mehmet Âkif'in Safahat Adlı Eserinde Halk Bilimi Unsurları.....	86
3.1.GeçişDönemleri.....	86
3.1.1. Evlenme.....	86
3.1.2. Ölüm.....	90
3.1.2.1.Ölüm Öncesi.....	90
3.1.2.2.Ölüm Sırası.....	93
3.1.2.2.1. Kefenleme.....	94
3.1.2.2.2. Gömme Hususiyetleri.....	94
3.1.2.3.Ölüm Sonrası.....	98

3.2.Günlük Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler.....	101
3.2.1.Saygı.....	101
3.2.2.Vefa.....	103
3.2.3.Komşuluk.....	104
3.2.4.Misafirperverlik.....	105
3.2.5.Kutlama (Tebrik).....	106
3.2.6.Aile.....	107
3.3.Halk Bilgisi.....	107
3.3.1.Halk Matematiği ve Ölçüsü.....	108
3.3.2.Halk Takvimi.....	110
3.3.3.Halk Hekimliği.....	111
3.3.4.Halk Mimarisi.....	113
3.4.Bayramlar,Törenler.....	118
3.5.İnanmalar.....	126
3.5.1.Eski Türk İnancı.....	126
3.5.2.Soyut Varlıklarla İlgili İnanmalar.....	128
3.5.3.Nazar.....	130
3.5.4.Büyü.....	130
3.6.GiyimKuşam.....	131
3.7.Halk Sanatları ve Zanaatları.....	133
3.7.1.Meslekler.....	133

3.7.2.Eşyalar.....	135
3.8.Halk Oyunları.....	136
3.9.Halk Çalgısı.....	141
3.10.Halk Zevki.....	141
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA.....	146

KISALTMALAR

- I : Safahat
II : Süleymâniye Kürsüsünde
III : Hakkın Sesleri
IV : Fâtih Kürsüsünde
V : Hâtıralar
VI : Âsım
VII : Gölgeler
t.y. : Yayım yılı belli olmayan makale

ÖN SÖZ

1789 Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da halkın yaşamını her yönüyle ortaya koyma çalışmaları hız kazanırken ülkemizde de Ziya Gökalp, Fuad Köprülü, Rıza Tevfik gibi isimlerin Avrupa'da yayılan bu fikirlere gönül vermesiyle çalışmalar ancak 1908'den sonra başladı.

Halkın yaratmaları ile aydınların birikimleri arasındaki sınırları belirlemek ve Türk halkının en eski zamanlarından beri oluşturdukları maddi ve manevi eserleri ortaya koymak için başlatılan araştırmalar o günden bu zamana dek öz verili çalışmalarla devam ettirilmiştir.

Halk edebiyatı ve halk bilimine gönül vermiş her araştırmacı çalışmalarıyla bu alana katkı sağlarken biz de çalışmamızda “millî şair” olarak adlandırdığımız Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat adlı eserini halk edebiyatı ve halk bilimi açısından inceleyerek bu alana katkı getirmeyi hedefledik.

Şair-i âzam olarak nitelendirilen Mehmet Âkif'in, millî kimliğimizi oluşturan temel unsurlardan biri olan millî marşımızın yaratıcısı, Türk milletinin sessiz çığlıklarını tüm dünyaya haykıran soluk, hayatı şiirin içine işlemiş, sanatı halk için, dava için ortaya koyan kişi olması çalışmamıza kaynak isim olarak seçilmesini gerektiren en önemli sebepleri oluşturmuştur.

Çalışmamız ön söz ve sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm'de Mehmet Akif Ersoy'un hayatı, edebî kişiliği ve Safahat hakkında bilgi verilmiştir.

Bundan sonra yer alan iki bölüm Safahat'ın taranması, elde edilen malzemenin tasnifi ve sonuçta ortaya çıkan bilgilerin halk edebiyatı ve halk bilimi açısından yorumlanması sonucunda oluşturulmuştur.

İkinci Bölüm'de Safahat'ta yer alan ve halk edebiyatı alanına giren ürünleri ele aldık.

Bu ürünleri halk edebiyatı içindeki yerlerine göre iki başlık altında inceledik:

I. Anonim Edebiyat

- a) Manzum Ürünler
- b) Mensur Ürünler
- c) Halk Hikâyeleri
- d) Kalıplaşmış İfadeler

II. Tekke Edebiyatı

Âşık edebiyatına dair herhangi bir ürüne rastlanılmadığı için bu başlık ele alınmamıştır.

Üçüncü Bölüm'de ise Safahat'ta yer alan ve halk bilimi alanına giren ürünleri tespit etmeye çalıştık. Halk bilimi ürünlerini ise şu başlıklar altında topladık:

- a) Geçiş Dönemleri
- b) Günlük Hayat İle İlgili Gelenek ve Görenekler
- c) Halk Bilgisi
- d) Bayramlar, Törenler
- e) İnanmalar
- f) Giyim-Kuşam
- g) Halk sanatları ve Zanaatları
- ı) Halk Oyunları
- j) Halk Çalgısı
- k) Halk Zevki

Sonuç ve kaynakça ile çalışmamızı tamamladık. Kaynakçada çalışmamızı oluşturma da bize kaynaklık eden eserlere yer verdik.

Halk edebiyatı ve bilimi ürünlerine ait örnekleri, Safahat'ı oluşturan altı

kitabın kitapta yer alış sırasına göre verdik. Kimi zaman bir örnekte birden fazla ürünün yer alması aynı örneğin tekrar verilmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir.

Ürünleri meydana getiren örnekler kitaptaki yazım ve imlâsına bağlı kalınarak ve yazı şekli ayırt edilerek verilmiştir.

Konu seçiminden yolumuzu belirlememize kadar rehberlik eden ve halk bilimi ürünlerini incelerken neyi ele alıp almayacağımız konusunda çelişkiye düştüğümüz zamanlarda yol gösteren değerli hocam, Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT'a teşekkürü bir borç biliyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.MEHMET ÂKİF ERSOY'UN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE SAFAHAT

1.1.Hayati

Mehmet Âkif Ersoy, İstiklâl Marşı şairi, Türk milliyetçiliğinin coşkulu temsilcisi, ahlâk timsali, fikir ve mücadele adamıdır.

Mehmet Âkif, 1873'te İstanbul'da doğmuştur. Baba tarafından Arnavutluklu, anne tarafından ise Buharalı bir Türk ailesine mensuptur. Babası, Fatih Medresesi Müderrislerinden Mehmet Tahir Efendi'dir.

“Benim hem babam, hem hocamdır. Ne biliyorsam, kendisinden öğrendim.” Diye tanıttığı bu bilgin ve Müslüman baba, Âkif'e Arap dilini, din bilgilerini öğretmiş, onu, daha çocuk yaşta iken Fâtih camiine götürmüş, Tanrı karşısında secdeye kapanan temizce samimi Müslüman kütlelerin muazzam dindarlığını, Âkif, çocukluğunun ilk intibaları arasında görmüş; bu lâhûti havayı daha o yaşlarda teneffüs etmiştir” (Banarlı 2004:1152).

Dört yaşındayken Emir Buharî Mahalle Mektebi'ne başlamıştır. İlk öğreniminden sonra Fatih merkez Rüştîyesi ve Mekteb-i Mülkiye'nin lise kısmını bitirmiştir. Mülkiye'nin yüksek kısmına geçmişken, aynı yıl babası ölür ve yüksek tahsilini tamamlamak için Halkalı Mülkiye Baytar Mektebi'ne geçer. Baytar Mektebi'ni birincilikle bitiren Şair, aynı yıl evlenir ve Umûr-ı Baytarîye ve Islâh-ı Hayvanât Umum Müfettiş Muavinliği'ne memur olarak atanır.

1914 yılında ise Almanya'daki Müslüman esirlerin durumunu görmek için Alman hükümetinin davetine üzerine, Teşkilât-ı Mahsûsa (Osmanlı İstihbarat Teşkilatı) aracılığı ile Berlin'e gider. Bu gezide ise Şair, Doğu'nun aksine Batı'daki büyük ilerlemeyi görür.

İzmir'in işgalinden(1919) sonra, Batı Anadolu'da yer yer beliren direnmeleri güçlendirmek için Balıkesir'e gider. Vaazlarla halkı irşada çalışır. Balıkesir

izlenimlerini Sebilürreşâd'da yayımlar. Bu faaliyetlerinden ötürü, Darü'l-Hikmeti'il-İslamiye'deki görevine son verilir(1920).

İstanbul'un işgalinden sonra Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye katılmak üzere harekete geçer. Bu mücadeleye yürekten inanan Âkif, İstanbul'dan Ankara'ya kadar hemen hemen yürüyerek gider ve önüne gelen yerde halkı milli kuvvetlerle birleşmeye sevk eder.

Şair, TBMM'ye Burdur milletvekili olarak katılır. Bu sırada çıkan Konya isyanının bastırılması için Konya'ya gönderilir. Daha sonra Kastamonu'ya geçer. Burada Nasrullah Camii'nde vaazlar verir. Sebilürreşâd'ı bir süre Kastamonu'da yayımlar. Tekrar Ankara'ya dönüp Tâceddin dergâhı'na yerleşir. Bu sırada yazdığı şiir İstiklâl Marşı olarak kabul edilir.

İslâm davasının bir neferi olarak Türkiye'nin kurtuluşu için çalışan Mehmet Âkif, üst kademe yöneticilerin Milli Mücadele'nin amaçlarından uzak, tamamen ters maksatları ile çelişir. Bu yüzden 1923 Ekim'inde Abbas Halim Paşa ile Mısır'a gider. Kışı orada geçirdikten sonra baharda döner. Birkaç yıl kışları Mısır'da yazları Türkiye'de geçirir. Mehmet Âkif 1926 kışından sonra memlekete dönmez.

1936 yaz başlangıcında İstanbul'a döner.

Nişantaşı Sağlık Yurdu'na yatırılır. Mısır'da uzun süre kalanlarda görülen sirozun tedavisi buradan zamanında uzaklaşmadığı için, imkânsız hâle gelir. Sağlık Yurdu'ndan sonra bir süre Mısır Apartmanı'nda misafir edilen Mehmet Âkif, Almdağı'ndaki Baltacı Çiftliği'nde vefat eder (1936).

Edirnekapı Mezarlığı'nda Babanzâde Ahmed Naim'in yanına gömülür. Hükümet ve basın cenazesine ilgi göstermez. Resmi cenaze merasimi yapılmaz. Fakat milli Şairi, İstiklâl Marşı'nı bir mümin ve millet mistiği olarak âbideleştiren bu mücahidi, milleti ve gençliği büyük bir cemaatle uğurlar.

1.2.Edebi Kişiliği

Mehmet Âkif Ersoy, 20. asır İslâmi-Türk milliyetçiliğinin en güçlü temsilcilerindendir.

Ana tarafı Buharalı bir aileye dayanan Âkif, bu yönüyle Doğu İslâmlığı, Arnavutluk'tan gelen babası tarafından da Batı İslâmlığı ve doğup büyüdüğü çevreyle de merkezi İslâmlığın etkilerini taşır. Fatih semti özellikle Mehmet Âkif'in çocukluk ve gençlik yıllarında Müslüman İstanbul'un ilim merkezi durumundadır.

Cami merkez olmak üzere yüksek seviyede eğitim-öğretim kurumları bu semtin çehresinin oluşmasında etkili olmuştur. Mehmet Âkif, kendinden çok başkalarını, toplumu düşünen, iyi ahlâklı, namuslu bir insan, örnek bir Müslüman olarak bu etkileşimlerin çocuğudur.

Ayrıca, resmi ve özel öğrenimi onun bir hayat olarak yaşanan İslâm ile birlikte Doğu ve Batı kültürleriyle de temasını sağlar. Mehmet Âkif'in özel öğrenimi, babasından aldığı dini bilgiler, Arapça ve akaitle başlar. Daha sonra da Fatih Camii baş imamı Arap Hoca'dan Kur'an-ı hıfza çalışır. Selanikli Esad Dede'den Farsça, Halis Efendi'den Arapça okur. Bu Doğu dilleri yanında Baytar İbrahim Efendi'den Fransızca öğrenir.

Mehmet Âkif, bu sırada da ilk şiir çalışmalarına başlar.

“Âkif'in dil ve edebiyat vâdisindeki yükselişi de yine uzun, muntazam ve devamlı bir çalışma ile: Daha çocuk denecek yaşlarda şiir söylemeye çalışan ve mülkiye idâdisinde iken, hocası Muâllim Nâci'nin tesiriyle gazeller söyleyen, bu arada güzel bir tercî-i bende yazan şair, yine Baytar mektebine devam ettiği yıllar da Fransızca öğrenerek, batı edebiyatını tanıdı. Böylelikle çok iyi bildiği Türk, Arap, Acem dil ve edebiyatlarından başka, Fransız dili ve edebiyatını da –zamanla- bu dilden en ağır eserleri okuyacak ve en kolay tercüme yapabilecek bir şekilde öğrendi” (Banarlı 2004:1152).

Bu eğitimleriyle Âkif, dile kuvvetle hâkim, akılcı, kültürlü, realist bir sanatkârdır.

Müslüman dünyasını kurtaracak olanın büyük İslâm birliği olduğunu düşünen Âkif'in bu yönde eğilimi de gelenekten yanadır ve onun bu yönünü besleyen Mülkiye'den hocası Muallim Naci'dir.

Bu eğilimi dolayısıyla şair yazı hayatına atıldığı yıllarda (1895) büyük bir akım olarak güçlenen Servet-i Fünûn teşekkülüne katılmaz.

“Âkif, bütün eserlerinde olduğu gibi burada (Süleymaniye Kürsüsünde) da kalabalığın dilini, üslûbunu ve zihniyetini benimsiyor. Bu bakımdan o, başlıca gayeleri, şahsî ve orijinal olmak, yeni ve başka görünmek olan Servet-i Fünûncularla Hâşim'den tamamıyla ayrılır.

Âkif, kalabalığın sade kelimelerini değil, deyimlerini, benzetmelerini, ifade, hattâ bütün cümlelerini dahi almaktan çekinmez (Kaplan 2005:176).

Mehmet Âkif'in şiir anlayışını etkileyen isimler arasında İranlı Hafız ve Sadi de vardır. 1898'den itibaren Servet-i Fünûn'da yayımladığı tercüme arasında Hâfız'ın şiirleri de bulunur. Sadi ise, hikmetli hikâyeleri nazmetmesi ile Mehmet Âkif'i etkiler.

1898 de Resimli Gazete'de yayımlanan şiirlerinden biri “Sadi” dir. Bu Acem şairinden de tercüme vardır. Ayrıca bazı şiirlerinde Sadi'den iktibaslara rastlanır. Servet-i Fünûn'da yayımlanan bir ankete verdiği cevapta en çok tesirinde kaldığı edibin Sadi olduğunu belirtmiştir. Batı'dan tesirini ifade ettikleri ise Lamartine ve Alexandra Dumas Fils'dir.

Mehmet Âkif'in edebî ve fikri hayatında dönüm noktası 1908 yılıdır. Bu yıl içinde Darülfünun Edebiyat-ı Umûmiye müderrisliğine tayin olunur. Böylece edebiyatla uğraşması kolaylaşır.

Ebulûlâ ile Eşref Edip tarafından yayımlanmakta olan Sırat-ı Müstakîm'de (VIII.C.ten sonra Sebilürreşâd adını aldı) yazmaya başlar. Bu dergide 1908'de 29, 1909'da 7 şiiri yayımlanır. Bu şiirler arasında Küfe ve Seyfi Baba gibi ona geniş ün sağlayanlar da vardır.

Çocukluğundan beri hikâye ve masallara meraklı olan Mehmet Âkif'in ilk okuduğu eserler arasında klâsik bir aşk hikâyesi olan Leylâ ve Mecnûn (Fuzuli) 'un da olduğu biliniyor. Edebî hayatının yeni başlangıç döneminde Edebiyat-ı Cedâciler'in manzum hikâye modası yaygındır. Mehmet Âkif bu dönemde toplum

hayatının çeşitli kesimlerinden çıkardığı konuları canlı ve ilgi uyandırıcı bir şekilde işledi. İslâm tarihinden almış, bazı seyahatlerini de manzum olarak hikâye etmiştir.

“Şair, Lamartine’i, eserlerindeki dînî lirizm dolayısıyla sevmiş; Duma Fils’i ise “küçük hikâyeleri ile büyük hakikatler söyleyen” Sa’di ile aralarında bir yakınlık bulduğu için beğenmiştir. Mehmet Âkif’e göre, Sa’di ile Duma Fils arasındaki benzerlik, her ikisinin de “büyük büyük hikmetler, ibretler göstermek için uzun uzun vak’alar tertip etmeğe” lüzum görmedikleri ve “her gün görülen, görüldüğü için hiç dikkati çekmeyen hâdiselerden nâ-mütenâhi mevzular çıkarmaya muvaffak oldukları içindir” (Banarlı 2004:1158).

Mehmet Âkif, Türk şiirinin XX. yy. başlarındaki gelişim çizgisinde önemli bir yer tutar. Cenab Şahabettin, edebiyat tarihinin Büyük Âkif’ten daha büyük İslâm ve Türk şairi tanımadığını söylerken M. Cemal Kuntay da Türk nazmının terkip kudretinin son noktasına Mehmet Âkif’in eliyle çıktığını belirtir. Mehmet Âkif’in Türk nazmına getirdiği ses, canlılık, dil pürüzlerinden arınmış sade olarak nitelendirilir. Bu kanaat, İslâm edebiyatının ortak vezni olan aruzu kullanmaktaki ustalığından doğmaktadır. Bütün İslâm şiirini bir âhenkle birleştiren aruz vezni, dokuz asırdır Türk şairleri tarafından da kullanılmaktaydı. Türkçede uzun hece olmaması yüzünden, bu veznin pürüzlerinden kurtulunamıyordu. Âkif’le dir ki bu vezin, günlük konuşmaları, en tabîî ifadeleri rahatça verebilecek bir alet hâline gelir. Onunla en duygulu mısraları büyük bir ustalıkla meydana getiren Şair, manzum hikâyelerinde basit mahalle sözlüğünü de kullanarak tabîî konuşma diliyle uzun anlatımlara girmekten de geri kalmaz. Vaaz verir, nutuk çektirir, arzuhal yazar.

Mehmet Âkif’e göre sanat dava içindir. Şiirle düşünmeyi edebiyatımızda en ileri noktaya vardirmiştir. Toplum hayatında bir insanın ömrü boyunca başından geçenleri şiirle anlatmak onun tutkusu gibidir.

Bu yüzden şiirleri Müslüman Türk halkının, özellikle de İstanbul’un belli bir dönemdeki günlüğü, vakâyinamesi daha da yeni bir tabirle gazetesidir.

“Hayır, hayâl ile yoktur benim alışveriğim

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Mehmet Âkif'in insan ve toplum anlayışıyla bütünlük gösteren bir üslûbu vardır.

Bunun kaba şakalar ve argo dışındaki günlük kelimelerden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Konuşturduğu veya sözünü ettiği insanın dilini, bir Karagöz oynatıcısı kadar kahramanlarının üslûbuna hâkim olduğunu görüyoruz. Bu üslûptaki sadelik ise, sanki sehl-i mümtenidir, kolay ulaşılmaz.

Şiir dili ise bazen lirik, bazen ironik olsa da her zaman epik, yani destanî özelliğe sahiptir. Çevresini tasvir eden nazım parçalarında öylesine gerçekçi, öylesine ironik tespitler var ki, Âkif'in ustalığını teslim etmemek imkânsızdır. Bütün bu farklı şiir türlerinin hapsinde öyle akıl almayacak kadar işlek bir dil var ki, manzum hikâyeleri okurken bile şaşırmadan edemiyorsunuz. Bütün bunlar onun kendine özgü bir şiir dili ve üslûbu olduğunu gösteriyor (Miyasoğlu,2006).

Görülüyor ki yaşanan hayat şiirinin başlıca konularındandır. Edebiyatımızda onun kadar hayati şiire ve şiiri hayata sokmuş şair yoktur.

1.3.Safahat

Safahat, manzum hikâyeler, seyahat hatıraları, vaazlar ve lirik şiirlerden oluşmuş yedi kitabın birleşimidir.

Birinci Safahat (1911). 1908-10 arası Sırat-ı Müstakîm'de yayımlanan şiirlerinden dördü dışındakiler bu kitapta yer alır. Kitapta mevcut şiirler içtimâî hikâyeler (Kocakarı ile Ömer, Dirvas) ve kendi hayatından kaynaklananlar (Hasta, Bebek yahut Hakkı Karar, Seyfi Baba) şeklinde de sınıflanabilir.

Süleymaniye Kürsüsünde (1912). Doğu Türklerinden seyahatname yazarı Abdürreşid İbrahim'in ağzından Müslümanların hâlini anlatan ve onları birlik-beraberliğe çağıran vaaz şeklinde 1502 mısralık bir şiirdir.

Hakkın Sesleri (1913). 8 âyet ve 1 hadis ve Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi isimli şiirlerinden oluşmuştur. Balkan Savaşı'nın ortaya çıkardığı felâketlere serzenişte bulunmaktadır.

Fatih Kürsüsünde (1914). Vaaz şeklinde şiirdir. Yarı satirik, yarı didaktik bir eserdir.

Âkif, bir arkadaşıyla Fatih Camii'ne gider. Yolda eski medeniyetimizle o günkü hâlimizi iğneli bir şekilde mukayese ederler. Sonra Fatih Camii'ndeki vaizin sözleriyle tembellik ve taklitçilik eleştirir.

Hatıralar (1917). 1913 başında Mısır ve Hicaz'a, 1914'te Berlin'e ve Necid'e yaptığı seyahatlerden izlenimler dışında âyet ve hadis tefsirlerine yer verilmiştir.

Âsım (1924). Muhavereli bütün bir manzum hikâyedir. Kişiler; Hocazâde (M. Âkif), Köse İmam (M. Âkif'in babasının talebelerinden Ali Şevki Hoca), Âsım (Ali Şevki Hoca'nın oğlu), Emin (Âkif'in oğlu). Mehmet Âkif, özlediği, yetiştiğini veya yetişeceğini umduğu yeni nesli Âsım'la sembolleştirir. Çanakkale Şehitlerini tasvir ederken lirizmin şahikasına çıkar.

Gölgeler (Mısır,1933). Daha önce dinî-didaktik şiirler yazan Âkif'in bu kitabında dinî-lirik şiirler önemli yer tutar. Mehmet Âkif'in şiirleri ölümünden sonra Ö. Rıza Doğrul tarafından Safahat adı altında yayımlanmıştır (1943).

“Safahat, âdeta, muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, câmi, köy, şehir, fakir, zengin,dindar,dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, câhil, yerli, yabacı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâli hâzır, hayâl, hakikât, hemen hemen her şey Âkif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, kavuşmalara baş vurur, vaaz verir. Komik, trajik, öğretici, hamâsî, lirik, hakîmâne her edayı her tonu kullanır. Bu suretle Âkif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hattâ edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar (Kaplan 2005:174).

Safahat'ın yani Âkif'in şiirinin oluşmasını sağlayan çeşitli sebepler bulunmaktadır.

Bunlar; Şairin kendi yaşamı, yaşamı boyunca (ev, mahalle, mektep, daire-Mısır, Medine, Berlin...) gözlemedikleri, yaşadıkları ve Şairin hayatı boyunca almış olduğu eğitim sonucunda kazandıkları olarak sıralayabiliriz:

1.Doğu-İslâm şiir kültürü. Bu Divân şiirinden Sadi ve Mevlânâ'da en güzel örneklerini bulduğumuz ahlâkî manzum hikâyecilik anlayışına kadar varan çerçevedir.

2.Batı etkisi. Mehmet Âkif bu yönden, Batı sanat akımlarından realizme bağlıdır.

Müspet ilim tahsilinden gelen olaylara gerçekçi, objektif ve tahlilci bakış alışkanlığı da bu kategoride mütalaa edilmelidir.

3.Dinî-tarîhî çerçeve. Sıkıntılı günler yaşayan devlet ve millet hayatının İslâm ideali kucaklamasından doğan bir samimiyet bu çerçeveyi belirler.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MEHMET AKİF ERSOY'UN SAFAHAT ADLI ESERİNDE HALK EDEBİYATI UNSURLARI

2.1. Anonim Edebiyat

İlk kez kim tarafından söylendiği belli olmayan halkın ortak duygu ve düşüncelerini yansıtan edebiyatın ürünleridir.

Bu ürünler, sözlü gelenekte yaşadığı ve nesilden nesile aktararak günümüze ulaştığı için zaman içerisinde çeşitli değişmelere uğramışlardır.

Anonim Edebiyat'ın birçok ürünü vardır. Ancak eserimizde tespit edilen ürünler şöyledir:

A) Manzum Olanlar

1. Mâni
2. Ağıt

B) Mensur Olanlar

1. Fıkra

C) Halk Hikâyeleri

D) Kalıplaşmış İfadeler

1. Atasözleri
2. Deyimler
3. Ölçülü Sözler
4. Alkışlar ve Dualar
5. Kargışlar (Beddualar)
6. Argolar ve Küfürler

7. Hitaplar, Çağrılar
8. Selamlaşma, Karşılama ve Uğurlamalar
9. Lakaplar

2.1.1. Manzum Olanlar

2.1.1.1. Türkü

Anonim halk edebiyatı mahsullerinden olan türkü hakkında Cahit Öztelli şunları söyler:” Halkın ortak malı olan bir edebiyat türüdür. Ağızdan ağza dolaşa dolaşa kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü edebiyatın en güzeli türkülerdir.

Türkü, genel edebiyat türleri içinde bir nazım türüdür. Yani ölçülü (vezin), uyaklı (kafiye), dizelerle (mısra) meydana gelir (Öztelli, 1972:9,10).

Türküler kendilerine has bir ezgi ile söylenirler ve başlangıçta bir olay üzerine yakılırlar. Türkülerde insanların doğumdan ölüme kadar bütün yaşamlarını görebiliriz. Halkın sevincini, üzüntüsünü, kahramanlıklarını, acılarını, aşklarını, felaketlerini bütün canlılığıyla türkülerde görebiliriz.

Mehmet Akif’te *Bayram* adlı şiirinde bayram coşkusunu anlatırken salıncakçının çığıracağı bir türküye yer verir. Mehmet Akif’in en büyük özelliklerinden biri hayatı bütün çıplaklığıyla şiirinin içine almasıdır. Sıradan bir simitçi ya da salıncakçı capcanlı bir şekilde onun şiirinde yerini alır.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yardımcı bu türkü ile ilgili şunları söyler: ”Âkif, *Bayram* adlı şiirinde bir bayram yerini bütün canlılığı ile tasvir ederken, bir türküçünün “yandı” sedasıyla söylediği türkülerden birine örnek olarak şu parçayı beyitlerinin arasına sıkıştırır:

Deniz dalgasız olmaz

Gönül sevdasız olmaz

Yari güzel olanın

Başı belasız olmaz

Haydindi mini mini maşallah

Kavuşuruz inşallah¹

Akif, burada günümüzde de söylenen bir türkünün eskiliğini ortaya koymuştur. (Yardımcı, t.y. : 6)

2.1.1.2. Ağıt

İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı – cansız bir varlığını kaybetme, korku, telaş ve heyecan anındaki üzüntülerini, feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini düzenli düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türkülere Batı Türkçesi'nde umumiyetle “ağıt” adı verilir (Elçin, 2001:290).

Pertev Naili Boratav'da ağıt törenlerinde söylenenleri şöyle belirtir: “Halk geleneğinde, bu tören de, orada söylenen (şiir düzenine uygun olsun, olmasın) sözler de “ağıt” deyimi ile adlandırılır” demektedir (Boratav, 1999:197).

Şair'in, *Âhiret Yolu* şiirinde bir ölünün cenaze namazının kılınmasının ardından yakınlarından yükselen feryatlar vardır.

Safahat'ta geçen bu feryatlar da şiir düzenine uygun şekilde değil birkaç kişinin söylediği düzensiz sözlerden oluşmaktadır. Ayrıca yakılan bu ağıtlara baktığımızda kaybedilen kişinin yokluğuna dayanılamayacağı ifadelerinin yer aldığı ve özellikle o kişinin erkekse (erkek evin direği sayıldığından) onun ölümünün evin, ocağın yıkılması ile özdeşleştirildiği görülmektedir:

Baş örtüsüyle kadınlar gözüküdü pencereden :

-Biraktın öyle mi, en sonra kardeşim, bizi sen?

¹ (1/57)

-Yıkıldı dostlar evim, barkım...Âh gitti kocam...

-Dayım melek gibi insandı; ben nasıl yanmam.

-Tamam otuz senedir komşuyuz da bir kere, kızıp da “ey!” demiş insan değildi, hemşire!

- Zavallı Remziye ! Boynun büküldü evlâdım... (I/143)

2.1.2. Mensur Olanlar

2.1.2.1. Fıkra

Tanınmış kişileri, insanları ya da hayvanları ele alıp hikâye tarzında kısa ve öz olarak anlatan ince bir zekanın, nükteli bir dilin ve eğlenceli bir mizacın ürünü olan anlatmalardır.

Fıkralar nesir hâlinde, gerçekçi ve kısadırlar. Bu tür de halk arasında hikâye olarak bilinmektedir.

Fıkraların konusunu genelde yaşanılan hayat oluşturur ve merkezinde insan ve toplum vardır.

Şair de zaman zaman şiirlerinde fıkralara yer vermiştir ve bu fıkralarında merkezinde insan vardır. Burada Şair’in amacı fıkra anlatmak değildir. Şair, bir dava adamı olduğu için geniş halk kitlelerine seslenmektedir. Şiirlerinde de konuya uygun olarak fıkralara yer vererek halkın dikkatini çekmek istemiştir. Kimi zaman da ciddi bir konuya girmek için fıkraları girizgâh olarak kullanır.

Şair, kısa ama özlü bir anlatımla istediği dersi, nasihati vermeye çalışır ya da toplumda yolunda gitmeyen bir durumu özetler. Mehmet Âkif’in fıkraları kullanması

ya da günlük hayatta da konuşma üslûbunun bir parçası olması hakkında Hasan Basri Çantay şunları söyler:

“ Üstadın fıkracılığı, şen şakraklığı bütün eserlerinden bellidir. O ciddi bir mevzuya girmek istedi mi ilkin birkaç latife yapar, okuyucuyu neşelendirir; bazen, karşısındakini usanç geleceğini hissedince, söz arsında da aynı neşelendirme yolunu ihtiyar eder. Bu sayede estetik zevki olmayan okuyucular da üstadın şiirlerini seve seve okurlar, bitirmeden de ellerinden bırakamazlar.

Ancak, bu fıkraların, bu latifelerin nihayeti şiirlerin çoğunda mutlaka göz yaşlarından ibarettir. O, okuyucun sürekli gülüşmelerine tahammül edemez, ağlatır, ağlatır...” (Çantay, 2008:55).

Birinci fıkra: Şair’in *Ressam Haklı* şiiri bir fıkra üzerine kurulmuştur:

Sâhibi der:

- *Usta bu ne?*

Kıpkızıl bir boya çektin odanın her yerine!

- *Bu resim, askeri basmakta iken Fir'avn'ın*

Bahr-i Ahmer yarılıp geçmesidir Mûsâ'nın.

- *Hani Mûsâ be adam?*

- *Çıkmiş efendim karaya.....*

- *Fir'avun nerde?*

- *Boğulmuş.*

- *Ya bu kan rengi boya?*

- *Bahr-i Ahmer a efendim, yeşil olmaz ya bu da!*

- *Çok güzel levha imiş! Doğrusu şenlendi oda! (I/138)*

İkinci fıkra: Haddini bilmeyenlerin alaya alındığı *Şâir Huzûrunda Münekkid* adlı şiirin tamamını anlatılan fıkra oluşturmaktadır:

Düzer yâve-gû bir herif, bir gazel:

Müeddâ perîşan, edâ mübtezel.

Tabî î o gâyetle parlak bulur;

Okur, dinletir, söyletir, gaşy olur.

Biraz sonra bastırmak ister, fakat,

Sakın olmasın der ufak bir sakat,

Büyük, muktedir bir münekkid arar,

Nihâyet zarîfîn birinden sorar.

Gözetmez bu âdem de hâtır, huzûr,

Bulur lâfz u ma'nâda bir çok kusûr.

Herif şimdi tenkîde hiddetlenir,

Rezîlâne artık neler söylenir!

Biraz dinleyip sonra, bak, der zarîf:

Sizin nesriniz nazmınızdan lâtif! (I/140)

Üçüncü fıkroda kahvelerde zaman geçirip hayatı umursamadan boşa yaşayan insanlarla dalga geçilmektedir:

*Birinci def'a imiş binmiş ihtiyar kayığa;
 Piyade yağ gibi kaydıkça doğrulup açığa;
 Işıldamış gözü, bir kav çakıp demiş: Yâ Hay!
 Ömür ömür bu ömür işte: Hem otur hem kay!
 Şu peykeler de o tiryâkinin “ömür” dediği
 Piyâdenin eşidir... (IV/236)*

Dördüncü ve beşinci fıkralarda anlatılanları Hasan Basri Çantay şöyle ifade etmektedir: “Üstad hurâfeciler hakkında, “Ümmi dühat” hakkında daha bir hayli hücumlar fırlattıktan , (Mevlana Celâleddin Rûmî)nın güzel bir fıkrasını, Almanyayı kurtaran ilk tahsilin, muallim ordusunun kıymetini anlattıktan sonra “vatan berduş”ları ve hakîkî vatanperverleri tasvir ediyor” (Çantay, 1966:162).

Şair, bu fıkrada vatanın yıkılışını anlatan kıssadaki evin barkın yıkılmasına benzetir.

Sonuçta vatanın yerle bir olmasında suçu olanların kendilerine hiç pay çıkarmamalarına hiddetlenir. Şair, vatanın, milletin kan ağladığının gözler önünde olduğunu ancak insanların buna aldırış etmediğini hatta farkına vardıkları hallerin bile üzerini kapattıklarını acı ve öfkeyle belirtir:

*“Delik deşik evinin, bir zavallı hâne-harâb,
 Görür de hâlini, her gün eder şu yolda hitâb:
 Yıkılma hâ! Beni evvelce etmeden âgâh;*

Çoluk çocuk biteriz sonra hep, ma'âzallâh!
Bu hasbihâl ile yıllar gelir, geçer...Derken,
Gelir bakar ki bir akşam, o âşiyân-ı kühen
Yıkılmış, altına almış zavallı âileyi!
Görünce karşıdan adamcağız bu hâileyi,
Yığınla taş kesilen yurdunun harâbesine
Döner de der ki: "Meğer aldanırmışım, desene!
Ne oldu bunca niyâzım, ey âşinâ-yı kadîm?
Çocuklarım olacakken ben oldum işte yetîm!
Sakın yıkılma haber vermeden demez miydim?
Bu muydu senden, a zâlim, bu muydu ümîdim?
Hukûku, ahdi gözetmek nedir, sakın bilme!
Yazık, yazık sana sarf ettiğim emeklerime!..
O taş yığınları bir hâtifi lisân olarak;
Zavallı âdeme der: Haksız infiâli bırak!
Geçip de karşıma feryâd eder misin şimdi?
Haber mi vermedim, amma kulak veren kimdi?
Duvarlarımda yarık sandığın ağızlardan
Birer zebân-ı tezallüm uzattım, ey nâdan!

Fakat çamurla kapardın da her gün ağzımı sen,

Ziyâde söyleyemezdim, susardım artık ben!..” (IV/266)

Şair, bu fıkradan hareketle Almanya'nın bir muallim ordusuyla nasıl güçlü kurulduğunu anlatır.

Burada Mehmet Akif'in amacı Almanya'nın nasıl kurulduğunu anlatmak değildir.

Şair, ülkenin içinde bulunduğu iç acısı durumdan büyük üzüntü duymaktadır.

Bu durumda cahillikten, eğitimsizlikten kaynaklandığını bilmekte ve cehaletin, hurafenin karşısında şiddetle durmaktadır. Ülkenin de bu durumdan ancak böyle bir muallim ordusuyla kurtulacağını düşünmekte ve inanmaktadır:

Nasılsa gâib edip kâmilen muhârebeyi,

Esâret altına girmişti bir büyük millet;

Zevîl-ukûl arasından seçilme bir hey'et

Düşündü: Milleti i'lâya çâre hangisidir?

Döküldü ortaya ârâ-yı encümen bir bir:

Siyâseten kimi kurtarmak istemiş kalanı,

Demiş ki diğeri: “asker halâs eder vatani.”

O der: “Donanmaya vardır bugün eşedd-i lüzûm.”

Bu der: “Hayır, daha elzemdir iktisâb-ı ulûm.”

Kiminde san'ata rağbet, kiminde nakde heves;

Hilâsa, her kafadan başka başka çıkmış ses.

Bir ihtiyar yalnız dinleyip bidâyette;
 “Mahalle mektebi lâzım!” demiş, nihâyette.
 Zavallının sözü pek anlaşılmamış ilkin;
 “Bunak!” diyen bile olmuş düşünmeden; lâkin,
 Herif, bu söz ne demektir, güzelce şerh etmiş;
 Deminki lâfları pek vâkıfâne cerh etmiş.
 Sonunda: “Kuvvetimiz, şüphesiz, ilerlemeli;
 Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.
 Teammüm etmesi lâzım ma’ârifin mutlak:
 Okur yazarsa ahâli, ne var yapılmayacak?
 Donanma, ordu birer ihtiyâc-ı mübrimdir,
 O ihtiyâcı, fakat, öğretene “muallim” dir!
 Deyip karârını vermiş ki, aynen icrâyâ,
 Konunca ortaya çıkmış, bugünkü Almanya.
 Sedan’da orduyu teslim eden Fransızlar,
 -ki her zaman o vukûâtı yâd edip sızlar-
 Ne der, bilir misiniz? Hem de öyledir inanın:
 “Muallem ordusudur harbeden Prusyalı’nın;
 Muallim ordusu, lâkin, asıl muzaffer olan!”
 Bu sözden almalıdır, hiç değilse, ibret alan, (IV/267-268)

Altıncı fıkrada toplumun ne kadar vurdumduymaz olabileceği vurgulanmıştır. Şair, vatanın bu hale gelmesinden cahil, sorumsuz, her şeyden bihaber insanları sorumlu tutmaktadır.

Vatanın-milletin kan ağlayan halinden bu insanlar ya anlamayacak kadar cahil ya da anlamazlığa vuracak kadar düşmandır. Şair, bu fıkrada bu insanları açıkça tasvir eder:

Zavallı köylüye, ilkin, epeyce sövmüşler;

İşitmemiş... Bu sefer bir odunla dövmüşler.

Birer davul kadar olmuş da budlarındaki şiş,

“Davul çalınmada, zannım, aşağıki evde!” demiş.

İnince, derken odunlar, budur, deyip beyni,

“Davul bizim eve gelmiş!” demiş sonunda, hani?

Bizim de hâlimiz aynıyla köylünün hâli! (IV/273)

Yedinci fıkrada, anlatılan kişilerin büyük günahları olduğu, yirminci asır evladının da Batı'dan sadece bu günahlar gibi rezillikleri aldığını anlatmaktadır. Mehmet Akif, toplumun o günkü halinden çok dertlidir, üzgündür. Akif'in vatanı-milleti kurtaracak bir neslin geleceğinden ümit vardır. Ancak bu toplum beklenen o nesilden çok uzak, her türlü rezilliği yapan ve bunları hoş gören bir nesildir:

Bütün kebâire tiryâki bir kopuk tanırım.

-Ne oldu bilmiyorum şimdi, sağ değil sanırım-

Kumar, şanâ'atin aksâmu, irtikâp, içki...

Hülâsa defter-i a'mâli öyle kapkara ki:

Yanında leyl-i cehennem, sabâh-ı cennettir!

“Utanmıyor musun? Ettiklerin rezalettir!”

Denirse kendine, milletlerin ekâbirini

Sayardı göstererek hepsinin kebâirini:

“Filân içerdi... Filân fuhşa münhemikti...” diye,

Mülevvesâtını bir bir ricâl-i mâzîye

Îzâfe etmeye başlardı pâye vermek için.

“Peki! Fezâili yok muydu söylediklerinin?”

Diyen çıkarsa “müverrihlik etmedim!” derdi. (IV/276)

Sekizinci fıkrada yalnız kendi çıkarını düşünen insanların sonunda hâllerinin ne olacağı anlatılmaktadır. Şair, bu hâli anlatırken çok sık anlatılan kurt-kuzu, kurt-eşek gibi bir hayvan kıssasından faydalanmış ve çıkarıcı insanların hallerini ortaya koymuştur:

Kurt uzaklardan bakar, dalgın görürmüş merkebi,

Saldırırmuş ansızın yaydan boşanmış ok gibi.

Lâkin, aşk olsun ki, aldırmaz da otlarmış eşek,

Sanki tavşanmış gelen, yahut kılıksız köstebek!

Kâr sayarmış bir tutam ot fazla olsun yutmayı...

Hasmı, derken, çullanırmış yutmadan son lokmayı!.. (V/296)

Dokuzuncu fıkra bir Bektaşî fıkrasıdır. Şair, fıkrayı anlattıktan sonra birkaç mısra ile fıkranın açıklamasını yapar. Fıkra pis sokaklar dolayısıyla anlatılmıştır.

Kalenderin zifir olmuş su görmedik yakası...

Bakıp da bir titiz insan demiş ki:

- Kahrolası!

Nedir o gömleğinin hâli, yok mu bir yıkamak?

- Değil mi kirlenecektir sonunda? Keyfine bak!

- Su kıtlığında değilsin ya... Hey müseyyip adam,

İkinci def'a yıkarsın...

- Fakîriniz yapamam:

Cenâb-ı Hak bizi dünyâyâ muttasıl gömlek

Sabunlayın, diye göndermemiş bulunsa gerek! (V/313-314)

Onuncu fıkra, milletin o gün kü durumunu anlatmak, içinde buldukları hâli şikâyet etmek, gittikleri yolun yol olmadığını ancak halkın da körü körüne bu yol da ilerlediğini vurgulamak için anlatılmıştır.

Oruç sıcaklara gelmiş, Kır Ağsı bakmış ki:
 Sabahlar akşam, olur şey değil, bu, tiryâki;
 Bütûn gün esnemeden, hiddet etmeden bıkmış;
 Al atla bağdaşarak “yâ sefer!” demiş çıkmış.
 Takım rahat, pala uygun, gazâ mübârek ola:
 Tavuklu, hindili köylerde haftalarca mola.
 Refiki arpayı bulmuş, keser ferîh ü fahûr;
 Bu, dört öğün yiyip ister sonunda bir de sahûr!
 Bedâva sofraya düştün mü hoş geçer Ramazan;
 Misâfirim diye insan mukîm olur ba’zan.
 Nasılsa bir gece bir düş görür bizim yolcu;
 Sabahı bekleyemez, yok ya hâinin orucu;
 Uyandırır ne kadar köylü varsa, der: “Çabucak,
 Gidin bulun bana bir şöyle zorlu düş yoracak.”
 Çarıkçı Emmi’yi sâlık verir cemâ’at de,
 -Fakat sahurda yatar, kalkamaz bu sâ’atte.
 Biraz sabırlı olun...
 -Şimdi isterim, gelecek:
 Ben öyle bekleyemem, kalkamaz demek ne demek?
 Çarıkçı Emmi gelen halkı uğratar kapıdan

İkinci defa gelirler:

-Ocağına düştük, aman,

Herif laf anlamıyor, gel de sonra yat, haydi!

-Sabah sabah bu ne düştür be? Görmez olsaydı!

Henüz yatağıma uzandım... Bakındı aksiliğe...

-Sen git de söz geçir deliye!

Ne söylesen kızıyor... Hak şaşırtmasın kulunu.

Adamcağız çıkar evden, tutar köyün yolunu,

Ki uyku sersemi tak der zavallının canına;

Düşer gelince nihayet Kır Ağsı'nın yanına.

-Aman be emmi!

-Ne var?

-Düş yorar mısın?

-Be adam,

Biraz nefesleneyim, dur ki, yorgunum...

-Duramam.

-Neden?

-Fenâma gider beklemek de...

-Vah! Vah! Vah!

-Bilir misin ki ne gördüm...

-Hayırdır inşallah!

-Yemek yiyip yatıverdim, tamam yarıydı gece,

Bir öyle hayvana bindim ki, seçmedim iyice.

-Peki, o bindiğin at mıydı, anlasak, neydi?

-Bilir miyim?Yalnız dört ayaklı bir şeydi...

Katır mı desem? Eşek mi desem?

Öküz mü desem? İnek mi desem?

Al at mı desem? İdiş mi desem?

Koyun mu desem? Çebiç mi desem?

-Güzel!

-Biraz yürüdük...

-Geçtiğin nasıl yerdi?

-Nasıl mı yerdi?.. Unuttum, görür müsün derdi?

Yokuş mu desem? İniş mi desem?

Uzun mu desem? Geniş mi desem?

Çorak mı desem? Çayır mı desem?

Sulak mı desem? Hâyır mı desem?

-Tamam! İlerde ne gördün?

-İlerde bir kocaman

Karaltı vardı...

-Peki, ismi yok mu?

-Bilmem, aman!

Ağaç mı desem? Küçük mü desem?

Duvar mı desem? Höyük mü desem?

Ağıl mı desem? Hamam mı desem?

Yıkık mı desem? Tamam mı desem?

-Ya sonra?

-Karşıma, baktım, dikildi...

-Kim?

-Bir adam...

-Tanıştınız mı?

-O, bilmem tanır mı, ben tanımam...

Babam mı desem? Kızım mı desem?

Hasım mı desem? Hısım mı desem?

Çift mi desem? Gâvur mu desem?

Şudur mu desem? Budur mu desem?

-Uzatma, sen buluyorsun belânı Allah'tan...

Bu, elde bir; yalnız pek seçilmiyor ne zaman...

Bugün mü desem? Yarın mı desem?

Uzak mı desem? Yakın mı desem?

Yazın mı desem? Güzün mü desem?

Güzün mü desem? Yazın mı desem? (VI/365-367)

On birinci fıkra, zamanın gelişimine ayak uyduramayan medreselerin eleştirilmesi üzerine anlatılmış ve sonunda da medreselerin millete çok hizmeti olduğu görüşü vurgulanmıştır. Mehmet Akif, anlattığı bu fıkra ile Cumhuriyet döneminde artık ortadan kalkmaya başlayan medreselerin önemini vurgulamak ve medreseler ile mektepler arasındaki süregelen kavgayı göstermek için anlatmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde medreselerin çok iyi bir eğitim verdiği ve birçok bilim adamı yetiştirdiği muhakkaktır. Ancak bu kurum da birçoğunda olduğu gibi Osmanlının sonlarına doğru bozulmaya başlamıştır. Şair de bu bozulmanın farkındadır ancak şımarık bir kendini bilmez in ortada yeni eğitim kurumları ile ilgili birçok sorun mevcutken ve bu kurumlara karşı hala devletin ülkedeki herhangi bir işle ilgili olarak Avrupa'dan eleman getirmesinden yakınılırken medreseleri eleştirmesini kaldıramaz. Aynı zamanda medreseliler ile mektepliler arasındaki dil farkından bahsetmek ve bu kadar açılan mektebe karşı hala neden Avrupa'dan medet umulduğunun anlaşılmasını üzerine anlatılmış bir fıkradır.

- Son zamanlarda hükûmet, şımarık bir deliyi,

Götürür bir yere vâlî diye bağlar.

- Ne iyi!

- Herifin ilk işi "Tekmil hocalar gelsin!" der.

Ki tabî î bu adamlar da icâbetle gider.

Önce tebrik ile takdîm için az çok durulur;

Sonra "meclis" denilir, bir koca dîvan kurulur.

Şimdi kürsîye abansın da senin Vâlî Bey,

Nutka gelsin mi adam zanneder kendini?...

- Eyy?

Ne demiş?

- Yok, ne geçirmiş diye sor! Ma'nâsız

Bir yığın râbıta müştâkı perâkende lâfız,

Bir etek yâve saçar, bir sürü cinnet savurur;

Bu da yetmez gibi peştahtaya üç kerre vurur,

Der ki:

- "Yirminci asır, fenlere zihniyetler

Verebilmekle tebellür ve tefâhürler eder.

Vakıa halet-i ruhiyyesi var akvamın;

Bu prensiple, fakat, ma'şeri pek i'zâmın,

Belki ferdiyyeti sarsar biraz aksü'l-ameli...

Sâde şe'niyyet-i a'sârı durup dinlemeli.

İçtihâdî galeyanlar da mühimdir ya, asıl,

İktisâdî cereyanlardır olan müstahsil.

Bunu te'mîn edemezlerse nihâyet hocalar,

İskolâstikle sanâyi' yola gelmez, bocalar.

İlk adımdır atacaktır bunu elbette ilim;

Parprensip, gelin, ıslâh-ı medâris diyelim... "

- *Parprensip mi- Bayıldım be!*

- *Fransızcama mı?*

Ya herifien de mi eşşek sanıyordun İmamı?

- *Birden eşşek deme, bîçâre henüz müsvedde...*

Ne yetişkinleri var, dursun o sağlam şedde.

- *Hangi müsvedde? Ne müsveddesi? Bir bilmece ki...*

- *Merkebin...*

- *Ey?*

- *Mütekâmil soyu olmaz mı?*

- *Peki?*

- *İşte hilkatten o sûrette çıkarken beyazı;*

Böyle birdenbire müsvedde de fırlar ba'zı!

Neyse geç fikraya.

- *Nerdeydik? Evet, şimdi, nutuk*

Biter amma yayılır meclise bir durgunluk.

- *Çünkü imlâya gelir herze değil duyduğu şey!*

- *Sonra kalkar hocalardan biri, der.*

"Vâlî Bey,

Şu hitâbeyle tavanlardan uçan efkârı,

Tutamazlarsa küçük görmeyiniz huzzârı.

Siz ki yirminci asırlardasınız, baksanıza,

Bizim on dördüne dün basmış olan asrımıza!

Altı yüz yıl mı, evet, tam o kadar lâzım ki,

Kabil olsun o büyük nutkunuzun idrâki.
Sâde "İslâh-ı medâris"mi ne, bir şey dediniz...
Onu anlargibi olduksa da îzâh ediniz:
Acabâ hangi zarûret sizi sevketti buna?
Ya fesâd olmalı meydanda ki islâh oluna.
Bunu bir kerre kabûl eylemeyiz, reddederiz.
Sonra, bîçâre medâris o kadar sahipsiz,
O kadar baştan atılmış da o hâliyle yine,
Düşüyor, kalkıyor amma gidiyor hizmetine.
Halkın irşâdı mıdır maksad-ı te'sîsi? Tamam:
Şehre müftî veriyor, minbere, mihrâba imam.
Hutabânız oradandır, oradan vâiziniz;
Oradandır hocanız, kayyiminiz, hâfzınız.
Adli tevzî' edecek hâkime fikh öğreten o;
Hele köy köy dolaşıp köyliyi insân eden o;
Şimdi bir mes'ele var arz edecek, çünkü değer:
Bunların hepsine az çok yetişen medreseler,
Birzaman müftekir olmuş mu aceb hârice? Yok.
İyi amma, a beyim, şöyle bakınsak bir çok
Bir alay mekteb-i âlî denilen yerler var;
Sonunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar:
Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tıbbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Zirâ'at. Şu? Mühendishâne.
Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüüm yok; yalnız,

Ne yetiştirdi ki şunlar acaba?Anlatınız!
İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize,
Mutlaka, âdetimizdir, koşarız İngiliz'e,
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Meselâ bûdce hesâbâtını yoktur çıkaran...
Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.
Hani tezgâhlannız nerde? Sanâyi' nerde?
Ya Briüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!
Biz ne müftî, ne imam istemişiz Avrupa'dan;
Ne de ukbâda şefâ'at dileriz Rimpapa'dan
Siz gidin bunları islâha bakın peyderpey;
Hocadan, medreseden vazgeçiniz, Vâlî Bey!" (VI/369-371)

On ikinci fıkra, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra hürriyet sarhoşluğu içinde bulunan insanları eleştirmek için anlatılmıştır. Mehmet Akif, özellikle bu insanların sert bir şekilde eleştirmiştir.

Çünkü insanların amaçsız ve bilinçsiz olduğunu bilir. Halk bu hürriyetin sosyal yaşama ve sosyal birliğe nasıl zarar verdiğinin farkında değildir. Halk, okulların kapatılmasının, dine saldırılmasının da farkında değildir. şair de duyduğu kızgınlığu böyle dile getirir:

Bir yutar, beş yutar, afyonkeşi afyon tutmaz;

Der ki:Toprak mı, ne zıkkım bu; varıp anlamalı.

Açılır kurna başından, sıyırır peştemâlî,

Nalının sırtına atlar, sürerek doğru gider,

Hangi attarsa, bulur: “Tutmadı yâhu yine!” der.

Gülmeden çatlayadursun biriken çarşı, Pazar;

“Bu kadar tuttuğu yetmez mi kuzum?” der attar. (VI/378)

On üçüncü fıkra, II. Abdülhamit’in ölmesi temennisi sonunda anlatılmış ve adam olursanız kimse size yular takamaz bu nedenle adamlığın yolu neredeyse bulup girin nasihati verilmiştir:

Rahmetli baban doğrularak,

Dedi: “Oğlum, bu temennî neye benzer, bana bak:

Eşeklerin canı yükten yanar, aman, derler,

Nedir bu çektiğimiz derd, o çifte çifte semer!

Biriyle uğraşıyorken gelir çatar öbürü;

Gelir ki taş gibi hâin, hem eskisinden iri.

Semerci usta geberseydi... değmeyin keyfe!

Evet gebermelidir, inkisâr edin herife.

Zavallı usta göçer birgün âkıbet, ancak

Makamı öyle uzun boylu nerde boş kalacak?

Çırak mı, kalfa mı, kim varsa yaslanır köşeye;
Takım biçer durur artık gelen giden eşeğe.
Adam meğer acemiymiş, semerse hayli hüner;
Srayla baytarı boylar zavallı merkepler.
Bütün o beller, omuzlar çürür çürür oyulur;
Sonunda her birinin sırtı yemyeşil et olur.
“Giden semerciyi, derler, bulur muyuz şimdi?
Ya böyle kalfa değil, basbayağı muallimdi.
Nasıl da kadrini vaktiyle bilmedik, tuhaf iş:
Semer değilmiş o rahmetlininki, devletmiş!” (VI/382)

Bu nedenle Şair, on dördüncü fıkrayı, İttihatçıların devleti iyi idare edemediklerini eleştirmek üzere anlatılmıştır.

Kazanılan hürriyet bir millet için üst bir değerdir ve ittihatçılar da bunun mimarıdır.

Ancak ittihatçılar bu durumu iyi idare edememişlerdir. Hürriyet halk tarafından anlaşılmamış, bunu kullanan insanlar da sosyal birliğe, dine saldırmışlardır. Böylece kazanılan hürriyet değerini yitirmiştir:

Bocalarken bakar üstündeki kaptan acemi;
Sarılır bir kayanın boynuna bîçâre gemi.

“Bu nedir, Bey Baba, bittik mi ne olduk?” derler;

Kimi evrâd okur, üfler kimi lâ havle çeker.

“Yok canım!” der, Hacı Kaptan, biriken yolculara:

“Su tükenmiş haberim yok, buyurun işte kara!” (VI/382)

On beşinci fıkra ise on dördüncü fıkraya karşılık olarak anlatılmıştır. Devletin kupkuru bir tekne olarak alındığını hükümetin elinden fazla bir şey gelmeyeceğini söyler:

-Dinle bir fıkra da benden bakalım şimdi.

-Olur.

-“Devr-i sâbık”ta kazâ teknesi bir köhne vapur,

Akdeniz hattına tahsîs edilir bol keseden.

Eski kaptan “Gidemem, der, getirin varsa giden!”

Yeni kaptan gelerek, doğru çıkar mevki’ine.

Adamın tâli’i oldukça güzelmiş ki yine,

Yel üfürsün, su götürsün diye bekletmez pek,

Gece kalkar bu adem postası İzmir diyerek.

Göksu’daymış gibi fış fış yüzedursun miskin...

Denizin neş’esi âlâ, hava enfes...Lâkin,

Bir taraftan verivermez mi nihayet patlak,

Tekne kör kandil olur, yolcular allak bullak.

Şimdi bîçâre süvarîye ne dur var, ne otur;

Dinlenir farz ederek birçok emirler savurur:

“Getirin hartayı!” der; baksana mâşâ’ allâh:

Şile, Bartın, Kızılırmak... Güzelim, Bahr-i Siyâh!

-Akdeniz yok mu?

-Hayır yok.

-Bu nasıl kaptanlık?

-Haklısın Beybaba, göndermediler, çok yazdık.

Eğilir sonra bakar: İbresi yok bir pusula...

Yürümez ezbere, yâhû, gemi eyvahlar ola!

Bora estikçe eser, dalgalar azdıkça azar...

“Getirin ibreyi!” der, bulmanın imkânı mı var?

“İbre yok, Beybaba bilmem ne getirsek?” derler...

O da: “Öyleyse şahâdet getirin!” der bu sefer. (VI/383)

On altıncı fıkra, halkı din adına bin türlü hurafeyle kandıran ve imâm geçinen kişileri eleştirmek için anlatılmıştır. Mehmet Akif’in yazdığı her mısranın mutlaka bir amacı vardır.

Onun tek derdi milleti ayık tutmak, bilinçlendirmek, bir amaç uğrunda bir araya getirmektir. Şair, bunun için de kalemini aracı olarak kullanır. Bu fıkranın anlatılmasındaki amaçta bellidir. Şair, dini kullanan, sömüren, yozlaştıran bu

hurafecilerin şiddetle karşısındadır. Şair, aklıyla dinini yaşayan bir müslümandır ve halkında aklını kullanması ve gerçekleri görmesi için elinden geleni yapar.

-Hani vâiz geçinen maskara şeyler var ya,

Der ki bir tânesi peş-tahtayı yumruklayarak:

Dinle, dünya neyin üstünde durur ey avanak!

Yerin altında öküz var, onun altında balık;

Onun altında da bir zorlu deniz var kayalık.”

Öteden Kürd atılır.

-Doğru mu dersin be Hoca?

-Ne demek doğru mu dersin? Gidi câhil amıca!

Sözlerim basma değil, yazma kitaptan teknil;

Ki inanmazsa kızıl kâfir olur, böylece bil.

-Rahatım yok benim öyleyse bugünden sonra;

Gömülüüp kurtulayım bâri hemen bir çukura.

-Ne zorun var be adam?

-Anlatayım dur ki Hocam:

Ben bu dünyâyı görürdüm de sanırdım sağlam.

Ne çürükmiş o meğer, sen şu benim bahtıma bak!

Tutalım şimdi öküz durdu, balık durmayacak;

Diyelim haydi balık durdu biraz buldu da yem,

Ya deniz?.. Hiç dibi yokmuş bu işin... Ört ki ölem! (VI/386-387)

On yedinci fıkrada ilmi az, yeterince yetişmemiş, eğitim görmemiş insanların hâli eleştirilmektedir:

Bekçi hırsız yakalar bağda, koşar der ki beye:

- *Bağladım haydudu, zor zar, ayağından direğe.*

- *Ayağından mı dedin? Kolları meydanda demek!*

Ulan, aptal mı nesin? Şimdi çözer...

- *Kim çözecek?*

Hele bak, kendi çözer elleri boştaysa...

- *Paşam,*

Hiç telâş etme!

- *Neden?*

- *Çünkü, bizim köylü adam...*

- *Ne çıkar? Gitti gider...*

- *Gitmesinin var mı yolu?*

Tut ki, ben bilmemişim bağlanacakmış da kolu;

Ayağından ipi gevşetmeyi akl etmez o da. (VI/396)

On sekizinci fıkrada: “Neyzen Tevfik”in 3400 üncü tevbesinden isti’fası münasebetiyle” yazılmış fantezi ve ömür bir şiir. Âkif’in hiçbir eseri bu derece şakrak ve lâubâlî değildir. Ben bu feyzi müstesnâya Tevfikimizin ruhu şuhundan da bir şey karışmış olduğuna kaniim (Çantay, 1966:217).

"Bir ömürdür içiyorsun, bırak artık şunu!" der;
Derviş Ahmed bu hidâyetle hemen tövbe eder.
Ama bir tövbe ki: Binlikleri çarpar duvara;
Tas, çanak, testi perîşan, serilir tahtalara.
Rakı tûfânı, su girdâbı alırken odayı;
Anaforlarla dönerken mezeler firdolayı;
Bir kerâmetle dedem postu oturtup sedire,
Oradan, mest-i zafer, bakmaya başlar seyire.
Başlar amma, pek uzun boylu seyirden bıılır...
Derviş Ahmed de bizim, öğleye varmaz, sıkılır.
Kalkar, olmaz, yatar, olmaz, döner, olmaz dediği;
Neyle doldursa o bir türlü kapanmaz gediği?
Zikreder, vahdete girsem diye zorlar, giremez;
Hû çeker, sîne döver, hiçbiri eğlendiremez.
Sâ'atin ömrü soluktan da kısayken hani, dün,
O, ne yıllar devirir; sâniye geçtikçe bugün!
Devrilen devriledursun, dedem "illâllah!" der;
Camı sarsar, damı sarsar, tepinirken ter ter!
Bu kadar velvele oynatsa yerinden ya biraz,
Ne harın şey ki "zaman" hiç yürümez, hiç tınmaz!

Derviş Ahmed, bu sefer, "ben yürürüm!" der mi sana!

"Aman Ahmed'im, bana baksana!

Bozacak mısın yine tövbeni?

Kıracak mısın, yeniden beni?

Sakın Ahmed'im, gideyim deme. "

Cezbe kuvvetlice gelmiş ki dışardan dedeme,

Bu, içinden kabaran sesle hiç irkilmiyerek,

Hakerenler yola bir düşme düşer.Yelyepelek!

"Derviş Ahmed! Gidiyorsun ya, sakın sapma sola!

İşte bak dirseğe geldin, göreyim şimdi: Mola!

Bu gidiş hayır değil Ahmed'im,

Dayan Ahmed'im, dikil Ahmed'im!

Aman Ahmed'im, göreyim seni,

Dayan Ahmed'im, göreyim seni!"

Lâkin aldırılmıyor Ahmed, cereyanlar müdhiş;

Karnı irkilse, bacaklar gidecek, hem ne gidiş!

"Ne o? Meyhâneye geldin mi?" Sakın girme, dayan!

Aman Ahmed'im, sonu pek yaman!

Kuzum Ahmed'im, gireyim deme!

Mola istemem, vereyim deme!

Asıl Ahmed'im, kasıl Ahmed'im!

Bu geçid belâ, asıl Ahmed'im!

O ne batmalar, ne boğulmalar!"

Asılır, boş, kasılır, boş, dedem en sonra dalar.

"Bâri meyhâneye düştün, be mübârek derviş.

İçmeden, geç ki desinler. Dede Sultan ermiş!

Hadi Ahmed, hadi yavrum, hadi son bir gayret!

.....

Lâkin Ahmed, bu ne gayret, ne tahammül, hayret!

Sen kurul lök gibi meyhâneye, ser postu, otur;

Yan, tutuş, sonra dayan: Dağ gibi dur, taş gibi dur!

Dağ demiş, taş demişim, doğru mu lâkin? Ne gezer!

Onu bir zelzele sarsar, bunu bir dalga ezer.

Seni kaç zelzeledir yokladı hiç sarsamadan;

Koca arslan, hani, övmüş de yaratmış Yaradan!

Öyle bir tövbe geçirdin ki, hakikat, değdi;

Az belâ mıydı, seher vakti, o tûfan neydi?

Çiğnedin dalgayı, girdâbı çıkardın daraya;

Postu Cûdî'ye yanaştırdın, atıldın karaya.

Sallamış tekmeği bir mülke, diyorlar, Edhem;

Yumruk atmış mı yarım binliğe? Hiç zannetmem!

Hak erenler, iyi bak kendine, mikdârını bil:

Sendedir nühsâ-i kübrâ, okumuşlarda değil!

Sen ne cevhersin, a devletli, ne cansın, bilsen!

Aba altındaki sultanlara sultansın sen.

Sen ki Kevser dağıtan Haydar'a kulsun ancak,

Sana ismarlamıyan, kimlere ismarlıyacak?

.....

Hadi evlâd, Dede Sultan ne içer, bir sor ki...

Doldurun dervişe benden iki binlik Yorgi!

2.1.2.2.Halk Hikâyeleri

“Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konuları işleyen, Türk, Arap, İran ve Hint kaynaklı olan; büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır” (Alptekin, 2007:104).

Şair’in eserinde de birkaç halk hikâyesi yer almaktadır. Mehmet Âkif, fıkralarda olduğu gibi hikâyeleri de vereceği mesajı etkileyici hâle getirmek için kullanmıştır.

Mehmet Âkif, *Durmayalım, Azim ve Fatih Kürsüsünde* adlı şiirlerinde Şark’ın büyük şairlerinden biri olan Sâdî’den alınmış üç hikâyeye yer vermiştir. Hikâyelerin Sâdî’den seçilmiş olması da tesadüf değildir. Mehmet Âkif’in çocukluğundan başlayarak en çok etkilendiği şairlerden biridir Sâdî.

Prof. Dr. Ahmet Sevgi, Âkif'teki Sâdî tesirini şöyle anlatır: “ Mehmet Âkif daha Ortaokulda iken ders kitabı olarak Sâdî'nin “Gülistan”ını okuyup ezberlemişti.

Gerçi o yaşta “Gülistan”ı pek anlayamamıştı Âkif. Ancak yaşı ilerledikçe ezberindeki hikâye ve beyitleri hatırlıyor, hatırladıkça da eserin büyüklüğünü kavriyordu.

Âkif 1898'de yazdığı ilk şiirlerinden birinden Sâdî'nin, şiiri hikmetle karıştırarak hakîkatin sözcüsü hâline getirdiğini, “Gülistan”ın aradan yüzyıllar geçmesine rağmen bugün hâlâ solmayan bir gül bahçesi olduğunu ifade eder:

Şu üstâd-ı irfân-penâhın bugün

Hakîkatte şâkirdiyiz biz bütün

Mürebbî-i efkâr-ı ümmet odur

Eden halka tedrîs-i hikmet odur

Odur şiiri hikmetle mezceyleyen

Odur şiiri nâmıyla hakkı söyleyen

“Gülistan”ı hâlâ hazân bilmiyor

Safâ-yı rebûsi eksilmiyor” (Sevgi, t.y. :2).

Hikâyeler, ümitsizliğe düşmeden cesaretle korkuların üzerine gitmeyi, azimle çalışmayı, tembellikten kurtulmayı ancak böylece güzel şeylerin olacağını vurgulamak için alınmıştır.

Mehmet Âkif'in birinci Safahat'ta yer verdiği bu hikayelere baktığımızda Şair'in halkı bilinçlendirmeye çalıştığını, birlik beraberliğe çağırıldığını ve çalışmaya davet ettiğini açıkça görmekteyiz.

Şair'in birinci Safahat'ı tamamladığı yıllar (1911) devletin ve milletin zor günler geçirdiği, büyük kayıplar verdiği savaş yıllarıdır. Şair'in camilerde vaazlar vererek halkı bilinçlendirmeye çalıştığı da bilinen bir durumdur. Bu durum Şair'in şiirlerinde de mevcuttur.

Sa'dî diyor ki: "Bir gece biz kârbân ile

Âheste-seyr iken yolumuz düştü bir çöle.

Sür'atle tayy için o beyâbân-ı vahşeti,

Hep yolcular fedâ ederek istirâhati,

GitmekteLERdi. Bir aralık bende meyşe tâb,

Hiç kalmamış ki düşmüşüm artık zebûn-i hâb.

Âvâre bir piyâdeyi bekler mi kâfile?

Nâçâr şedd-i rahl edecek tâ be-merhale.

Durmuş, diyordu, bir de uyandım ki, sârban:

"Kalk ey zavallı yolcu, uzaklaştı kârban!

Uykum benim de yok değil amma bu deşt-zâr,

Arâmgâh olur mu ki bin türlü korku var?

Ser-menzil-i merâma varır durmayıp giden;

Yoktur necât ümîdi bu çöller geçilmeden.

*Heyhât, yolda böyle düşen uyku derdine,
Hep yolcular gider de kalır kendi kendine!" (I/36)*

*Sa'dî, o bizim Şark'ımızın rûh-ı kemâli,
Bir ders-i hakikat veriyor, işte meâlî:
"Vaktiyle beş on kâfile sahrâya düzüldük;
Gündüz yürüdük hep, gece bir menzile geldik.
Çok geçmedi, baktım, bir adam hâsir ü hâib
Koşmakta... Meğer eylemiş evlâdını gâib.
Bîçâre gidip haymelerin hepsine sormuş;
Bir taş bile görmüşse, hemen oğluna yormuş.
Avâre peder, nerde bulursun onu! derken...
Gördüm ki ciğer-pâresinin tutmuş elinden,
Lebrîz-i meserret geliyor bizlere doğru,
Taşmış da gözünden akıyor şimdi sürûru!
Yaklaştı şütürbâna nihayet, dedi yekten:
"Evlâdımı buldum... Nasıl amma? Onu bilsen...
Karşımda ne görsem, "O!" dedim geçmedim aslâ.
Aldatsa da tahmînimi binlerce heyûlâ,
Azmimde fütûr eylemedim, ye'si bıraktım...
Mâdâm ki dünyâdadır elbet bulacaktım...*

Kumlarda yüzüp, zulmetin a'mâkına daldım;
Hep rûh kesildim... Ne boğuldum, ne bunaldım.
Tevfik-i İlâhî edip en sonra inâyet,
Gördüm gözümün nûrunu karşımda nihâyet. (I/71)

Mehmet Âkif bu hikâyelerde aydınlığa ulaşmak için yol almak gerektiğini, çalışmanın, çabalamanın gerekliliğini, ümit var olmanın ve azimle çalışmanın meyvesini mutlaka vereceğini, emek harcamadan hiçbir şeyin elde edilemeyeceğini vurgulamakta, halka anlatmaya çalışmaktadır:

Senin şu hâlini Sa'dî ne hoş hikâye eder...
İşittiğin olacaktır ya... Neyse, dinleyiver:
Kalenderin biri köyden sabahleyin fırlar,
Arar nasibini; avdette kırdakşamlar.
Fakat güneş batarak, ortalık karardıkça,
Görür ki: Yerde yatılmaz, hemen çıkar ağaca.
Herif ağaçta iken bir iniltidir işitir...
Bakar ki: Bir kötürüm tilkinin yanık sesidir.
Zavallı, pösteki olmuş, bacak yok işleyecek;
Boğazsa işlemek ister... Ne yapsın... İnleyecek!
Biraz geçince, kavi dişlerinde bir ceylân,
İner yakındaki vâdiye karşıdan arslan.

Yukarıda çıkmaz olur, şimdi, yolcunun nefesi;
 Tabiatıyla durur hastanın da inlemesi!
 Yiyip şikârını arslan, dalınca ormanına:
 Sürüklenir, yanaşır tilki sofarnın yanına;
 Doyar efendisinin artığıyla, sonra yatar.
 Herif düşünmeye başlar eder de hâle nazar:
 “Cenâb-ı Hak ne kadar merhametli, görmeli ki:
 Açım! Demekle amel-mânde bir topal tilki,
 Ayağına gönderiyor rızkın en mükemmelini...
 O hâlde çekmeli insan çalışmadan elini.
 Değer mi koşmaya akşam, sabah, yalan dünya?
 Dolaşmayan dolaşandan akıllı... Gördün ya:
 Horul horul uyuyor kahpe tilki, senden tok!
 Tevekkül etmeli öyleyse şimdiden tezi yok.
 Yazık bu ana kadar çektiğim sıkıntılara!..”
 Sabâh olunca, herif dağ başında bir mağara
 Tasarlayıp, ebedî itikâfa niyet eder.
 Birinci gün bakınır: Yok ne bir gelir, ne gider!
 İkinci gün basar açlık, erir erir süzülür;
 Üçüncü gün uyuşuk bir sinek olur, büzülür.
 Ölüm mü, uyku mu, her neyse âkıbet uzanır;

Fakat işittiği bir sesle silkinir, uyanır:

“Dolaş da yırtıcı arslan kesil, behey miskin!

Niçin yatıp, kötürüm tilki olmak istersin?

Elin, kolun tutuyorken çalış, kazanmaya bak!

Ki artığınla geçinsin senin de bir yatalak.” (IV/259-260)

Bu son alıntı ise diğer hikâyelerden daha farklıdır. Burada Şair, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarının sıklıkla işlediği Leylâ ve Mecnun hikâyesinin kişilerini İslâm dünyası ve geleceği olarak sembolleştirilerek anlatmıştır.

Hayır! Şark’ın, o hodgâm olmayan Mecnûn-ı nâ kâmin,

Bütün dünyada bir Leylâ’sı var: Atîsi İslâm’ın.

Nasıldır mâsivâ, bilmez; onun fânisidir ancak;

Bugün, yâdiyle müstağrak, yarın, yâdında müstağrak!

Gel ey Leylâ, gel ey candan yakın canân, uzaklaşma!

Senin derdinle canlardan geçen Mecnûn’la uğraşma!

Düşün: Bîçârenin en kahraman, en gürbüz evlâdı,

Kimin uğrunda kurbândır ki, doğrandıkça doğrandı?

Şu yüz binlerce sönmüş yurda yangınlar veren kimdi?

Şu milyonlarca öksüz, dul kimin boynundadır şimdi?

Kimin boynundadır senden geçip berdâr olan canlar?

Kimin uğrundadır, Leylâ, o makteller, o zindanlar?

*Helâl olsun o kurbânlar, o kanlar, tek sen ey Leylâ,
 Görün bir kerecik, ye's etmeden Mecn'un'u istilâ.
 Niçin hilkat zemininden henüz yüksekte pervâzın?
 Şu topraklarda, şâyed, yoksa hiç imkân-ı i'zâzın,
 Şafaklar fers-i râhın, fecr-i sâdıklar çerâğındır;
 Hilâlim, göklerin kalbinde yer tutmuş, otağındır;
 Ezanlar nevbetindir: İnletir eb'âdı haşyetten;
 Cihâzındır alemler, kubbeler, inmiş meşiyetten;
 Cemâ'atler kölendir. Kâ'be'ler haclen... Gel ey Leylâ,
 Gel ey candan yakın canân ki gâiblerdesin, hâlâ!
 Bu nâzın elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,
 Müebbed bir bahar insin şu yanmış yurda, Mevlâ'dan. (VII/448)*

2.1.3. Kalıplaşmış İfadeler

2.1.3.1. Atasözleri

Ömer Asım Aksoy atasözlerini: “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler.” şeklinde tarif etmektedir (Aksoy, 1988:37).

Atasözleri, bir milletin yüzyıllar boyunca geçirmiş olduğu tecrübeler sonucu ortaya çıkan düşüncelerden doğan doğruluğu herkesçe kabul görmüş sözlerdir.

Atasözleri için say, mesel, darbimesel gibi farklı isimler kullanılmıştır.

Atasözleri fıkra ve hikâyeler kadar uzun anlatmalar değildirler ancak onlar kadar istedikleri mesajı verebilir az sözle çok şey anlatabilirler. Mehmet Âkif'te şiirlerinde çok fazla olmamakla birlikte bazı yerlerde atasözlerinin bu pratik yönünden yararlanmışlardır.

Şiirlerinde konusuna uygun olarak anlatımını güçlendirmek ve vermek istediği mesajı daha etkili hâle getirmek ya da dikkat çekmek istediği noktayı göstermek amacıyla atasözlerini kullanmışlardır.

Safahat'ta geçen atasözleri şöyledir:

Bir musibet bin nasihatten yeğdir.

Dünyâda nâsihat mi olur Şark'a müessir?

Binlerce musîbet yine hâib, yine hâsir! (VII/438)

Deveye boynun eğri, demişler; nerem doğru ki, demiş.

“Neye boynun bu kadar eğri” demişler, deveye,

“A kuzum, hangi yerim doğru?” demiş. Söz de budur. (VI/396)

İyilik et, denize at, balık bilmezse Hâlik bilir.

Ama Hâlik biliyor, bilmesin isterse balık. (VI/402)

Kurunun yanında yaş da yanar.

Yanında yaş da yanar, çâresiz, yanan kurunun... (IV/273)

Ölürse yer beğensin, kalırsa el beğensin.

Cemâatin arasından “ Kalırsa: El beğenir;

Ölürse: yer beğenir” dört adam çıkarsa, getir! (IV/237)

Yiğit meydanda belli olur.

Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işde gerek. (VII/482)

2.1.3.2. Deyimler

Bir kavramı, bir durumu, ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce (Aksoy, 1988:52).

Deyimler de, atasözleri gibi, kalıplaşmış sözlerdir. Bir deyimın sözcükleri değiştirilip yerlerine –aynı anlamda olsa- başka sözcükler konulamaz ve deyimın söz dizimi bozulamaz (Aksoy, 1988:38).

Deyimler, karşımızdaki insanların dikkatini çekmek, söylemek istediklerimizi daha etkili hale getirmek, kısacası lafı gediğine koymak için kullandığımız bir anlatım kalıbıdır.

Mehmet Âkif'te Safahat'ta anlatımını daha etkili hâle getirmek için deyimleri kullanmıştır.

Bunun dışında Mehmet Âkif'in kâfiye uyumunu sağlamak amacıyla da zaman zaman deyimleri bilinçli şekilde kullandığını görmekteyiz.

Açtı ağzını yumdu gözünü

Tam zamanıydı, ahâliye çevirdim yüzümü;

Açtım artık bu sefer ağzımı, yumdum gözümü: (VI/373)

Adı çıkmak

Filân hekim, dediler. Geldi, baktı, anlamadı.

Hayır, filân daha bir anlayışlıdır, dediler;

Meğer yalan yere çıkmış o sersemin adı! (I/62)

Ağız aşınmak

Bir selâm ver be herif! Ağzın aşınmaz ya...Hayır,

Ne bilir vermeyi hayvan ne de sen versen alır. (VI/375)

Ağız süt kokmak

Hayâtı anlamıyor... Çünkü görmüyor, okuyor;

Zavallı kırkına gelmiş de ağız süt kokuyor! (V/325)

Ağızına yamamak

Üç nefes püfleyerek burnuma: “Sen söyle, Hoca!

Niye bağlanmalı hayvan gibi hâlâ oruca?”

Deyivermez mi, tabî’î senin oğlan tokadı,

Herifin yırtılacak ağızına kalkıp yamadı. (VI/408)

Ağzını aramak (yoklamak)

Hep ağızlar deşilip, kimde ne cevher varsa,

Saçıyor ortaya, ister temiz, ister kirli; (II/183)

Aklından zoru olmak

Bir de İstanbul’a geldim ki: Bütün çarşı, Pazar

Nâ’radan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyet var!

Galeyan geldi mi, mantık savuşurmuş... Doğru:

Vardı aklından o gün her kimi gördümse zoru. (II/183)

Alt üst etmek (olmak)

Cihan altüst olurken, seyre baktın, öyle durdun da,

Bugün bir serseri, bir derbedersin kendi yurdunda! (VII/432)

Bel bağlamak

Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk,

Bizler ki o âyâta bütün göz yumuyorduk? (VII/438)

Beli bükülmek

Gördüğüm: Yer yer,

Harap iller, serilmiş hânümanlar, başsız ümmetler;

Yıkılmış köprüler, çökmüş kanallar, yolcusuz yollar;

Buruşmuş çehreler, tersiz alınlar, işlemez kollar;

Bükülmüş beller, incelmış boyunlar, kaynamaz kanlar. (VII/428)

Bet beniz kireç kesilmek

Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-i şebâb;

O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb! (I/20)

Biçilmiş kaftan

Ekseriyet kafasız; varsa biraz beyni olan:

“Bu hükümet şu âhâliye biçilmiş kaftan! (II/169)

Bihûş etmek (Aklını başından almak (Bir şey birini))

Harem’ler, Beyt-i Makdis’lerbu topraktan mı yoğruldu?

Bu vâdiler mi dem tuttukça bîhûş etti Davûd'u? (VII/429)

Bir baltaya sap olmak

Ne odunmuş babanız: Olmadı bir baltaya sap!

Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz. (VII/469)

Boşboğazlık etmek

-Nedir elindeki yâhu?

-Cerîde.

-At şu pisi.

-Neden?

-Yalan yazıyor, oğlum, onların hepsi.

-Y a doğru yazsa? Asarlar...Ne oldu Volkan'cı,

Unuttunuz mu?

-Bırak boşboğazlık etme Hacı! (I/130)

Boynu bükük

Derinlerden gelir feryâdı yüz binlerce âlâmın;

Ufuklar bir kızıl çember, bükük boynunda İslâm'ın! (VII/428)

Boyunun ölçüsünü almak

İsteyen almaya baksın boyunun ölçüsünü,

Geri dur sen ki, peşîmân atılanlar ileri. (VII/473)

Burnunu sokmak

Sokarsa burnunu herkes düşünmeden her işe;

Kalır selâmet-i milliyemiz öbür gelişe! (IV/265)

Canına tak demek (etmek)

Görüyorsun daha gelmez... Yalnızlık pek güç.

Ba'zı bir hafta geçer, uğrayan olmaz yanıma;

Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma! (I/77)

Canını çıkarmak

Sülük benizli vasîler ne emdiler kanını,

Mecâli kalmadı artık çıkardılar canın! (V/319)

Ciğeri beş para etmemek

Bugünüün zevkine sor: Beş para etmez ciğeri! (VII/373)

Ciğeri yanmak

Senin değil yedi kat ellerin yanar ciğeri,

Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu. (I/62)

Çam devirmek

-Senin işin yoksa devir çamları paldır küldür;

Neslimin şöyle dönüp bakması hattâ züldür. (VI/382)

Çanak tutmak (açmak)

Gâlibâ Vâlîde Sultan gazab tebliğ ediyor.

-Gazab ettiyse, çanak tuttu herif, doğrusu ya. (VII/478)

Çürük tahtaya basmak

Ağniyânızda da, hiç yoksa, zekât olsa biraz.

Şu kadar var ki, çürük tahtaya basmazlar ayak! (II/171)

Daraya çıkarmak

Çiğnedin dalgayı, girdâbı çıkardın daraya,

Postu Cûdî' ye yanaştırdın, atıldın karaya. (VII/476)

Dik dik bakmak

-Sana câhil demedik,

Yalnız züppe dedik... Bak yine baktın dik dik. (VI/344)

Dili bağlı

Ben böyle bakıp durmayacaktım, dili bağlı,

İslâm'ı uyandırmak için haykıracaktım. (VII/427)

Dili döndüğü kadar

Dilimin döndüğü şîveyle bütün gün yazdım;

Okuyanlar o kadar çoktu ki, hiç ummazdım. (II/171)

Diş bilemek

“Medeniyyet!” size çoktan beridir diş biliyor;

Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor. (III/207)

Dona kalmak

Bir parça açılsın, diyorum, çünkü bunaldın;

Nevmîd olarak nûr-ı ezelden donakaldın! (VII/439)

Dut yemiş bülbüle dönmek

Hangi saz şâiri, bilmem, bunu almış da haber;

“Neciyim ben?” diye, günlerce tepinmiş ter ter!

Sonra durmuşsa da, hâlâ, dediler, gayzı yaman;

Dut yemiş bülbüle dönmüş, giderek kahrından. (VI/419)

El elde baş başta

Zavallı ben... Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,

Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta! (I/48)

Elden ayaktan düşmek

Bense İslâm’ın o gürbüz, o civan unsurunu,

Kocamaz, derdim, asırlarca, sorulsaydı eğer!..

Ne çabuk elden, ayaktan düşecekmiş o meğer!.. (VI/358)

Göğüs germek

Asırlar geçti hâlâ bâtilin pîş-i hüç’umunda,

Göğüs germektedir, bir kere olsun olmadan bîzâr. (I/15)

Göz açtırmamak

Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb’ın kâbusu,

Asırlar var ki, İslâm’ın muattal, beyni, bâzûsu. (VII/428)

Göz kırpmak

İdâre kandili karşımda göz kırpar hâlâ;

Gurûb ikindiye bulmaz, leyâl hep yeldâ! (I/94)

Göz yummak

Bilmem neye bel bağlayarak hayr umuyorduk,

Bizler ki o âyâta bütûn göz yumuyorduk? (VII/438)

Gözleri çökmek

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;

Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri. (I/20)

Har vurup harman savurmak

Bire dört aldığı yıl köylü emîn ol, kudurur:

Har vurur bitmeyecekmiş gibi, harman savurur. (VI/361)

Her kafadan bir ses çıkmak

Kiminde san'ata rağbet, kiminde nakde heves;

Hülâsa, her kafadan başka başka çıkmış ses. (IV/267)

Kaleyi içinden fethetmek

Siz bu dâvada iken yoksa, iyâzen-billâh,

Ecnebîler olacak sâhibi mülkün nâgâh.

Diye dursun atalar: "Kal'a içinden alınır." (II/185)

Kan ağlamak

Sormayın gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim:

Yâdı temkînimi sarsar da kan ağlar yüreğim. (II/173)

Kanı kaynamak

Bükülmüş beller; incelmış boyunlar; kaynamaz kanlar; (VII/428)

Kanını emmek

Sülük benizli vasîler ne emdiler kanını,

Mecâli kalmadı artık çıkardılar canını! (V/319)

Kireç kesilmek

Şükür, bugün azıcık farklıdır diyorduk dün...

O pembe pembe yanaklar kireç kesildi bugün! (I/62)

Küplere binmek

Siz yelkeni açmış, suyun üstünden akarken;

Biz küplere binmiş, size hasretle bakarken! (VII/471)

Lök gibi oturmak

“Lâkin Ahmed, bu ne gayret, ne tahammül, hayret!

Sen kurul lök gibi meyhâneye, ser postu, otur;

Yan, tutuş, sonra dayan: Dağ gibi dur, taş gibi dur! (VII/475)

Melil melil bakmak

Sabahleyin dili, baktım, biraz ağırlaştırıyor...

Melil melil bakıyor şimdi bülbül evlâdım! (I/63)

Rengi uçmak (atmak, kaçmak)

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;

Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri. (I/20)

Sıfıra sıfır elde var sıfır (Sıfru'l-yed)

Bu mecnûnâne vehminden şifâyâb olmadan, şâyed

Gidersen böyle sıfru'l-yed, kalırsın sonra sıfru'l-yed! (IV/298)

Takke düştü, kel göründü

Arkasından taklak attın en denî bir şöhretin;

Düştü takken, çıktı cascavlak o kel mâhiyetin! (III/216)

Taş yürekli olmak

Şu sayha koptu ki hâlâ enîni yâdımda:

“Ne taş yüreklisiniz... Âh gitti evlâdım!..” (I/ 64)

Üstüne gül koklamak

Paşa azmış...

-Acaba üstüme gül koklar mı?

-Onu bilmem,gülü koklar mı kocan, yoklar mı? (VI/349)

Yatağa mihlanmak

Yanında komşu kadınlar hurûşa âmâde,

Eğerci ortada dönmekte bir mehîb sükût.

Girince ben odadan hepsi kalktılar ayağa,

Kızıyla annesi mihlydılar yatağa! (I/64)

Yumuşak başlı

Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle,

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.

Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum? (VI/378)

Yüreği yanmak

Şu duygusuz yüreğin susturup, leâmetini,

Yanık yüreklere sundun mu yâd-ı rahmetini? (VII/455)

Yüz göz olmak

Çünkü ben korkuyorum, söylemiş olsam tekrar,

Yüzgöz olduk, edecek mes'ele isyanda karar. (VI/409)

Yüz karası

Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?

Kim kazanmazsa bu dünyada bir ekmek parası:

Dostunun yüz karası; düşmanın maskarası! (I/77)

Yüzünü (suratını) eksitmek

Fakat çocuk bana haykırdı eksitip yüzünü:

-Sakallı, yok mu işin?Git cehennem ol şuradan! (I/33)

2.1.3.3. Dualar (Alkışlar)

Dua, kulun kimi zaman içinde bulunduğu kötü bir durumdan kurtulmak kimi zaman bir isteğine kavuşmak çoğu zaman da Yaradan'ın vermiş olduğu nimetlere şükrünün bir ifadesidir.

Kişi gücünü aşan bir durum içinde bulunsun ya da bulunmasın yaratılışı gereği bir sığınma hissi içinde Yaratıcıdan yardım ister. İşte bu isteme dudaklardan dua olarak dökülür.

Prof. Dr. Şükrü Elçin dualarla ilgili olarak şunları söyler: “İptidai cemiyetlerde inanç, sihir, büyü ve fallardan unsurlar olarak beslenen duâlar, sağlık ve hastalık hâllerinde, mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felâketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadar ki bazı merasimlerde

iyi ve doğru olduğuna inanılan müspet dileklerin rûhi ve fikrî ifadesini dilde kazanır” (Elçin, 2001:662).

Bunun yanı sıra yalnızca konuşmayı canlandıran, kısa, kalıp şeklinde de dua sözleri vardır.Safahat'ta da bununla ilgili olarak yalnızca birkaç başarı temennisi ve şükür ifadesi vardır:

Hele yâ Rabbi şükür, karşıdan üç tane fener

Geçiyor... sapmayarak doru yürürlerse eğer,

Giderim arkalarından... Yolu buldum zaten. (I/76)

Safahât'ın üçüncü kısmını neşre muvaffakiyetinden dolayı seni hâlisane tebrik eder; diğer kısımlarının da peyderpey neşrine muvaffak olmanı Cenab-ı Hak'tan temennî eylerim. (III/221)

Safahât'ın bu kısmını teşkîl eden manzûmelerin menbaı, Furkân-ı Hakîm olduğundan hepsinin ilham-ı mahz eseri olduğunu söylemek zâittir. Hemen söyle, hemen yaz! Tevfik-i Hudâ refîkin olsun, azîzim. (III/223)

Beş on vatansız için nâra yakmayın vatani!

Hudâ rızası için kaldırın nifâkı... Günah! (IV/273)

Safahat'ın oluştuğu dönem yaklaşık olarak 1908 ile 1933 yılları arasını kapsamaktadır. Bu yıllar da Osmanlı devleti'nin yıkılışına, vatanın birçok savaşla boğuşarak parçalanmasına ve yeniden dirilerek Cumhuriyet'in kurulmasına denk gelmektedir. Bu durumlar düşünöldüğünde de duaların aziz vatanın, milletin kurtulması, yeniden aydınlık günlere kavuşulması, İslâm güneşinin batmaması üzerine olması da doğal karşılanacak bir durumdur.

Yapılan dualara kitap kitap bakmak daha doğru olacaktır. Birinci Safahat'ta halkın durumu kötüdür, kurtuluş çareleri aranmaktadır. şair, her ne kadar halkın içinde bulunduğu kötü durumu tüm gerçekliğiyle ortaya koysa da ardından hemen onları ümitlendirecek bir şeyler söyler. Çünkü Mehmet Akif'in amacı halkı ümitsizliğe düşürmek değil inançla yola devam etmesini sağlamaktır:

Sensin bu şebistâna süren onları elbet,

Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet. (I/30)

İkinci Safahat'ta ise şair, İslam âlemine bir yolculuğa çıkar ve canlı tasvirlerle onu bize anlatır. Bu sırada da bu güzel âlemin yıkılmaması için yapılan dualar vardır:

“Çerge hâlinde...” dedim... Korkarım ondan da tebâh:

Yurdunuz bir çökecek olsa, iyâzen billâh,

Öyle iğrenç olacak âkıbetin manzarası,

Ki tasavvur bile vicdanlar için yüz karası... (II/187)

Yâ ilâhî bize tevfikini gönder...

-Âmin!

Doğru yol hangisidir, millete göster...

-Âmin!

Rûh-i İslâm'ı şedâid sıkıyor, öldürecek.

Zulmü te'dib ise maksûd-i mehîbin, gerçek,

Nâra yansın mı beraber bu kadar mazlûmîn?

Bî-günâhız çoğumuz... Yakma İlâhi!

-Âmin!

Boğuyor âlem-i İslâm'ı bir azgın fitne,

Kıt'alar kaynayarak gitti o girdâb içine!

Mahvolan aileler bir sürü ma'sûmundur,

Kalan âvârelerin hâli de ma'lûmundur.

Nasıl olmaz ki? Tezelzül veriyor Arş'aenîn!

Dinsin artık bu hazin velvele yâ Râb!

-Âmin!

Müslüman mülkünü her yerde felâket vurdu...

Bir bu toprak kalyor dinimizin son yurdu!

Bu da çiğnendi mi, çiğnendi demek Şer'-i mübin;

Hâk-sâr eyleme yâ Rab, onu olsun...

-Âmin!

Ve'l-hamdu li'l-lâhi Rabbi'l âlemîn... (II/195)

Üçüncü Safahat'ta ise geleceğe dair tüm ümidini yitirmiş bir halkın o ümidini yeşertmek, onları kendine getirmek adeta onları silkeleyerek kendilerine döndürmek için verilen savaş ve bu nedenle yapılmış dualar yer alır:

Göster, Allah'ım, bu millet kurtulur, tek mu'cize:

Bir "utanmak hissi" ver gâib hazînenden bize! (III/215)

Allah için, ey Nebiyy-i mâsûm,

İslâm'ı bırakma böyle bîkes,

İslâm'ı bırakma böyle mazlûm. (III/220)

Dördüncü Safahat'ta yer alan dualar ise hiç şüphesiz Balkan Savaşları'nın yarattığı yıkım üzerine halkın, vatanının kurtuluşu için ettiği dualardır:

İkinci oldu mu yâhu? Nedir bu "salli!" sesi?

Evet... İkinci... Gelin bâri bir dûa edelim!

Kâbul eder diyelim... Hakk'a ilticâ edelim:

Yâ Rab, bizi kahretme, helâk eyleme...

-Âmin!

Tâ ibret olup kalmayalım âleme...

-Âmin!

Yetmez mi celâlinle göründüklerin artık?

Kurbân olayım, biz bu tecellîden usandık!

Bir fecr-i ümîd etmeli ferdâları te'min...

Göster bize, yâ Rab, o güzel günleri...

-Âmin!

Ferdâlara kaldıksa eğer... Nerde o ferdâ?

Hâlâ mı bu İslâm'ı ezen mâtem-i Yeldâ?

Hâlâ mı bu âfâka çöken perde-i hûnîn?

Nârın yetişir... Bekliyoruz nûrunu...

-Âmin!

Müstakbel için sîne-i millete emel yok!

Sensin edecek "var!" diye vicdanları tatmin.

Çok görme, İlâhî bize bir nefhanı...

-Âmin!

Kur'an ayak altında sürünsün mü, İlâhî?

Âyâtının üstünde yürünsün mü, İlâhî?

Çöksün mü nihayet yıkılıp koskoca bir din?

Çektirme, İlâhî, bu kadar zilleti...

-Âmin!

Ve'l-hamdü li'llâhi Rabb'il-âlemîn... (IV/284-285)

Enîn içinde vatan... Kıymayın şu mazlûma.

Hudâ rızası için ric'at etmeyin!.. (IV/331)

Beşinci Safahat'ta da yine Şair'in haklın kurtuluşu için ettiği dualar yer alır:

O nûru gönder, İlâhi, asırlar oldu, yeter!

Bunaldı milletin âfâkı, bir sabâh ister.

Înâyetinle halâs et ki, dalga dalga zalâm

İçinde kaynamasın çarpınıp duran İslâm!..

Bu secde-gâha kapanmış yanan yürekler için;

Bütûn solukları feryâd olan şu mahşer için;

Harîm-i Kâbe'n için; sermedî Kitâb'ın için;

Avâlimindeki âyât-ı bî-hisâbın için;

Nasîb-i dâimi hüsrân kesilmiş ümmet için;

Şu hâk-i pâke bürünmüş semâ-yı rahmet için;

Biraz ufukları gülsün cihân-ı İslâm'ın!

Hudûdu yok mu bu bitmez, tükenmez âlâmın?

O, çünkü, âleme kâkim yegâne kudret iken,

Bir inkilâb ile mahrûm olunca azminden,

Esâretin ne kadar şekil varsa katlandı...

Vatanlarında garib oldu kendi evlâdı!

O azmi sen vereceksin ki eylesin sereyan,

Soluk benizlere kan, inleyen göğüslere can...

U rûhu ver ki, İlâhi, kıyâm edip dînin,

Zemine feyzini yaysın hayât-ı mâzinin... (V/337)

Yedinci Safahat'ta ise Şair'in çeşitli konular ve kişiler ile ilgili olarak iyi temennilerde bulunduğunu görmekteyiz:

Bu nâzın elverir, Leylâ, in artık in ki bâlâdan,

Müebbed bir bahar insin şu yanmış yurda, Mevlâ'dan. (VII/448)

"Nisyân" a çıkan yolda mı kaldın gümrâh?

Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh! (VII/459)

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tanecik Ma'bûd,

Gel ey bir tanecik gâib, gel ey bir tanecikmevcûd!

Ya sıyrılsın şu vahdet-gâhı vahşat-zâr eden hicrân,

Ya bir nefhanla serpilsin bu hâsir kalbe itmînân. (VII/461)

Gökten ay parçası hâlinde, o rahmet güneşi,

İndi âfâka bu akşam, bu mübârek akşam,

Ebedî kandili yandıkça, Hudâ'dan dilerim,

Parlasın dursun o imân senin alnında Paşam! (VII/467)

Dört taraftan akın etmiş de, nasıl çepçevre,

Saracaklarsa yarın Kâ'be'yi huccâc-ı kîrâm;

Öyle sarsın Paşa'mın ömrünü, Hak'tan dilerim,

Tutunup el ele yüzlerce mübârek bayram. (VII/467)

Medyûndur o ma'sûma bütûn bir beşeriyet...

Yârab, bizi mahşerde bu ikrâr ile haşr et. (VII/472)

Sen benim yavrumu şad et ki, rızâen li'llâh'

İki dünyâda azîz eylesin Allah da seni. (VII/480)

2.1.3.4. Beddualar (Kargışlar, İlenmeler)

“Bedduâ ise, duânın aksi ve zıddı olan lâ'net, inkisar, belâ ve gazap ifade eden menfî sözlerdir.

Farsça “bed” ve Arapça duâ (çağırma) kelimelerinin birleşmesinden yapılan bu tâbiri, en eski Türk kaynaklarından 19'uncu asra kadarki kültür eserlerimiz ve sözlüklerimiz çok yaygın “Kargış” ve “ilenç” kelimeleriyle karşılamışlardır.

Kargış, insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir” (Elçin, 2001:662-663).

Safahat'ta da kimi zaman bozulan aileleri anlatırken eşlerin birbirlerine söyledikleri ilençler yer alırken kimi zaman da dualarda nasıl vatanın kurtuluşu için sözler söyleniyorsa beddualarda da vatani bu duruma düşürenler için ilençler söylenmiştir:

Taşıp döküldü, içinden şu lâ'net-i ebedî:

-Cehennem ol seni hunzır orospu, git: Boşsun! (I/49)

Emîn ol bunca mazlûmun yüreklerden kopan âhı,

Tependen indirir elbette birgün lâ'netu'llâhı! (I/89)

-“Sürün!” demiş, ona Şevketli'nin irâdesi var.

-Sürüm sürüm sürünün tez zamanda alçaklar!

Ya sen, zebâni kıyâfetti, gulyabâni paşa!

Îlâhi yumru başın bir geleydi sivri taşa! (I/97)

Adam, Emîre gidip söylemez mi hâlini?

Emîr'e, öyle mi? Kahretsin an-karîb Allah!

Yakında râyet-i ikbâli ser-nigûn olsun...

Ömer, belâsını dünyada isterim bulsun! (I/103)

-Şu nefhalar ki çıkar tâ bulutların içine;

Ömer! Savâik-i tel'in olur, iner tepene! (I/103)

-Haremin geldi demin ağlayarak, sızlayarak...

-Gözü çıksın domuzun, patlasın isterse, bırak! (I/134)

2.1.3.5. Argo Sözcükler ve Küfürler

Argo, insanların bir kişi, durum ya da olay karşısında öfkelendikleri zaman bu öfkelerini dışa vurmak için kullandıkları aykırı sözcüklerdir.

Hangi dilde ve ne zaman olursa olsun argoyu meydana getiren kavramlar, hırsızlık, dolandırıcılık, yağmacılık, soygunculuk ve katillik gibi sosyal kötülüklerden meydana gelmiştir. Bu bakımdan, argo sözlüklerini dolduran en yaygın sözlerin yüzde sekseni: kadını, içkiyi, esrarı, kokaini tanımlayan anlamlarla, dövmek, sövmek, ölmek, kaçmak, hırsızlık etmek, hapsa girmek, sarhoş olmak, yalan söylemek... gibi sözlerden doğmadır (Devellioğlu 1970:37).

Mehmet Akif'in eserinde birkaç argo sözcüğün kullandığını görmekteyiz.

Moruk, kaçınıcı kadeh? Şimdilik sızarsın ha! (I/47)

Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sâde;

Sakin düşünme çocuklar aceb ne yer evde? (I/48)

-Ulan! Kapakta imiş dağlı... Hay köpoğlu köpek! (I/127)

Küfür de yine bir kızgınlığın ifadesi olarak da karşısındaki insanı küçük düşürmek ya da içinden çıkılamayan hatalı durumlarda üste çıkmak için kullanılan rahatsız edici sözcüklerdir.

Metinlerde yer alan kişilerin zaman zaman küfür etmektedirler. Kadın ve erkeklerin birbirlerine, seilmeyen bir şeyden ya da birinden bahsedilirken, bir şeyler ya da birileri eleştirilirken ve birilerine öfkelenildiği zaman kişilerin küfür ettiklerini görmekteyiz:

-Hasan, ne dedin?

-Bırak, köpoğlu kadın amma çalçeneymiş hâ! (I/49)

Taşıp döküldü, içinden şu lâ'net-i ebedî:

-Cehennem ol seni hınzır orospu, git: Boşsun! (I/49)

Demez miyim size ben her zaman ki “dağdağasız”

Yapın? Eşek gibi siz hiç lâf anlamaz mısınız? (I/96)

Ya sen, zebâni kıyâfetli, gulyâbani paşa!

İlâhi yumru başın bir geleydi sivri taş!

Yılan bakışlı şebek, bir bakın şunun gözüne!

Kazık boyundan utan... Tû! Herif, senin yüzüne! (I/97)

-Ulan! Kapakta imiş dağlı... Hay köpoğlu köpek!

-Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek! (I/127)

-Zemâne piçleri! Gördün ya, hepsi besmelesiz...

Ne saygı var, ne hayâ var. Eğer bizim işimiz,

Bu kaltabanlara kalmışsa vay benim başıma!

-Herif belâyaya sokarsın dırıldanıp durma!

-Mezarıcı Mahmud'a git ha? Bakın it oğluna bir! (I/128)

-Bakma onun sen sözüne,

Ne domuzdur onu bilsen!

-Nesi var, hırsız mı?

Yoksa yüz­süz mü? (I/134)

Bana gelmiş de Şeriatçı kesilmiş... Avanak! (I/134)

Mürteci, nah kafa, bizler... Kerem et; hâli düşün! (I/137)

Dinliyor kaplamış etrâfını yüzlerce hödük!

Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak... (II/183)

Dalkavuk devri değil eski kâsid yerine,

Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine! (II/184)

Mütefekkirleriniz, anlaşılan, pek korkak,

Yâhut ahmak... İkisinden bilemem hangisidir. (II/193)

En büyük düşmanıdır ruh-i Nebî tefrikanın;

Adı batsın onu İslâm'a sokan kaltabanın! (III/206)

Sonra mel'un arı kurnaz mı, hakikat kurnaz;

Herif eşek mi dedin, eşhedü-bi'llâh eşek;

Ağzı karnındaki uçkur düğümünden gevşek!

Bir kırtsın, iki dil döksün o fettan kahpe;

Çare yok, salyası sarkıp diyecek: Verdim be! (VI/352)

Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tunmaz da ayı,

Bir bakar insana yan yan ki, yuz olmuş manda,

Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda. (VI/375)

Tatlı yüz, bal gibi söz... Başka ne ister köylü?

Adam aldatmayı âlâ biliyor kahbe dölü! (VI/375)

-Hele bak!

Çok köpoğluymuş! (VI/385)

Şu telâkkiye bakın, en kötü vahşet: Nâmûs!

Herifin sofrada şampanyası hâlâ: Ayran,

Bâri yirminci asırdan sıkıl artık hayvan! (VI/401)

Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;

Ben kanmıyorum, git de sen aptalları kandır!” (VII/441)

Zannım, mütekaid şuarâdan olacak ki;

Hiçbir yenilik yok herifin her şeyi eski. (VII/470)

Ben bu mel’un putun uğrunda geberdim, hâlâ,

Kabaran kokmuş içimden: “Yaşasın nefs-i nefis!” (VII/481)

2.1.3.6. Hitaplar, Çağrılar

Günlük yaşantı içerisinde insanların en çok kullandıkları konuşmalardan biri de hitaplardır. Hitaplar ve çağrılar insanların gün içerisinde birbirlerine sesleniş tarzlarıdır ve halkın günlük konuşmalarındaki özellikleri göstermeleri açısından önemlidir.

Safahat’ta çok fazla karşılıklı konuşma yer almadığı için insanların birbirlerine olan hitaplarına dair de fazla örnek yoktur. Karşılıklı konuşmaların yer aldığı kısımlarda geçen hitaplarda ise samimiyetin ön planda olduğu görülmektedir.

-Kuzum Dimitri, bu akşam biraz ziyâdece ver... (I/46)

-O kim gelen?

-Baba Ârif.

-Sakallı, gel bakalım... (I/47)

-Ayol, tükendi mezem... Bari koy biraz turşu.

Arattı kendini ustan... Dinince dinlensin! (I/47)

-Ey anladık a kuzum...

-Sar be yoldaşım cigara... (I/47)

Herif! Şu hâlime bak, merhametli ol azıcık...

Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık. (I/49)

-Ayol, demin daha yanmıştı a! Herif sen de...

-Peki kızım, azıcık fazla sallarım ben de. (I/57)

Enîs-i rûhum Âkif'e, (III/220)

Bu herif öldü mü, sağ kaldı mı, derler de, ayol,

Baba dostuysam eğer kalkıp ararlar bir yol. (VI/342)

Kuzum Ahmed'im, gireyim deme!

Mola istemem, vereyim deme! (VII/475)

2.1.3.7. Selamlaşma, Karşılama ve Uğurlamalar

Selam Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “Bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba” (TDK Türkçe Sözlük, 2005)

Birine selam vermek yani ona esenlik dilemek hem kültürümüzde hem de dinimizde önemli bir yere sahiptir ve toplumumuzun insanlarımıza yüklediği güzel bir sosyal davranıştır.

Selamlaşmak sözle yapılabildiği gibi çeşitli el-kol ya da baş hareketleriyle de yapılabilmektedir.

Safahat'ta ki selamlaşmalara baktığımızda da bunların hem sözle hem de beden hareketleriyle yapıldığını ya da üçüncü bir kişi aracılığı ile taşınan sözler olduğunu görmekteyiz:

Yanaş.

-Selâmünaleyküm.

-Otur biraz çakalım... (I/47)

Bir eski komşu gelip: “Vâliden selâm ediyor,

Diyor ki: Hasta ağırlaştı, durmasın, akşam

Hemen bizim eve gelsin.” Deyince davrandım,

O âşiyân-ı perîşâna doğru yollandım. (I/62)

Geçende komşuyu görmüş, demiş: Selâm söyle.

Demek alınmayacak Tanrı'nın selâmı bile! (I/96)

Ben sokuldum, o geldi, yaklaştık;

Durmadan karşıdan selâmlaştık. (I/101)

Bir selâm ver bakalım, böyle Selâmsız'dan mı?

-Selâm ün aleyküm.

-Aleyküm selâm... (VI/342)

-Efendimiz bizi gönderdi, çok selâm ediyor;

“Görüşmek istiyorum, kendi istemez mi?” diyor. (VII/466)

Toplumumuzda selâmlaşmak kadar ziyarete gelen birini karşılamak ve yanından ayrılan birini uğurlamak da önemli davranışlar arasındadır.

Bu tür davranışlar kişilere olan saygımızı ve verdiğimiz değeri göstermektedir.

Karşılmalarda ve vedalaşmalarda da yine iyi dileklerde bulunulur, hoş sözler söylenir:

-Vay hocam! Vay gözüümün nûru efendim, buyurun!

Hangi rüzgârdır atan sizleri?.. Lütfen oturun!

Mütehassirdik efendim, ne inâyet! Ne kerem!

Öpmedik affediniz... (VI/342)

Yüzü gülmüştü teyzenin, baktık,

Biz de çıktık vedâ edip artık. (I/107)

-Âsım ağbeyimi getirdim...

-İyi ettin, gelsin.

-Bize gitmek düşüyor şimdi.

-Selâmetle Hocam... (VI/417)

2.1.3.8. Lakaplar

İnsanlara kendi isimlerinden farklı olarak ve onların herhangi bir özelliğinden kaynaklanarak takılan ayırıcı isimlerdir.

Lakaplar, toplumumuzda aynı isime sahip olan kişileri birbirinden ayırmak ya da o kişiyi hemen hatırlamak için yaygın olarak kullanılan sözlerdir.

Toplumumuzda yaygın olmasına karşın Safahat'ta lakapların yalnızca birkaç örnekte ve genelde şiirlerin adı olarak kullanıldığını görmekteyiz:

Kör Neyzen (I/83)

Köse İmam (I/132)

Derviş Ahmed (VII/474)

Bu taşlardan mı, yer yer, taşı Rûhullah'ın² esrârı? (VII/429)

Hüsâm Efendi Hoca (VII/466)

2.2. Tekke Edebiyatı (Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı)

Tekke edebiyatı, Allah'ın varlığını ve evrenin var oluşunu Vahdet-i Vücut anlayışı ile açıklayan bir sistemdir.

İnsanın madde ile mânâ arasında denge kurup, nefsinin terbiye ederek olgunlaşmasını ve Allah aşkına ulaşmasını amaçlar.

Türk Halk Edebiyatı'nın önemli dallarından biri olan Tekke edebiyatına mensup olanların amacı İslâmi bilgiyi, güzel ahlâkı ve tasavvuf prensiplerini tekke ve tarikatlar yoluyla geniş halk kitlelerine ulaştırmaya çalışmaktır.

İslâm dini ve kültürü, 11. yüzyıldan günümüze kadar Türk kültürünü ve sanatını yönlendirmiştir. Tekkeler, tasavvuf inançlarını geniş kitlelere iletebilmek için halkın edebiyat geleneğinden dilinden ve estetik anlayışından geniş bir şekilde

² Rûhullah: Allah'ın ruhu. Hz. İsa'nın ünvanı.

yararlanmıştı. Böylelikle zengin bir dinî-tasavvufî halk edebiyatı oluşmuştur (Artun, 2006:80).

Tekke edebiyatı, Divan edebiyatı ve Halk edebiyatından aldığı nazım şekillerini kullanmaktadır.

Safahat'ta ilahi ve menkıbe örneklerine rastlanmıştır.

2.2.1. İlahi

Mutasavvıf âşıklarca Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini, Allah sevgisini anlatan şiirlerdir. Hece ve aruz vezni ile yazılırlar.

İlahiler tarikatlara göre farklı adla anılırlar. Bunlar:

- a) Âyin
- b) Tapuğ
- c) Nefes
- d) Durak
- e) Cumhur

Safahat'ta Hüzzâm makâmında söylenmiş bir ilahi bulunmaktadır. Eşref Edip, Mehmet Âkif adlı kitabında bu ilahi ile ilgili şunları söyler: "Hüzzam makamında olan bu ilahiyi üstad hiç dilinden düşürmezdi. Hemen her gün okurdu.

Ve okudukça heyecana gelirdi (Edip, 1939:30).

İlahi, *Âmin Alayı* şiirinin başında yer almaktadır. Bu şiir, Osmanlı'da okula yeni başlayan öğrencilere yapılan bir töreni anlatmaktadır ve bu törene göre de çocuklar okula söylenen ilahilerle gönderilmektedir.

Bu ilahinin kime ait olduğunu ise Hasan Basri Çantay, Âkifnâme adlı kitabında Âmin Alayı şiirini yorumlarken altına şu dipnotu düşerek açıklamıştır:”(Fuad Şemsi) nin mektubunda da okuyacağımız vech ile Âkif’in en çok sevdiği ve ölünceye kadar ağzından düşürmediği; bu şiirdir. Ben bunu (Niyazi Mısırî) nin sanıyordum; Dîvanında bulamadım, (Yunus)un da değil. Peki kimin? Bir ilâhi mecmuasında bulunmuş, B. Vehbi Bolak lütfettiler, getirdiler. Şiir (Safvet)in imiş.

Son beyti şöyle:

“O günde bîçare Safvet

Hesabı neyleyeyim?” (Âkifnâme, 1966:130).

“Gözüm ki kâne boyandı, şarâbı neyleyeyim?

Şarâbı neyleyeyim?

Ciğer ki odlâre yandı, kebâbı neyleyeyim?

Kebâbı neyleyeyim?

Ne yâre yâradı cismim, ne bâna, bilmem hiç?

İlâhi, ben bir avuç türâbı neyleyeyim?

Türâbı neyleyeyim?

Âmin-Âmin!” (I/149)

2.2.2. Menkıbeler

Prof. Dr. Abdurrahman Güzel menkıbelerle ilgili şunları söyler:”Menâkıb,

istilâhı manada; din büyüklerinin izhar ettikleri kerametleri anlatan küçük hikayelerdir” (Güzel, 2000:577).

Zirâ velilerin vefâtından sonra onların hayatları etrafındaki rivâyetler, müridleri ve tarîkat mensupları tarafından ağızdan ağza dolaşarak menkabeleşmekte ve bunlar “Menâkıbnâme” adı verilen “Biyografik ve Derleme Menâkıbnâmeler” adı altındaki müstakil eserlerde toplanmaktadır (Güzel, 2000:578).

“Zaten Türk toplumu İslâm öncesi kültürleri itibarıyla menkabelerin teşekkülüne elverişli bir ortama sahipti. Bilhassa Şamanların ve Budist azizlerin sergiledikleri olaylar, Türklerin evliya menkabelerine kolay intibakını sağladı” (Güzel, 2000:578-579).

İlk metinde Mehmet Âkif sağlam olduğunu belirttiği bir hikâyeyi anlatır. Metin hurafenin en yaygın olduğu dönemlerden birinde yazılmış olan Fatih Kürsüsünde kitabında yer almaktadır. O hurafe devrini en çok hırpalayan şair olarak gösterilen Mehmet Âkif, Hz. Ömer ile ilgili anlattığı menkıbeyle kader hakkındaki yanlış inanışları ortaya koymaya çalışmaktadır:

Kader deyince ne anlardı, dinle bak ashâb:

Ebû Ubeyde'ye imdâda eylemişti şitâb,

Maiyetindeki askerle bir zaman Fârûk.

-Tereddüt etme sakın, çünkü vak'a pek mevsûk-

Târik-ı Şâm'ı tutup doğru “Surg”a indi Ömer.

Ebû Ubeyde hemen koştu almasıyla haber.

Halîfe, Hazret-i Serdâr'a: “Nerdedir ordu?”

Ne yaptınız? Yapacak şey nedir?” deyip sordu.

Ebû Ubeyde: “Vebâ var!” deyince, askerde;

Tevâbi’iyle Ömer durdu, kalkacak yerde.

Muhâcirîn-i kirâmın soruldu hep re’yi.

Bu zümreden kimi: “Maksad mühim, gidilmeli” der;

“Hayır, bu tehlikedir” der, kalan Muhâcirler.

Halîfe böyle muhâlif görünce efkârı;

Çağırıldı: Aynı tereddüde buldu Ensâr’ı.

Dağıttı hepsini, lâkin sıkıldı... Artık ona,

Muhâcirîn-i Kureyş’in müsinn olanlarına

Mürâca’at yolu kalmıştı; sordu onlara da.

Bu fırka işte bilâ-kayd-ı ihtilâf arada:

“Vebâya karşı gidilmek hatâ olur.” Dediler;

“Yarın dönün!” diye Ashâb’a emri verdi Ömer.

Ales-seher düzülürken cemâatiyle yola,

Ebû Ubeyde çıkıp: “Yâ Ömer, uğurlar ola!

Firârınız kaderu’llâhtan mıdır şimdi?”

Demez mi, Hazret-i Fârûk döndü: “Doğru” dedi,

“Şu var ki bir kaderu’llâhtan kaçarken biz,

Koşup öbür kaderu’llâha doğru gitmedeyiz.

Zemîni otlı da, etrâfı taşlı bir derenin

*İçinde olsa deven yâ Ebâ Ubeyde, senin;
 Tutup da onları yalçın bayırda sekdirsən,
 Ya öyle yapmayarak otlu semte çektirsən,
 Düşün: Kaderle değildir şu yaptığın da nedir?”
 Ömer bu sözde iken İbn-i Avf olur zâhir,
 Hemen rivâyete bakşlar hadîs-i tâûnu³.
 Ebû Ubeyde tabî’î susar duyunca bunu.
 Muhâcirîn-i Kureys’in, kibâr-ı Ashâb’ın,
 Şerîat’in koca bir rüknü: İbn-i Hattâb’ın;
 Kader denince ne anlardı hepsi, anladın a!..
 Utanmadan yine kalkışma Hakk’a bühtâna. (IV/256-257)*

Mehmet Âkif’in bu menkıbeyi anlatması da tesadüfî değildir.

Şair’in her zaman ki gibi amacı ders vermek, bir şeyler öğretmek ya da bir noktaya dikkat çekmektir. Kitabın vaaz şeklinde olan bu kısmında Mehmet Âkif İslâm’ın hangi noktaya getirildiğine dikkat çekmeye çalışır.

Menkıbenin hemen devamında Şair, beyni örümcekli bir yığın cahilin dine çok rezil bir oyun oynayarak onu amacının dışına çıkardıklarından ve çirkin bir şekilde saktıklarından öfke ve üzüntüyle bahseder ve sözlerinin devamını hadislerle destekleyerek devam ettirir.

³ Veba olan yere girmeyin, veba olan yerde iseniz çıkmayın. (Hadîs-i Şerif)

İkinci hikâye ise bir sahabenin ağzından anlatılmaktadır. Bu şiir ise Şair'in Mısır'da bulunduğu zamanlarda yazdığı Gölgeleler kitabındaki dini-lirik şiirlerindedir ve İslâm kardeşliğini anlatan güzel bir menkıbedir:

Huzeyfetü'l-Adevî der ki:

"Harb-i Yermûk'ün,

Yaman kızıştığı bir gündü, pek sıcak bir gün.

İkinci üstü biraz gevşeyince, sanki kılâl,

Silâhı attım elimden, su yüklenip derhâl,

Mücâhidîn arasından açıldım imdâda,

Ağır yarayla uzaklarda kalmış efrâda.

Ne ma'rekeydi ki, çepçevre göğsü kandı yerin!

Hudâ'yâ kalbini açmış, yatan bu gövdelerin,

Şehîdi çoksa da, gâzîsi hiç mi yok?.. Derken,

Derin bir inleme duydum... Fakat, bu ses nerden?

Srayla okşadığım sîneler bütün bî-rûh...

Meğerse amcamın oğluymuş inleyen mecrûh.

Dedim; "Biraz su getirdim, içer misin, versem?"

Gözüyle "Ver!" demek isterken, arkadan bir elem,

Enîne başladı. Baktım: Nigâh-ı merhameti,

“Götür!” deyip bana îmâda ses gelen ciheti.

Ne yapsam içmeyecek, boştu, anladım ibrâm;

O yükselen sese koştum ki: Âs'ın oğlu Hişâm.

Görünce gölgemi birden kesildi nevhaları;

Su istiyordu garîbin dönüp duran nazarı.

İçirmek üzre eğildim, üçüncü bir kısa “âh!”,

Hırlularla boşanmaz mı karşıdan, nâgâh!

Hişâm'ı gör ki: O hâlinde kaşlarıyla bana,

“Ben istemem, hadi, git ver, diyordu, haykırana.”

Epey zaman aradım âh eden o muhtazarı....

Yetiştim, oh, kavuşmuştu Hakk'a son nazarı!

Hişâm'ı bâri bulaydım, dedim hemen döndüm:

Meğer şikârına benden çabuk yetişmiş ölüm!

Demek bir amcamın oğlunda vardı, varsa, ümîd...

Koşup hizâsına geldim: O kahraman da şehîd.” (VII/458-459)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. MEHMET ÂKİF ERSOY'UN SAFAHAT ADLI ESERİNDEKİ HALK BİLİMİ UNSURLARI

3.1. Geçiş Dönemleri

İnsan hayatında önemli "geçiş" dönemleri vardır. Özellikle doğum, evlenme ve ölüm bunların içinde en önemli olanlarıdır.

Bunların yanı sıra sünnet, askerlik, hacca gitme de insan hayatındaki önemli dönemlerdir.

Bu dönemlerde kendi içlerinde alt gruplara ayrılırlar. Bu gruplar etrafında da bulunulan bölgeye göre çeşitli gelenekler, görenekler, âdetler, inançlar, törenler vb. işlemler meydana gelmiştir.

Mehmet Âkif'in eserinde yukarıda sözünü ettiğimiz geçiş dönemlerinden yalnızca evlenme ve ölüm ile ilgili unsurlara rastlanmıştır.

3.1.1. Evlenme

Evlenmek, aile kurmak milletimiz için önemli sosyal olaylardan biridir. Özellikle de İslâmiyet'in soyun devamını teşvik etmesi dolayısıyla da evlilik, toplumumuz açısından kutsal bir değer taşımaktadır.

Bu nedenlerden dolayı da toplumun her kesiminde evlilik ile ilgili birçok âdetler, törenler ve inançlar oluşmuştur.

Safahat'ta, ailenin Türk toplumunun temel taşı olduğuna inanan Mehmet Âkif önce davet edildiği bir düğünde gördüklerini şaşkınlıkla ve üzüntüyle anlatır. Daha sonra ise giderek azalan evliliklere karşı duyduğu üzüntünün ifadesi olarak eskiden yapılan düğün törenlerinden, düğünlerde kurulan geniş sofralardan, yenilen

yemeklerden, içilen şerbetlerden, düğün arabasından, oynanan oyunlardan hasretle bahseder.

Burada Mehmet Âkif'in aynı zamanda anlatmak istediği şey halkın ne kadar fakirleştiğidir. Geçmişte halk refah ve mutluluk içinde yaşamaktadır. Ancak yapılan savaşlar, devletin batma noktasına gelmesi sonucunda halkın ekonomik gücü de azalmıştır.

-Sorma Kartal'da idim ben de bu Çarşamba günü.

Dediler: "Kurna'da dünden beri var köy düğünü;

Hoşlanırsan, hadi, olmaz mı?.." "Pekâlâ, gideriz;

Hem biraz kır görürüz hem de güreş seyrederiz."

Keşke, gitmem demiş olsaydım... İlâhî, o ne hâl,

O nasıl maskara dernekti ki, târifi muhâl.

Topu kırk elli kadar köylü serilmiş bayıra,

Bakıyor harmanın altındaki otsuz çayıra. (VI/357)

Neyse, değnekçi gelip: "Meydan açılsın, savulun!"

Der demez başladı kalbî sesi yırtık davulun.

Güm güm ötmek ne gezer! Tık nefes olmuş kasnak:

Göğsü tokmak gibi küt! küt! vuruyor hışlayarak.

Zurna hımhum me nedir, söylemiyor bir türlü;

Üfleyen çingenenin rengi mezar, kendi ölü. (VI/358)

Bu şiirin yalnızca son mısrasına baktığımız zaman dahi Şair'in neyi anlatmak istediği açıkça ortadadır. Mehmet Âkif geçmişin o bolluk, bereket ve mutlulukla geçen günlerini hasretle anmaktadır:

*Karşıdan tentesinin nısfı hasır, nısfı aba,
 Bir tekerlekleri alçak, yana yatmış araba;
 Yerliden az, kaba, Maltız keçisinden çok ufak,
 İki mahzun öküzün seyrine münkâd olarak;
 Ne yazık mersiyeler söyletiyor dingiline!
 Bunu gördüm, acımak geldi içimden geline.
 Sana baksın da kızım, bahtın utansın... Ne deyim?
 O, senin, kimdi, bugün nerde yatar, bilmediğim,
 Ninenin rûhuna âgûş açıyorken melekût,
 Tertemiz na'sını gufran gibi örten tâbût,
 Şu gelinlik arabandan daha şâhâneydi.
 Geçti rü'yâ gibi, Allah'ım, o günler neydi! (VI/359-360)*

*Evlenip âile teşkili bugün zor geliyor;
 Görüyorsun ya, nikâhlar ne kadar seyreliyor!
 Eskiden zurnalar öttükçe fezâ inlerdi;
 O ne dehşetli düğünler, o ne derneklerdi!
 Kurulur meydana harman gibi kırk elli sini;*

Tablalar yığmaya başlar koyunun belsisini.
 Ense kat kat taşıp etrafa dökülmüş yakadan;
 Göğsün eb'âdı kabardıkça gerilmiş camadan;
 Başta âbâni sarık, tende hilâlî gömlek;
 Belde Lâhur şalı, üstünde o som sırma yelek;
 Dizde, kaytan çevrilmiş çuhadan sıkma potur;
 Amcalar, lök gibi, bağdaş kurarak halka olur.
 Sofranın hâlesi şeklinde duran, kutru geniş,
 Boyu çepçevre kılaptanla zârif işlenmiş,
 Eni az peşkiri herkes götürür dizlerine.
 Çorbadan sonra etin türlüğü kalkıp, yerine,
 Hamurun türlüğü devlet gibi kondukça konar.
 Sekiz on yerde güğümler mütemâdi kaynar.
 Taze şerbet sunulur taze kesilmiş karla;
 Buzlu ayransa döner ortada bakraçlarla.
 Öğle olmaz mı, cemâatle kırlarlar namazı.
 Güreşin gümler o esnada mehîb incesazı:
 Oturur belsi davullar yere şişman şişman,
 Perde göstermeye başlar kabalardan, o zaman,
 Öyle inler ki zemin: kalb-i fezâ "küt! küt!" atar;
 Zurnanın tizleri, dersen, yedi iklimi tutar!

Şimdi, hayvanlı, yayan, kız, kadın, oğlan, erkek;

Kuşatır ip çekilen meydanı yüzlerce öbek.

Bir taraftan da iner nâ-mütenâhi araba...

İner amma o kadar süslü ki dersin: “Acaba,

Şu beyaz tenteler altında birer halce mi var?”

Çekilir derken ödülleri: sekiz on seçme davar;

İki baş manda, birer tay, dana, top top dokuma...

Hele peşkir gibi peşkeşleri artık sorma.

Yağ kazanlarda durur, tartısı yok, ölçüsü hiç;

Hani ister sürün, ister dökün, ister isen iç! (VI/362-363)

3.1.2. Ölüm

Ölüm, insan hayatının tam ve kesin olarak sona ermesidir. Kültürümüzde diğer geçiş dönemlerinde olduğu gibi ölüm ile ilgili de çeşitli törenler vardır.

Sedat Veyis Örnek Anadolu Folkloru’nda Ölüm adlı eserinde ölüm durumunu üç kısımda ele almıştır:

1. Ölüm Öncesi
2. Ölüm Sırası
3. Ölüm Sonrası

Safahat’ta bu üç kısmı da ilgilendiren anlatmalar bulunmaktadır.

3.1.2.1. Ölüm Öncesi

Kaçınmalar ve ölümün belirtileri vb. durumlar bu kısımdadır.

Bu bölüme daha ölüm olayı gerçekleşmeden önce ortaya çıkan durumlar girmektedir.

Safahat'ta ölüm öncesi ile ilgili olarak hastanın fiziksel durumundan bahsedildiğini görmekteyiz.

Bu durumla ilgili Sedat Veyis Örnek şunları söyler: “Hastada görülen bir takım psikolojik ve fizyolojik değişiklikler hastanın yakınları tarafından dikkatle izlenerek değerlendirilmektedir. Hastanın “gidici” olduğuna, artık sonunun yaklaştığına birer işaret sayılan bu değişikliklere ve isteklere önem verilmekte, ona göre hazırlığa girilmektedir.

Her ne kadar “çıkmamış candan ümit kesilmez” se de, bu atasözü, çoğu zaman kuru bir avuntudan öteye gidememekte, ölümün gerektirdiği bir takım hazırlıkların yapılmasını önleyememektedir” (Örnek, 1971:30).

Safahat' ta ölümün olacağı düşünülerek yapılan herhangi bir hazırlıktan bahsedilmemekte fakat; hasta kişinin ölümü çağrıştıran fiziksel ve psikolojik durumundan, hasta kişiyi iyileştirmek için aranan çarelerden ve çaresizlik içinde kalan insanların feryatlarından bahsedilmektedir:

Senin değil yedi kat ellerin yanar ciğeri,

Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu.

Şükür, bugün azıcık farklıdır diyorduk dün...

O pembe pembe yanaklar kireç kesildi bugün!

Filân hekim, dediler. Geldi, baktı, anlamadı.

Hayır, filân daha bir anlayışlıdır, dediler;

Meğer yalan yere çıkmış o sersemnin adı!

Bırak ki anlasalar var mı çare hiç? Ne gezer!

Hekim ilâçları, oğlum, bütüün tesellidir.

İlâç yiyip iyi olmak, o bir tecellidir. (I/62)

Kesildi kardeşin artık yemekten, içmekten;

Lâkırdı dinlemiyor, kendini helâk ediyor.

O, hastadan daha şâyân-ı merhamet... Görsen...

Dedikçe “Anne, çocuktan ümîdi kes... Gidiyor!”

Telâş içinde kalıp büsbütüün şaşırmadayım.

Eğer yetişmese imdâda yok mu komşu hanım... (I/63)

Bu hem kaçınıcı felâket? Beşinci! Yâ Rabbi,

Tamam beşinci seferdir ki kız ölüm görecek!

Bu son ümîdi de sâyed giderse dördü gibi,

Zavallı kendini vaktinden evvel öldürecek.

Çıkıp da gör hele bir kerre şimdi Selma’yı...

Ne hâle koydu felek, git de bak, o simâyı!

Sabahleyin dili, baktım, biraz ağırlaşıyor...

Melil melil bakıyor şimdi bülbül evlâdım!

Ne zâlim illet imiş: Bir çocukla uğraşıyor!
O olmasaydı da ben keşke hasta olsaydım.
Şikâyet olmasın amma tahammülüm bitti...
Günâha girmedeyim durmuşum da bak şimdi!
Ne manzaraydı ki bir kuş kadar uçan o melek
Dururdu bî-hareket, kol kanad kılmıdamıyor!
Gözünde nûr-i nazar titriyor, hemen sönecek...
Dudakta nâtika donmuş; kulak söz anlamıyor!
Tûrab rengine girmiş cebîn-i sîmîni;
Ölüm merâreti duydum, öpünce leblerini!
Başında annesi –mâtem tecessüm etmiş de
Kadın kıyâfeti almış gibi –durur mebhût;
Yanında komşu kadınlar hurûşa âmâde,
Eğerci ortada dönmekte bir mehib sükût.
Girince ben odadan hepsi kalktılar ayağa,
Kızıyla annesi mihlydılar fakat yatağa! (I/63-64)

3.1.2.2.Ölüm Sırası

Bu kısım ise ölünün gömülmeye hazırlanışı sırasındaki işlemleri kapsamaktadır.

Yıkama, kefenleme, cenaze namazı, tabut, tabutu süsleme, tabutlu ve tabutsuz

gömme cenazenin taşınması, mezara konuluşu, telkin ve devir gibi işlemler de bu kısımda yer almaktadır.

3.1.2.2.1.Kefenleme

Kefenleme işlemleri ile ilgili Sedat Veyis Örnek şunları belirtir: “Kefenleme işlemi İslâm geleneğine göre yapılır. Kefenlik bezin rengi beyazdır. Erkek kefeni gömlek, izâr ve lifâfe denilen üç parça bezden, kadın kefeni ise himâr (başa örtülen bez), dir (göğüse konulan bez), hırka (göğüsten göbeğe ya da diz kapağına kadar örtülen genişçe bez), izâr ve lifâfe denilen beş parça bezden yapılır” (Örnek,1971:52-53).

“Yoksulluk ya da zaman darlığı nedeniyle ölünün yorgan yüzüne ve yatak çarşafına sarılarak gömüldüğü de olmaktadır” (Örnek,1971:54).

Safahat'ta da ölen birinin yoksulluk nedeniyle kefen yerine bir hasıra sarıldığını görmekteyiz:

Epeyce fâsıladan sonra geldi başka biri:

-Genişçe bir hasırın var mı? Neyse hem değeri.

Cenâze sarmak içindir, eziyet etme sakın!

Mahallemizde beş aydır yatan o hasta kadın

Bugün, sabahleyin artık cihandan el çekmiş... (I/41)

3.1.2.2.2.Gömme Hususiyetleri

Sedat Veyis Örnek gömme işlemleri ile ilgili olarak ise şunları

söyler:”Musalla taşı üstüne konulan cenazenin önünde imam durur, cemaat da imamın arkasına sıralanır.

Namazı kılınan ölü hakkında bir çeşit aklama yapılır. İmam oradakilere:”Ey cemaat, bu ölüyü nasıl bilirsiniz?” diye sorar. Onlar da “iyi biliriz, Allah rahmet etsin” diye cevap verirler.

Bundan sonra cenaze omuzlar üzerine alınarak gömülme için mezarlığa götürülür” (Örnek,1971:54-55).

Safahat'ta *Hasır* ve *Geçinme Belası* şiirlerinde yukarıda anlatılan aşamalarla ilgili örnekler bulunmaktadır.

İlk olarak cenazenin omuzlarda taşınması ve mezarlığın yolun sonu olduğunun acı ifadesi vardır. Cenazenin omuzlarda taşınması toplumumuzda önemli bir gelenektir ve ölüye duyulan hürmetin ve saygının göstergesidir:

Hasır büküldü, omuzlandı, daldı bir sokağa;

Sokuldu kim bilir ordan da hangi bir bucağa.

Açıldı, bir ölü saklanmak üzre sînesine;

Kapandı ketm-i adem heybetiyle sonra yine!

Beş on fakîre olup bâr-ı dûş-i istiskal,

Huzûr-ı lâlini bir nevha etmeden ihlâl,

Sükûn içinde uzaklaştı âşiyânından.

Geçince sîrunu şehrin, uzattı servistan

Garîb yolcuğu tevkîfe bin bükülmez kol!

Omuzdan indi hasır, yoktu çünkü artık yol.

*Mezarcının o kürek yüzlü dest-i lâkaydı
 İânesiyle nihâyet mezâra yaslandı.
 Hücûm-ı mihnet-i peyderpeyiyle dünyânın,
 Hayâtı bir yığın âlâm olan zavallı kadın,
 Hasırdan örtüsü dûşunda hufreden indi...
 Enîn-i rûhu da artık müebbeden dindi. (V/41)*

Burada ise cenazenin evinden çıkarılırken imamın yaptığı duadan, tanısın tanımasın tüm mahalle halkının duaya iştirakinden, aslı sünnete dayanan ve toplumumuzda geleneksel bir davranışa dönüşen duadan sonra elin yüze sürülmesinden, ölünün aklanmasından ve nihayetinde ölünün cenaze namazının kılınması için koydukları musalla taşından bahsedilmektedir:

*Sokakta sâde bir”âmîn!” sadâsıdır gidiyor:
 Mahalle halkı birikmiş, imam duâ ediyor.
 Basık bir ev; kapının iç yanında bir tâbût,
 Başında çınlayan âvâzı dinliyor, mebhût.
 Denildi: “Fâtiha!”, âmîni kestiler; bu sefer,
 Göğüsler inledi, derken, açık duran eller,
 Hazîn alınları bir kerre okşayıp indi;
 Deminki zemzemeler bir zaman için dindi.
 Duyuldu sonra imâmın nidâ-yı mağmûmu,*

Diyordu:

-Söyleyin, Allah için, şu merhûmu,

Nasıl bilirsiniz ey Müslümanlar?

-İyi biliriz!

-Yarın huzûr-i İlâhîde toplanıp hepiniz,

Bu yolda hüsn-i şehâdet edersiniz ya?

-Evet!

-İmam efendi, helâllik de iste, merhamet et...

-Helâl edin hadi öyleyse şimdi hakkınızı...

-Helâl edin, hadi bekletmeyin adamcağızı!

Cemâatin yüreğinden kopup “helâl olsun!” (I/42)

Ağır ağır gidiyorken cenâze kâfîlesi,

Nihâyet oldu musallâ birinci merhalesi.

Çıkınca üstüne son minberin hatîb-i memât,

Açıldı dîde-i im'âna perde perde hayât. (I/144)

Şiirin bu kısmında ise cenaze namazının kılınmasından ve cenazenin omuzlarda taşınmasından bahsedilmektedir. Buradaki taşıma işlemi ise belli usullere göre yapılmaktadır:

“Cenaze namazı kılındıktan sonra tabut cemaat tarafından mezarlığa götürülür. Cenaze götürülürken tabutun baş tarafındaki sol kol sağ omuza alınıp en az on adım

gidilir, sonra ayak tarafındaki kola geçilir; on adım götürüldükten sonra baş taraftaki sağ kol omuza alınır ve on adım gidildikten sonra ayak tarafındaki kola geçilir ve bu sûretle tabutun dört tarafından onar adım götürülmüş olur” (Örnek,1971:58).

*Namaz kılındı; dua bitti. Kârban, yoluna
Düzüldü taht-ı memâtın girip birer koluna.
Yarım saat henüz olmuştu. Yolcular durdu;
Demek ki; komşusu diünyânın âhiret yurdu.
Cenâze indi omuzdan yavaş yavaş, sonra,
Sokuldu servilerin ortasında bir çukura.
Atıldı üstüne üç beş kürek kemikli çamur,
Kabardı toprağın altında bir çıban, bir ur!
Evet, çıban, ki yatan duymuyorsa dehşetini,
Dönün de arkadakından sorun fecâatini;
Sükûn içinde uyurken şu bir yığın toprak,
İlel'ebed o küçük rûh çırpınıp duracak!.. (I/145)*

3.1.2.3.Ölüm Sonrası

Bu kısımda ise mezar taşları, ölünün eşyaları, ölü yemeği, yas, başsağlığı gibi işlemler incelenmektedir.

Safahat'ta bu kısımdaki işlemlerle ilgili örneklere çok rastlanılmamıştır. Ölünün ardından duyulan üzüntüden ve yapılan mezar ziyaretlerinden bahsedilmektedir:

Kalmış eli böğründe felâket-zede mâder;

Evlâdını gömmüş kara topraklara, inler, (I/28)

Gözüm, uzaktaki bir medfenin ayak ucuna

Çöküp ziyaret eden, bir çocukla bir kadına

İlişti. Sonra biraz yaklaşıncâ, iyiden iyi

Tezâhür eyledi. Baktım, çocuk “Tebâreke” yi

Kemâl-i vecd ile ezber tilâvet eylemede,

Yanında annesi gözyaşlarıyla dinlemede. (I/54)

Art arda gelen bu iki şiirin tamamı ise mezar taşına yazılan metinleri oluşturmaktadır ve ölümden ibret alınmasını ve bunun bir son olmadığını anlatmaktadır:

Bir Mezar Taşına Yazılmış İdi:

Şu fânî zindegânıyla hayât-ı câvidânînin,

Telâkî-gahıdır makber denen son menzil-i ârâm.

Hayat ölmekle bitmiş olsa bir şey anlaşılmazdı;

Evet, bir ömr-ü sâni var: Değil hilkat abes mâdâm.

Sen ey gâfil beşer, âlemde bir te'mîn-i istikbâl

Edeydim, der çekersin ihtiyârî bir yığın âlâm.

Eğer üç günlük istikbâl için ferdâyı anmazsan,

Hederdir, korkarım, dünyada imrâr ettiğin eyyâm.

Hakikî bahtiyâr ancak nâmıyla terk eyler büyük bir nâm.

Îlâhi! Doğru bir meslek nasıl bulsunlar insanlar,

Kakâik hep dururken perde-pûş-i zulmet-i evhâm? (I/139)

Bu Da Bir Mezar Taşı İçin Yazılmış İdi:

Yâ Rab ne hatîbdir ki makber;

İnsanlara en derin meâli,

Bir vahy-i bülend kudretiyle

Telkîn ediyor lisân-ı hâli!

Ondan da alınmıyorsa ibret,

Yok bir daha almak ihtimâli!

Binlerce vücûd-i nâzenînin

Bir servi hayâl-i yâl ü bâli.

Binlerce ser-i semâ-güzînin

Bir kabza türâb olur zevâli.

Her seng-i mezâr bin hayâtın

Fânilere karşı infialî.

Görsün de bu inkılâbı insan,

Dehrin nedir anlasın kemâli!

Zâir bu hakâikin önünde

Hâlâ mı bırakmadın hayâli? (I/140)

Bu son şiirde ölünün ardından yapılan yas vardır:

Cemâatin yüreğinden kopup “helâl olsun!”

Nidâ-yı saffeti, birden cenâze, âh-ı derûn

Misâli uğradı evden, fezâda yükseldi.

İçerde başladı bir cûş-i nevhadır şimdi;

Baş örtüsüyle kadınlar gözüktü pencereden:

-Bıraktın öyle mi, en sonunda kardeşim, bizi sen?

-Yıkıldı doslar evim, barkım... Âh gitti kocam...

-Dayım melek gibi insandı; ben nasıl yanmam.

-Tamam otuz senedir komşuyuz da bir kerre,

Kızıp da “ey!” demiş insan değildi, hemşîre!

-Zavallı Remziye! Boynun büküldü evlâdım...

-Babam ne oldu?

-Baban... Öldü.

-Etme Ayşe Hanım,

Bu söylenir mi ya? Hicrân olur zavallı kıza...

-Ayol, şu öksüzü bir parçacık avutsanıza...

Açın da cumbayı etrâfa baksın ağlamasın... (I/142-143)

3.2. Günlük Hayatla İlgili Gelenek ve Görenekler

3.2.1. Saygı

Saygı, milletlere, ülke içindeki bölgelere hatta ailelere kadar çok farklılık gösteren insanların birbirlerine karşı göstermiş oldukları özenli, ölçülü davranış şekilleridir.

Saygı, kadın-erkek, büyük-küçük, yaşlı-genç gibi örnekleri daha da çoğaltabileceğimiz insan grupları arasında olabilir. Aşağıdaki şiir parçalarında da insanların birbirlerine göstermeleri gereken bu özenli davranışlara ve nelerin saygısızlık olarak görülebileceğine dikkat çekilmiş, geçmişle karşılaştırmalar yapılmıştır:

Der: Gelsinler sarâya şimdi.

Birlikte çocuk dalar huzûra,

Evvelce duâ eder de sonra,

Hiç pervasız girer kelâma...

Lâkin bu tuhaf gelir Hişâm'a;

Der: Sus a çocuk, büyük dururken,

Söz sâdır olur mu hiç küçükten? (I/121)

Bunu yaşında iken biz büyüklerin yanına,

Okur da öyle girer, hem ayakta beklerdik;

“Otur” demezseler elpençe sâde dinlerdik;

“Hayır, bu böyle değildir” demek, ne haddimize!

“Evet” desek bile derlerdi: “Sus behey geveze!”

-Otuz yaşında idim belki; annesiz, dışarı,

Kolay kolay çıkamazdım: Döverdi çünkü karı!

Bugün, on altıyı doldurmamış yumurcaklar

Odun yemez iyi bil ha! Geberse karşı koyar.

Geçende dövmek için yoklayım dedim Kerim'i...

Bırak! Eşek değilim ben, deyip dikilmez mi?

Dayak eşekler içinmiş, adam dövülmezmiş...

-Ya biz, söziüm ona, merkep miyiz, Bekir, bu ne iş?

Döverdiler bizi her gün de karşı koymazdık...

Ben öyle terbiye oldum... Kolay mı insanlık? (I/128)

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!

Biraz da saygı gerektir... ne saygısızlık bu!

Hûdâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;

Utanmadan da "tevekkül" diyor bu cür'ete...Ha? (IV/255)

3.2.2. Vefa

Vefa, insanların birbirleriye olan sevgi bağlarını sürdürmeleridir ve toplumumuzda da çok önem verilen değerlerden biridir.

Vefa taşıdığı anlam dolayısıyla iki insan arasındaki ilişkiler için kullanılabilceği gibi toplumumuzda cansız varlıklar içinde kullanılmaktadır. Safahat'ta ki örneklerde vefadan çok vefasızlıktan bahsedilmekte ayrıca; cansız varlıklar için kullanılan örnekler de bulunmaktadır:

Giyip ayağını çıkarken sopam yetişti hele...

Emîn olup gidemem, çünkü, vermesek el ele.

Odur cihanda benim, varsa yoksa, mûtemedim;

Vakûr, hâtırı mer'î, vefâlı, çok denedim. (I/94)

Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?

Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu? (III/201)

Yazık, o nesl-i kerîmin vefâsız evlâdı,

Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye;

Neler görür neler insan, girince medreseye! (IV/235)

Hayâ sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzüzlük ki her yerde...

Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!

Vefâ yok, ahde hürmet hiç, emânet lâfz-ı bî-medlûl;

Yalan râie, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl. (VII/435)

Ne hüsrândır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,

Serâpâ Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı! (VII/446)

Bir canlı izin varsa şu toprakta, silinmez;

Ölsen, seni sırtında taşır toprağın altı.

Ey gölgeden ümmîd-i vefâ eyleyen insan!

Kaç gün seni hâtırlayacak şu karaltı? (VII/467)

3.2.3. Komşuluk

Birçok atasözümüze de ilham olmuş olan komşuluk, sosyal yaşamımızda önemli bir yere sahiptir.

“Komşu komşunun külüne muhtaçtır” sözünden de anlaşılacağı üzere; komşularımız, aynı havayı en çok teneffüs ettiğimiz, bir derdimiz olduğunda yardımımıza ilk koşan yakınlarımızdır.

Safahat'ta komşulukla ilgili yardıma muhtaç olana derman olma ile ilgili birkaç örneğe rastlanmıştır:

Hele dinlen azıcık, anlaşılan yorgunsun.

Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın...

Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın. (I/76)

Çekerek dizlerinin üstüne bir eski aba,

Sürünüp mangala yaklaştı bizim Seyfi Baba.

-Ihlamur verdi demin komşu... Bulaydık şunu, bir... (I/77)

3.2.4. Misafirperverlik

Milletimizin en önemli özelliklerinden biri de misafirperver oluşudur.

Evimize gelen kişi Tanrı'nın misafiri olarak kabul edilmekte ve her türlü hürmet gösterilerek ağırlandıdır. Aşağıdaki örnekte de misafire yapılan ikramlar ve bunun yanı sıra ortamdaki hoş sohbetten bahsedilmektedir:

“Kim bilir; şimdi ne âlemde benim şanlı Köse'm;

Görmedim üç senedir, bâri gidip bir görsem...”

Diyerek, dün gece güç hâl ile buldum evini.

Koca insan; ne şetâretle kabûl etti beni:

-Gel ayol gel, Hocasâdem, bizi ihyâ ettin...

Ne kerâmetçe tesâdüf; seni andıktı demin.

Kahveler, nargileler, enfiyeler, şerbetler,

Rûhu lebrîz-i safâ eyleyecek sohbetler,

Hepsi mebzûl idi mecliste. (I/132)

3.2.5. Kutlama (Tebrik)

Tebrik, mutlu bir olaydan dolayı sevinildiğini söz, yazı ya da bir armağanla karşımızdaki insanlara bildirmektir.

Bu davranış, karşımızdaki insanları sevindirdiğı gibi onlara verdiğimiz değeri de göstermektedir.

Safahat 'ta şair'in yaptığı bir tebrik değil ona yapılan bir başarı tebriki yer almaktadır:

Enîs-i rûhum Âkif'e,

Safahât'ın üçüncü kısmını neşre muvaffakiyetinden dolayı seni hâlisane tebrik eder;

diğer kısımlarının da peyderpey neşrine muvaffak olmanı Cenab-ı Hak'tan temennâ eylerim. (III/221)

3.2.6. Aile

Aile, Türk toplumunun önemli kurumlarından biri olduğu gibi sosyal yaşamımızın da temel taşıdır.

Safahat 'ta da ailenin toplumun temeli olduğundan ve bu temel yıkılırsa milletin bir daha toparlanamayacağından bahsedilmektedir:

Biz ki her mevcûdu yıktık, gâyesiz bir fikr ile;

Yıkmadık bir şey bıraktık... sâde bir şey: Âile.

Hangi bir bünyânı mahvettik de ıslâh eyledik?

İşte vîran memleket! Her yer delik, her yer deşik!

Bunların ta'mîri kâbil... Olsa ciddiyet, sebât;

Lâkin, Allah etmesin, bir düşse şâyet, âilât,

En kavî kollarla hatta kalkamaz imkânı yok.

Kim ki kalkar der, onun hayvan kadar iz'ânı yok!

“Âilî bir inkilâb olsun!” diyen me'yûs olur,

Başka hiçbir şey kazanamaz, sâde bir deyyûs olur. (III/217)

3.3.Halk Bilgisi

Halk bilgisi, kuralları yazılı olmayan halkın günlük ihtiyaçlarından tecrübeler yoluyla doğmuş ve nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşmış bilgilerdir.

Halk bilgisi ürünleri, zamanla birlikte üzerine yenileri eklenen ve sürekli yenilenen birikimlerdir. Bu birikimi Nail Tan şöyle ifade etmektedir:

“Folklor ürünleri statik, durağan, müzelik değerler olmayıp dinamik, hareketli, yaşayan, durmadan yeni ürünler doğuran bir yapıya sahiptir. Her nesil, folklor değerlerine yeni değerler katar. Bu arada bir bölüm folklor değerleri de unutulur” (Tan,1997:5).

Safahat 'ta da çeşitli halk bilgisi unsurlarının yer aldığı görülmektedir.

3.3.1. Halk Matematiği ve Ölçüsü

Halkın günlük yaşamında kullandığı eşyaların boyutlarını, değerini belirten kavramlardır.

Safahat 'ta, kullanılan ölçü birimlerine baktığımızda bunların işlem gerektiren ölçülerden çok herkesin kolayca uygulayabileceği hassas olmayan ölçüler olduğunu görmekteyiz. Ayrıca belirtilen miktarların tam bir kesinlik ifade etmediğini, muğlak olduğunu görmekteyiz:

Nöbet üstünde adam kaçmalı yorgunluktan;

Hadi yavrum, hadi söz dinle de bir parça uzan. (I/19)

Hakikaten görecek şey değil mi ya? Derken,

Dönünce arkama, baktım: Beş on adım geriden

Belinde enlice bir şal, başında âbâni,

Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûrâni; (I/34)

Aha buldum, aramak istemez oğlum, gitme...

Ben de bir karnı geniş cezve geçirdim elime,

Başladım kaynatarak vermeye fincan fincan, (I/77)

Sa'dî'lerin mezarı, evet, bir avuç türâb... (I/87)

Çıkar dışarıda gezersem biraz nefeslenirim;

Epey de yorgunum ammâ gelince dinlenirim. (I/94)

Tasavvur et: İki arşın kazık kadar bir boy! (I/96)

En kısır toprak doğurmuş, emzirir birçok nebat;

Fıskırır bir damlacık ottan tutup sıksan, hayat! (III/218)

Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak,

Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak? (VI/375)

Bir ufak ölçü, dedim... Buldu nihâyet bakkal;

Aldı herkes gazı, gülyağ gibi, miskal miskal! (VI/414)

Uzun değil ki saray, işte dört adımlık yer;

Hemen dönün, gidelim, hiç düşünmeyin bu sefer! (VII/466)

3.3.2. Halk Takvimi

Safahat 'ta kullanılan ve halk takvimi olarak ifade edilen kavramlara baktığımız da bunların genelde gün içinde akan zamanı anlatan ifadeler olduğunu görmekteyiz. Bunun yanı sıra yıl içindeki bir zamanı ya da ömrün kısalığını anlatan birkaç ifadenin de yer aldığı görülmektedir:

Ziyâ-rîz-i hakikat bir seher tavrında müstakbel,

Gelir fevkinden eyler sermedî binlerce nûr îsâr. (I/14)

Bizim çocuk yaramaz, evde dinlenip durmaz;

Geçende Fatih'e çıktık ikindi üstü biraz. (I/34)

-Konya'daydım...

-Haberim yok, ne zaman?

-Bıldır yaz. (VI/372)

-Üsküdar'dan geliyorduk, ikimiz: Âsım, ben.

Saat on bir sularındaydı⁴... Vapur beklerken, (VI/407)

Bu izz ü nâz üzerinden epey zaman geçmiş; (VII/466)

Hicrî, kamerî ayları ezber sayar amma,

Yürüdüm haylice... Derken –hele sen kismete bak!- (VII/480)

3.3.3. Halk Hekimliği

“Halkın, olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince, veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “halk hekimliği” diyoruz (Borataş,1999:122).

Safahat 'ta halk hekimliği ile ilgili çok örnek yoktur. İlk şiirde bir çocuğun yılancık hastası olmasından ve onu tedavi etmek için de istenilen otlardan bahsedilmektedir:

-Oğul, çabuk... Bana tiryak... Okunmuş olmalı ha!

Bizim çocuk, adı batsın, yılancık olsun...

-Ya?

-Sübek kadar yüzü hüttağ kesildi!

-Vah vah vah!

-Hanım, geçer, nefes ettir...

⁴ Ezani saatle akşama(iftara) bir saat kala.

-Geçer mi? İnşallah. (I/40)

Bu örnekte de yine insanların kendi yöntemleriyle hastalığı geçirmeye çalıştıkları görülmektedir:

Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma!

-Seni bir terleteyim sımsıkı örtüp bu gece!

Açılırsın, sanırım, terlemiş olsan iyice. (I/77)

Aşağıdaki şiir de ise bir mahalle kahvecisinin aynı zamanda hem doktor hem berber olduğunun, kullanılan ilkel yöntemlerin ve araçların alaycı ifadesi vardır. Mehmet Âkif, mahalle kahvelerini ağır bir dille eleştirir. Çünkü bu kahvelerin İslam âleminin kanayan bir yarası olduğuna inanır. İnsanların buralarda oturarak tembelleştiklerine önce idraklarını sonra ruhlarını kaybettiklerine inanır. Bu kahvelerin bir an önce kapanması gerektiğini dile getirir:

Duvar da eski ocaklar kadar geniş bir oyuk,

İçinde camlı dolap var ya, raflarında ne yok!

Birinci katta sülük beslenen büyük kavanoz;

Onun yanında, kan almak için, beş on boynuz.

İkinci katta bütiün kerpetenler, usturalar...

Demek ki kahveci hem diş tabîbi, hem perukâr!

İnanmadınsa değildir tereddüdün sırası;

Uzun lâkırdıya hâcet ne? İşte mosturası:

Çekerken etli kemiklerle ayrılıp çeneden,

Sonunda bir ipe, boy boy, onar onar, dizilen,

Şu kazma dişleri sen mahya belledinse, değil;

Birer mezâra işâret, düşün ki, her kandil! (I/126)

Son örnekte ise burna çekince aksırtmaya yarayan ve kurutulmuş tütünden yapılan bir ilaçtan bahsedilmektedir:

Kahveler, nargileler, enfiyeler, şerbetler,

Rûhu lebrîz-i safâ eyleyecek sohbetler, (I/132)

3.3.4. Halk Mimarisi

Mimari bir ülkenin en önemli maddi kültürel dinamiklerindedir ve o ülkenin yaşayan tarihidir.

Mimari eserler o toplumun geçirdiği evreleri, hangi toplumlardan ne kadar etkilendiğini, bu etkilenmelere kendinden neler kattığını, yeniliklere ne derece adapte olduğunu ya da direndiğini gösteren kültürel birikimleridir.

Safahat 'ta eski konaklarda bulunan bir bölümün yalnızca isim olarak geçtiğini görmekteyiz. Bunun dışında şair, İstanbul'un belli yerlerine dair görüntülerden, yapılardan onda bıraktığı hislerin görüntüsüyle bahsetmektedir. Mehmet Âkif, ikinci Safahat'a ismini veren Süleymaniye Kürsüsünde İslam âlemine yolculuğa çıkar.

Galata Köprüsü olduğu tahmin edilen yerden geçerek Mehmet Âkif yolculuğuna başlar ve hislerini anlatır:

Köprü'den çok geçerim; hem ne kadar geçtimse,

Beni sevk etmedi bir kerecik olsun ye'se,

Ne Haliç'in o yosun çehreli miskin suları;

Ne onun hilkate küsmüş gibi durgun kenarı!

Herkesin hissi bir olmaz. Meselâ karşıdaki

Sâhilin, baş başa vermiş, düşünen, pis, eski,

Ağlamış yüzlü, sakîl evleri durdukça, sizin

İçinizden acı şeyler geçecek hep... Lâkin,

Bak benim öyle değil... Siz de biraz şâir olun:

Meselâ, geçtiğiniz yalpa yapan tahta yolun

Cedd-i merhûmu aceb sal mı demekten ne çıkar?

Geliniz farz edelim biz bunu: Sâbih bulvar!

Köprüler asma köprü imiş Avrupa âfâkında...

Varsın olsun, o da bir şey mi? Bizim Şark'ın da,

Böyle daldırma olur... Hem açınız âsârı,

Köprüünün nerde görülmüş, hani, tahte'l-bahrı? (II/161)

Mehmet Âkif, Galata Köprüsü'nden başladığı yolculuğa biraz soluklanmak için Yeni Cami'de ara verir. Şair, bu kısımda yeni Cami'ye duyduğu hayranlığı dile getirir:

Öyle ta'zîb-i nigâh eyleme bedbîn olarak,
 Bırak etrâfi da, karşında duran ma'bede bak:⁵
 Başka bir sahile gehvâre-i emvâcından,
 Böyle şeh-dâne çıkarmış mı yakınlarda zaman?..
 Ne seher-pâre-i sân'at ki ezelden mahmûr...
 Leb-i deryâdan uçan bir ebedî hande-i nûr!
 Sanki ummân-ı bekânın ezeli bir mevci
 Yükselirken göğe, donmuş da kesilmiş inci!.. (II/161-162)

Bu kısımda ise Şair, Kanuni Sultan Süleyman adına yapılmış, klâsik Osmanlı mimarisinin en güzel örneklerinden ve Mimar Sinan'ın büyük eserlerinden biri olan Süleymaniye Camii'ni tasvir etmektedir. Mehmet Âkif'in buradaki amacı İslam âlemine yolculuk olduğu için onun tüm güzelliklerini yansıtmak için ayrıntılara girer. Mehmet Âkif, bu tasviri yaparken adeta bu eseri insanın gözünde canlandırır.

Burada meydana getirilen eserin ne muhteşem bir sanat zevki taşıdığını büyük bir hayranlıkla ve ruhundan kopan hislerle okuyucuya aktarır. Şair, adeta kendisiyle birlikte okuyucuyu da burada yolculuğa çıkarır:

“Gördüğüm var.” Deme! Gel bir de beraber görelim.

Nereden? Haydi şadırvan kapısından girelim:

Bir musanna' kemer; üstünde kurulmuş Tevhîd;

⁵ Yeni Câmî

Daha üstünde bir âyet ki: Hudâ'dan te'yîd,
 Emr-i mevkût-ı salâtın bize kat'iyetine,
 Şöyle bir baktı mı insan, kapının hey'etine,
 Evvelâ her iki yandan oluyor çehre-nümûn:
 Mütenâzır iki mihrâb, iki âzâde sütûn.
 Sonra göz yükseliyor dğru yarım kubbelere,
 Ki dayanmış biri sağdan, biri soldan kemere.
 İstalaktitle donanmış o hazîn sîneleri,
 Okşayıp nûr-i nazar, geçti mi artık ileri.
 Geliyor kısmen açılmış iki heybetli kanat,
 Ki teârîci, telâffî ne müdhiş san'at!
 Sanki Mevlâ, mütefekkir, kocaman bir beyni,
 Açıvermiş bize, göstermek için her yerini.
 Görüyor şimdi nazar girdi mi derhâl içeri:
 Aynı eb'âd ile tesbît edilen kubbeleri.
 Avlunun sâha-i üryânına bin sâye-i nûr
 Döşeyen bunca kemerlerle sütunlarda, vakûr
 Bir tenâzur yoruyor görmek için irkileni.
 Yalnız iç kapının üstüne yükseltileni,
 -Mutlaka medhali göstermek için olmalı ki-
 Bir siyak üzre atılmış, sıralanmış öteki

Kubbelerden daha yüksek, daha vâsi duruyor.
Aynı heybetli kanatlar göze tekrar vuruyor.
Aşar aşmaz eşiğinden bu musanna bâbın,
Şu yarım kubbe –ki pîrayesidir mihrâbın-
Çarpıyor çeşm-i temâşâya, asıl kubbe değil.
Buna eş lâzım, evet, olmamak olmaz kâbil.
Yoksa ihmâl edilir şey mi tenâzur burada?
İşte tam ondaki eb'âda,
Semt-i re'sinde duran aynı da mâlik, hele bak!
“Bu yarım kubbeler elbette açık durmayacak,
Mutlaka birleşecektir” diye beş hatve kadar
Atıverdın mi, görür kubbeyi hayretle nazar...
Ki dayanmış sanacaksın o yarım kubbelere,
Ama pek doğru değil... Karşiki dört yekpâre
Gıranittir taşıyan başları üstünde onu,
Kahramanlar ki, asırlar bükemez bir kolunu! (II/164-165)

Mâ'bedin şimdiki târife bakarsak, az çok:
Müstafîl olması icâb edecek. Öyle mi? Yok!
Şu, sütunlar ana dîvârına bağlanmak için,
Ara yerlerden atılmış müteaddit kemerin

*Konarak sırtına şâhin gibi durmakta olan
 Kubbeler yok mu ya? Onlar buna vermez meydan.
 Nerden icâb ediyor sonra bu âvâre zehâb?
 O kadar ince tutulmuş ki tenâzurda hesâb:
 Hâricen kubbenin üstünden inen hatt-ı mimâs:
 Ediyor her iki cânibde tamâmıyle temâs,
 Tarafeynindeki san'atlı yarım kubbelere. (II/165)*

*Koşarak, doğruca mabeyne⁶ alır karşı çıkan;
 “Nerde kaldın, hoca? der, vâlide sultan o zaman,
 Sen de kalleşlik edersen, bize eyvahlar ola!” (VII/480)*

3.4. Bayramlar, Törenler

Bayramlar bir milletin sevinçle ve coşkuyla karşıladığı ve ortak duyguları paylaştıkları özel günlerdir.

Bayramlar bizim toplumumuzda da önemli bir yere sahiptir. Bu özel günlerin dayanışmayı artıran küslerin barışmasına vesile olan birlik ve beraberliği kuvvetlendiren önemli değerleri vardır.

Bizim milletimizin de kutlamış olduğu milli ve dini bayramları vardır. Milli bayramlar ortak bir tarihten kaynaklanırken dini bayramlar da ortak bir inançtan

⁶ Eski konaklarda erkeklere mahsus olan “selamlık” ile kadınlara mahsus olan “harem” arasındaki daire.

kaynaklanır. Özellikle dini bayramlar vatan sınırlarını aşarak dünya insanları ile birlikte kutlanan kutsal günlerdir.

Safahat 'ta Şair'in iki yerde bayramdan bahsettiğini görmekteyiz. Şiirlerin ilkinde Şair, detaylı olarak bayramın coşkusu, şehirdeki kutlamaları anlatmaktadır:

Âfâk bütûn hande, cihan başka cihandır;

Bayram ne kadar hoş, ne şetâretli zamandır!

Bayramda güler çehre-i mâsûm-ı sabâvet,

Ümmîd, çocuk sûret-i sâfında iyandır. (I/55)

Mehmet Âkif, diğer birçok şiirinde olduğu gibi burada da canlı bir şekilde Fatih'te yaşanan bir bayram gününü anlatmaktadır.

Şair, koşuşturan çocukları, salıncakçıları, dondurmacıları yaşanan o eğlenceli zamanı coşkulu bir şekilde anlatmakta hayatın bütün renklerini bize aktarmaktadır:

Gelin de bayramı Fâtih'te seyredin, zirâ

Hayâle, hâtıra sığmaz o herc ü merc-i safâ,

Kucakta gezdirilen bir karş çocuklardan

Tutun da, tâ dedemiz demlerinden arta kalan,

Asırlar ölçüsü boy boy asâlı nesle kadar,

Büyük küçük bütûn efrâd-ı belde, hepsi de var!

Adım başında kurulmuş beşik salıncaklar,

İçinde darbuka, deflerle zilli şakşaklar.

Biraz gidin: Kocaman bir çadır... Önünde bütün,

Çoluk çocuk birer onluk verip de girmek için

Nöbetle bekliyorlar. Aceb içinde ne var?

“Caponya’dan gelen, insan suratlı bir canavar!”

Geçin: Strayla çadırlar. Önünde her birinin

Diyor: “Kuzum, girecek varsa, durmasın girsin.”

Bağırmadan sesi bitmiş ayaklı bir îlân.

“Alın gözüm buna derler...” sadâsı her yandan.

Alettirikçilerin keyfi pek yolunda hele:

Gelen yapışmada bir mutlaka o saplı tele.

Terazilerden adam eksik olmuyor; birisi

İnce binmede artık onun da hemşerisi:

“Hak okka çünkü bu kantar... Firenk icâdı gıram

Değil! Dirhemleri dört yüz, hesapta şaşmaz adam.”

-Muhallebim ne de kaymak!

-Şifâlıdır mâcûn!

-Simid mi istedin ağa?

-Yokmuş onluğum, dursun.

O başta: Kuskunu kopmuş eyerli düldüller,

Bu başta: Paldımı düşmüş semerli bülbüller!

Baloncular, hacıyatmazcılar, fırıldaklar,

Horoz şekerleri, civ civ öten oyuncaklar;
Sağında atlıkarınca, solunda tahtirevan,
Önünde bir sürü çekçek, tepende çiftkolan.
Öbek öbek yere çökmüş kömür çeken develer...
Ferâğ-ı bâl ile birden geviş getirmedeler.
Koşan, gezen, oturan, mâniler düzüp çağırın,
Davullu zurnalı “dans1” eyleyen, coşup bağırın
Bu kâinat-ı sürûrun içinde gezdikçe,
Çocukların tarafındaydı en çok eğlence.
Güzelce süslenerek dest-i nâz-ı mâderle;
Birer çiçek gibi nevvâr olan bebeklerle
Gelirdi safha-i mevvâc-ı ıyde başka hayat... (I/56-57)

Bu şiirde ise Şair, Kurban bayramına atıf yaparak büyük desteğini gördüğü Abbas Halim Paşa'nın bayramını kutlamaktadır:

Dört taraftan akın etmiş de, nasıl çepçevre,
Saracaklarsa yarın Kâ'be'yi huccâc-ı kîrâm;
Öyle sarsın Paşa'mın ömrünü, Hak'tan dilerim,
Tutunup el ele yüzlerce mübârek bayram. (VII/467)

Bu son şiirde ise Şair, Osmanlı'da okula yeni başlayan çocuklara uygulanan gelenekselleşmiş bir törenden bahsetmektedir.

Necdet Sakaoglu, Âmin Alayı töreni hakkında şunu söyler:” Çocukların okula başlaması, aile içerisinde de mutluluk nedeniydi. Özellikle kentlerde ve hele İstanbul’da okula başlamaya özgü tören ve gelenekler söz konusuydu.

Bunun iki şekli vardı; Yoksul aileler çocuklarını verecekleri hocayı eve çağırırlar; hoca nasiplenir, evde bir Aşr-ı Şerif okur, Allah’ın akıl fikir ihsan etmesi için dua eder, gelen konu komşu ve akrabalar da “âmin!” derlerdi. Mektepte en önce “Besmele” öğretildiğinden okula başlamaya da “Besmeleyle başlamak” anlamında “bed-i Besmele” denirdi.

Zengin, tanınmış, saygın ailelerin çocukları içinse “âmin alayı” düzenlenirdi. Çevreye dönük, okumayı özendirici bir gösteri niteliği taşıyan bu tören üç aşamalıydı. Okula başlayacak çocuk, yakın akrabadan kadınlar eşliğinde önce “sıcağa” (hamama) götürülürdü.

Bu, erkek çocuğun kadınlar hamamına son gidişi olur; okula başladıktan sonra “efendi” olmuş sayılacağından bir daha kadınlar hamamına götürülmezdi. Yıkama sırasında hamamda Karagöz gösterileri yapılır, göbek taşında oyunlar oynanır, sazlar çalınır, yemekler yenirdi.

Daha sonra Mahmutpaşa veya Kapalıçarşı’daki kapamacılara gidilerek duruma göre çocuğa uygun bir kapama (elbise); Mercan’dan mor püsküllü fes, potin, kalçın, çorap alınırdı.

İkinci aşamasında, türbe ziyareti için çocuk Eyüp Sultan’a götürülür, orada hep birlikte dua edilirdi.

Üçüncü ve asıl tören “âmin alayı” idi. Mektebe başlayacak çocuk, faytona veya midilliye bindirilir; mahalle halkının, akrabaların, sıbyan mektebi hoca ve öğrencilerinin oluşturduğu “âmin alayı”nın önünde dualarla mektebe götürülürdü.

Mektebin mubassırı ya da bevvabı, tablalarla şeker, lokma dağıtır, konaklarda hazırlanan kurabiye ve kuşlokumları da alaya katılanlara ikram edilir; varlıklı aileler evde de ziyafet verirlerdi” (Sakaoğlu, 2008).

“Gözüm ki kane boyandı, şarâbı neyliyorum?

Şarâbı neyliyorum?

Ciğer ki odlara yandı, kebâbı neyliyorum?

Kebâbı neyliyorum?

Ne yâre yaradı cismim, ne bana, bilmem hiç!

İlâhi, ben bu bir avuç türâbı neyliyorum?

Türâbı neyliyorum?

Âmin! Amin!"

En önde, rahlesi âguş-i ihtirâmında

Ağır ağır yürüyen bir dokuz yaşında melek;

Beş on adım geriden, pîş-i ihtişâmında,

Şafak ziyâları hattâ ufûl edip gidecek

Kadar lâtîf, iki ma'sûmu bir açık payton

Vakâr u nâz ile çekmekte; arkasında bunun,

Küçük adımlı yaman bir tabur ki hayli uzun

O rûhtan daha sâfi olan yüreklerden,

Zaman zaman bir ilâhî terâne yükseliyor;

Bu cûş-i saffetin aksiyle tâ meleklerden

Zemîne doğru bir "amîn!" sadâsıdır geliyor.
 Muhîti her birinin bir sabâh-ı nûrânûr,
 Bütün bu kâfile efrâdı, pür-sürûd-i sürûr,
 Yarıp önünde duran halkı muttasıl gidiyor!
 Bu bir ketîbe-i ma'sûmedir ki, ey millet:
 Selâma durmalısın şanlı rehğüzârında;
 Bu bir cenâh ki: Atîde bir ufak hareket
 Yapıp cihanları oynatmak iktidârında!
 Gelir de sâye-i imdâd-ı Hak'ta bir gün, bu,
 Girer diyâr-ı meâlîye doğrûdan doğru.
 Bu ancak işte, eğer varsa, şanlı bir ordu!
 Evet, ilerlemek isterse kârbân-ı şebâb,
 Yolunda durmaya gelmez. O çünkü durmıyarak
 Sabâh-ı sermed-i âfîye eylemekte şitâb;
 O çünkü isteyemez hâle katlanıp durmak!
 Onun kudûmü için nâzenîn-i istikbâl,
 Açar da sîne, o olmaz mı per-güşâ-yi visâl?
 Durur mu artık onun karşısında, mâzî, hâl?
 Fakat o zemzemeler uçtu hep dudaklardan...
 Sürûd-i neşve bu âlemde pek süreksizdir!
 Ağır ağır geçiyorken alay sokaklardan,

*Gelir de caddenin ağzında mihlanır, dikilir,
 Mehîb-manzara bir anlı şanlı gerdûne;
 İçinde pudralı üç kanlı çehre! Neyse yine,
 Yol açtı bir iri ses mevkibin geçip önüne:
 - Siz ey heyâkil-i bî-rûhu devr-i mâzînin,
 Dikilmeyin yoluna kârbân-ı âtînin;
 Nedir tarîkını kesmekte böyle isti'câl?
 Durun, ilerlesin Allâh için, şu istikbâl.*

Şiirin dolayısıyla da törenin içinde ilahilerin olması tesadüf değildir: “Mektep alayı görüldüğünde çocuk dışarı çıkardı. Orada onu bekleyen fenerlerle süslü faytona binerdi. Ara sıra basını çevirip arabasını takip edecek çocuklara karşı çocuksu bir gururla kurulur dururdu.

Mektebe başlayacak çocuk bir tane ise yanı başına akrabadan yahut konu komşudan birinin aynı yaşta bulunan çocuğu, karşısına da aile fertlerinden biri otururdu. Sonra araba hareket eder ve gayet ağır bir yürüyüşle sevk edilirdi. Arabanın hareketiyle (ilahici başı) alayın önüne geçer ve çocukluğa mahsus dik bir sesle ilahiye baslardı. İlahici başı çocukların en çok makam aşinası virde aşinası olduğu için koronun yönetimi ona aitti. Binaenaleyh kah birinci sıranın sağ tarafında bulunur kah en öne geçip arka arka yürürdü. İlahilerin her iki mısrasında ilahiciler durur ve aminciler (Amin) diye bağırırdı.”⁷

⁷ Cemal Kuntay, “Mektebe Başlarken”, Sohbetler, Sayı:3, Şubat, 1969, s.96-101. Doç. Dr. Abbas Çelik, Hatıralarla Sıbyan Mektepleri, s.128

3.5. İnanmalar

İnanç, sözlük anlamı ile “kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” demektir (Boratav 1999:7).

Bu özellikleriyle inanç, toplumdaki insanların yaşamlarını hem birbirinden farklılaştırır hem de şekillendirir.

İnanışlar zaman ilerledikçe değişmelere maruz kalır, bazıları tamamen kaybolurken bazıları çeşitlenerek ya da değişerek yaşamaya devam eder.

İnanışlar, çok çeşitli olabilir. Bunlar; dini inanışlar, canlı-cansız varlıklarla ilgili inanışlar, hayvanlarla ilgili inanışlar, tabiat olayları ile ilgili inanışlar, büyü, nazar vb. çeşitlerde olabilir.

3.5.1. Eski Türk İnancı

Türklerin İslamiyet'ten önce Şamanizm, Budizm, Manihaizm, Totemizm gibi değişik dinlere inandıkları bilinmektedir. İslamiyet'in Türklerin arasında güçlü şekilde yayılmasına karşın bu dinlerin de kalıntıları çeşitli şekillerde hala yaşamaktadır.

Safahat 'ta da ay tutulmasına karşı insanların göstermiş oldukları davranışlara verilen eleştirinin örneği vardır. Ay tutulması ile ilgili inançları Pertev Naili Boratav şöyle açıklamaktadır:

“Ayın ve güneşin tutulmaları hallerinde her yerde, bu “felâket”in giderilmesi için çarelere başvurulur: Davul ya da başka çeşitten gürültü çıkaran şeylere (teneke, v.b.) vurularak, tüfek atılarak ayı, güneşi tutan kötü varlıklar (Ejder, Cadı-Karı, v.b.) korkutulur” (Boratav, 1999:18).

Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:

Ay tutulmuş, “Kovalım şeytanı kalkın!” diyerek,

Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!

Bu havâlide cehâlet ne kadar çoksa, nifak

Daha salgın, daha dehşetli... (I/174)

Bir yerde zümrüt ile ilgili benzetmeye yer verilmiştir. Zümrüdün yeşil renginden dolayı yağmur yağdıracağına inanılır ve doğadaki çeşitli canlılarla ilgili benzetmeler yapılmaktadır. “Şiirlerde zümrüde, yeşil rengi sebebiyle gökyüzü, yaprak, çemen, yara, döşeme ve duman ile ilgili tasvirlerle benzetmelerde yer verilir. Onunla, yılanla dair inanışlara telmihte bulunulur” (Yardımcı,2007).

Aman ne zümriid ağaçlar!.. Ne dalga dalga ekin!.. (VII/483)

Bir iki yerde de baykuşla ilgili anlatmalara yer verilmiştir. Eski Türk inancında baykuş uğursuz olarak görülmektedir. Baykuşların viran yerleri kendine mesken ettiğine inanılır:

“Baykuş insanlardan uzakça yerlerde, yıkıntılarda, ozanların diliyle viranelerde yaşar. Kimseye sokulmaz. Bu durum Türk şiirinde baykuş-virane ikilemesiyle anlatılır”

(Akalm,1993:78).

Ayrıca baykuşun üzerinde öttüğü yerlerde perişanlık olacağına ya da oradan ölü çıkacağına inanılır: “İstanbul ve Türkiye genelindeki inanca göre, damda baykuş öterse o evden ölü çıkar” (Akalin,1993:78).

Yıktım koca bir ömrü de, baykuş gibi, geçtim,

Kırk beş yılın eyyâm-ı harâbında oturdum. (VII/436)

Bu şiirde Şair, bazı insanların tıpkı viran yerlerde dolaşan baykuş gibi millete yalnızca yıkımı, ümitsizliği, çaresizliği aşıladığını ve onların ruhlarını uyuşturduğunu anlatmaktadır:

Telkîn-i hayât etmedi aslâ bize bir ses;

Yurdun ezeli yasçısı baykuş gibi herkes,

Ye'sin bulanık rûhunu zerk etmeye baktı; (VII/440)

3.5.2. Soyut Varlıklarla İlgili İnanmalar

Toplumlar, varlığı kanıtlanmamış ancak zaman zaman değişik şekillerde gördüklerini söyledikleri ve hayatlarına etki eden yaratıkların varlıklarına inanırlar.

Bu varlıkları Özkul Çobanoğlu şöyle tarif etmektedir:“Memorat, “Tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan veya ondan dinlemiş birisi tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâye” (Kvideland,1991:19) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada yer alan “tabiatüstü” ile kastedilen öncelikle “öteki dünya” ve farklı bir boyutta olmanın yanı sıra “ insanlarla beraber aynı mekanları paylaşan cin, peri, şeytan, alkız,

karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan varlıklarla “görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya veya bunlardan başka bir yolla kurulan bir iletişimidir” (Çobanoğlu,2003:21).

“Türk sosyo-kültürel yapısı içinde yer alan sosyal olarak kabul edilmiş ve iletişim kurulduğuna inanılan olağanüstü varlıklar olarak “cin”ler, “şeytan”lar, “peri”ler, “Alkarısı” veya “Alkızı”, “Ağırlık”, veya “Karabasan”, “hınkur-munkur”, “Erkebit”, “Hızır” ve “Hızır”ın büründüğü yahut görüldüğüne inanılan değişik “kılık”lar, “Evliya”lar, “şehit”ler ve “ölü”ler yer almaktadır” (Çobanoğlu,2003:74).

Bu tarife baktığımızda iletişim kurulmayan ancak; Türk sosyo-kültürel yapısı içinde var olduğuna inandığımız ve “öteki dünya” ve farklı bir boyutta olmanın yanı sıra “ açıklamasına da uyan cinler gibi varlıklardan bahsedilen mısralar bu bölüme alınmıştır:

Civârandan geçer zulmette bî-pâyan hayâletler:

Kefen-ber-dûş geçmişler, kalan üryan sefâletler. (I/144)

Ocaksız, vâhalar, çöller; sağır, vâdiler, enginler;

Aran: Beynin döner boşlukta; haykır: Ses veren cinler! (VII/447)

-Memâtu hep akabâtiyle gösterir yollu-

Ecinni ordusu şeklinde bin hurâfe dolu. (VII/453)

Gecenin kalbi durur; ürperir inler, cinler,

Açılan pencereler, göz kulak olmuş, dinler. (VII/479)

3.5.3. Nazar

Bakış anlamında Arapça nazar kelimesi, kimi insanların bakışlarındaki zararlı güç ve bu nitelikleriyle, bir kişiye, bir hayvana, ya da bir nesneye bakmakla, canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm, nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi anlamını almıştır Türkçede (Boratav, 1999:105).

... arada bir muhakkak: “maşallah” demek, bu kelimeye “tü, tü...” sesleriyle tükürme taklidi eklemek gerektir: bu sözler ve hareketlerle, kötü gözlerin etkisini ürkütüp kaçırmak amacı güdülür (Boratav, 1999:105).

Aşağıdaki örnekte de aydedenin büyüklüğüne şaşırان kişilerin dillerinden dökülen sözler vardır:

-Bak anne, aydede bak bak!

-Aman da maşallah

Değirmi tabla kadar var... (I/95)

3.5.4. Büyü

Gerçekle ilgisi olmayan, batıl inanmaların din ve ritüelle birleştirilmiş canlı, cansız bir varlık veya bir olay ya da durum üzerinde isteğe dayalı etki yaratma çabasını ve alanını oluşturmaktadır. Yani büyü, aslında bir tür batıl inanmadır ve her

bir uygulayıcıya özgü özel reçeteleri olan uygulamalar topluluğudur (Erginer, 2006:50).

Mehmet Âkif, şiirleri yazdığı dönemde çok yaygın olan hurafeyi, büyüü, cahil hocaları çok ağır şekilde eleştiren bir şairdir. Aşağıda da bu eleştirinin neticesinde söylenen sözler vardır:

Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sârîler;

Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;

Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...

Atâletin o mülevves terssübâtı bütün!

Nümûne işte biziz... Görmek isteyen görsün!

Bakın da hâline ibret alın şu memleketin!

Nasıldın ey kova millet? Ne oldu âkıbetin? (IV/251)

3.6. Giyim-Kuşam

Giyim-kuşam çeşitlenmeleri de bir toplumun kültürel özelliklerini göstermesi açısından önemlidir.

Giyinme şekilleri yaşanan coğrafyanın iklim özelliklerini, sosyal-ekonomik değerlerini, inançlarını, dünyada var olan değişime nasıl ayak uydurduğunu, geleneklerin ne kadar baskın olduğunu yansıtmaktadır.

Safahat 'ta da çeşitli giysiler detaylara girilmeden isim olarak geçmektedir:

Geçirdi, başladım artık yanımda görmeye ben:

Beyaz sarıklı, temiz, yaşça elli beş ancak; (I/16)

Yanında bir küçücük kızcağızla pek yaramaz

Yeşil sarıklı bir oğlan ki, başta püskül yok. (I/17)

-Çağırın hastayı gelsin.

Kapının perdesini

Açarak girdi o esnada düzeltip fesini, (I/19)

Belinde enlice bir şal, başında âbâni,

Bir orta boylu, güler yüzlü pîr-i nûrâni; (I/34)

Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!

Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer! (I/34)

Önünde bir küme: fes, takke, hırka, salta, aba

Kımıldanıp duruyorken, sefil bir sohbet, (I/46)

Burada Mehmet Âkif, yapılan bir güreşte güreşçilerin giydiği giysilerden bahsetmektedir. Şair'de güreş sporunu çok sevmekte ve kendisinde güreşmektedir:

Bir delik torbaya girmiş kimi, kispet yerine;

Çekivermiş kimi, bir lime çuval dizlerine.

Kiminin, giydiği çakşır, kiminin bez şalvar;

Kiminin, uçkuru boynundan asılmış, donu var. (VI/359)

Göğsün eb'âdı kabardıkça gerilmiş camadan⁸;

Başta âbâni sarık, tende hilâlî gömlek;

Belde Lâhur şalı, üstünde o som sırma yelek;

Dizde, kaytan çevirilmiş çuhadan sıkma potur; (VI/362)

Bularak bir de kalın, pırpıt⁹ benzer dizlik

Yaralıymış demedik, üç kişi tuttuk soyduk; (VI/410)

Renk renk açmış o başlar, biriken mahşere bak:

Fes, arâkiyye, sarık, yazma, bürümcük, yaşmak,

Taylasan¹⁰, takke, nazarlıklı hotoz¹¹, âbâni,

Mâvi boncuk, oyanın türlü, dal dal yemeni... (VII/477)

3.7. Halk Sanatları ve Zanaatları

3.7.1. Meslekler

⁸ Camadan: Çapraz şekilde iki sıra düğmeli bir çeşit kısa ve kolsuz üstlük.

⁹ Pehlivanların güreşte dizlerine çektikleri, tamamıyla meşin ise adına kispet, yarı yelken bezi, yarı meşin ise "pırpıt" derler.

¹⁰ Taylasan: Sarığın ucundan omuza sarkıtılan kısım.

¹¹ Hotoz: Eskiden kadınların başlarına taktıkları süslü başlık.

Safahat 'ta meslekler özelliklerine değinilmeden yalnızca isim olarak geçmektedir:

“Hasan, dayım yatı mekteplerinde zâbittir;

Senin de zihnın açık... Söylemiş olaydık bir... (I/33)

Durmuş, diyordu, bir de uyandım ki, sârban¹²:

“Kalk ey zavallı yolcu, uzaklaştı kârban! (I/36)

Bir attarın azıcık gitmek istedim yanına,

Ki her zaman beni dâvet ederdi dükkânına. (I/40)

Mezarcının o kürek yüzlü dest-i lâkaydı

İânesiyle nihâyet mezâra yaslandı. (I/41)

Demiş ki kalfa: “Sekiz aydır almadım hele ben

Ne haftalık, ne de aylık... (I/48)

Çocuk değil mi? “Salıncak!” diyor...

-Salıncakçı! (I/57)

¹² Sârban: Deveci

Yaklaştı şütürbâna¹³ nihâyet, dedi yekten:

“Evlâdımı buldum... Nasıl amma? Onu bilsen... (I/71)

3.7.2. Eşyalar

Halkın günlük hayatında kullandığı çeşitli eşyaların isimleri geçmektedir:

-Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada

Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada! (I/23)

İçinde bir masa, yahut civar tabutluktan

Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!

Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir.

Sakat, bacaksız on, on beş hasırlı iskemle,

Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsiyle,

Beş on kadeh, iki üç testi... Sonra, tezgâhlık

Eden yan üstüne devrilme kirli bir sandık.

Sönük sönük yanıyor rafta isli bir lamba... (I/46)

O başta: Kuskunu kopmuş eyerli düldüller,

Bu başta: Paldımı düşmüş semerli bülbüller! (I/56)

Sağ omuzlarda birer, başları kertkli, ağaç,

Kadın, erkek, suyu aktarmada bakraç bakraç. (VI/359)

¹³ Şütürbân: Deveci

Tahta sordum, silinip çevre kadar yenlerle,

Geldi, tâ göğsüme yaslandı sakat bir rahle. (VI/372)

Ama bir tövbe ki: Binlikleri çarpar duvara;

Tas, çanak, testi, perîşan, serilir tahtalara. (VII/474)

3.8. Halk Oyunları

Safahat 'ta birkaç halk oyunundan bahsedilmektedir: Bunlar; ata sporumuz olan güreş, dama, domino ve tavladır. Damanın ve dominonun oynanmasıyla ilgili çok detay yokken tavla ve güreşin oynanması ve hazırlıkları ile ilgili detaylara yer verilmiştir:

Harîta-vâri açılmış en orta yerde dama;

Beyaz mı taşları, yahut siyah mı, hiç sorma! (I/127)

-Asıldı bey koza!

-Besbelli, bak sırttı aval;

-Bacak elinde mi?

-Kır, Hamdi sen de dağlıyı al.

-Ulan! Kapakta imiş dağlı... Hay köpoğlu köpek!

-Köpoğlu kendine benzer, uzun kulaklı eşek!

-Sekizli, onlu, ne çektinse ver de orayı tut.

-Halim, ne uğraşıyorsun bu çıkmaz işte: Kaput!

- Çihâr ü yek mi o taş?
- Hiç sıkılma öldü-şes!
- Elimde yok mu diyor? Çek babam!
- Aman şes-beş!
- Hemen de buldu be? Gelsin hesaplayıp durma!
- Bir parti yendi ya akşam, dikiz gelin kuruma!
- Dü-beşle bağlıyorum.
- Yağma yok!
- Elindeki ne?
- Se-yek.
- Aman durun öyleyse: Penç ü yek, domine!
- Mızıkçı dendi mi, sensin diyor, bakın ağalar:
- Kırık mı söyleyin Allâh için şu cânım zar?*
- Kırık!
- Değil!
- Alimallah kırık! (I/127-128)

Mehmet Âkif'in güreşi bu kadar canlı tasvir etmesinin sebebi kendisinin de iyi bir sporcu ve hatta güreşçi olmasındandır:

- Pehlivanlar hani? Derken, söküvermez mi, Hocam,*
- Birbirinde daha bîçâre sekiz çıplak adam?*
- Âh o soygunluğu rü'yâda gören korkardı:*

Çünkü gömlek gibi etten de soyunmuşlardı!
 Bir delik torbaya girmiş kimi, kispet yerine,
 Çekivermiş kimi, bir lime çuval dizlerine.
 Kiminin, giydiği çakşır, kiminin beş şalvar;
 Kiminin, uçkuru boynundan asılmış, donu var.
 Acaba yağ sürünürler mi desem, yağ nerede?
 Bereket versin onun ma'deni varmış derede:
 Sağ omuzlarda birer, başları kertikli, ağaç,
 Kadın, erkek, suyu aktarmada bakraç bakraç.
 Sonra, nerdense gelip "yağlanınız haydi!" sesi,
 Çöktü meydanda duran kaplara artık hepsi.
 Palaz ördek gibi, bandıkça avuçlar bandı;
 Meşin ıslar gibi kavruk deriler ıslandı.
 Bu merasim de bitip, başlayacak dendi güreş,
 Çarpınıp çırpınarak çıktı nihâyet iki eş.
 Daha ilk elde boşansın mı alınlardan ter,
 O göğüsler sana ötsün mü körükten de beter?
 Baktım, altından o bir çifte perîşan bağrın,
 Soluğanlar gibi kalkıp iniyor çifte karın!
 Sonradan dizlere bir titremedir çökmüştü;
 Hele çok sürmeyerek dördü de cansız düştü,

İki bîçâre serilmiş yatıyorken yerde,

“Kalkın artık!” dediler, lâkin o derman nerde!

Güreşin böylesi hiç görmediğim bir şeydi;

Orta, baş, hepsi de bunlar gibi âvâreydi. (VI/359)

Uğramaz, gün kavuşur, çiftine yâhut evine;

Sabah iskambil atar kahvede, akşam domine. (VI/362)

Mehmet Âkif, bu kısımda bir yandan yapılan güreşi, güreş içindeki oyunları, diğer insanların bu sırada yaptıkları hizmetleri detaylarıyla anlatırken bir yandan da çok ümit var olduğu, hayranlık duyduğu Asım'ın nesline atıfta bulunmaktadır:

Bunların hepsi biter, bir heyecandır belirir;

Ne temâşâdır o, titrer durur insan tir tir.

Birbirinden daha mevzun iki üç çift endam,

Atılıp sahneye şâhin gibi etmez mi hırâm;

Ses, soluk çıkmaz olur, herkesi ürperme alır;

O geniş yer de nefeslerle beraber daralır.

Çünkü meydanda değil, seyre bakanlarda bile,

Âsım'ın dengi heyâkil, seçilir yüzlerle.

Şimdi, sağ kolda, gümüş kaplı birer bâzû-bend,

Boynu muskayla donanmış, o yarım deste levend,

Önce peşrev yaparak, sonra tutuşmazlar mı,
 Güreş artık kızışır, hasmını tartar hasmı.
 Uzanır şimdi göğüsler kavuşur; şimdi yine
 Dalga çarpar gibi çarpar gerilip birbirine.
 Kimi tek çapraza girmiş mütemâdî sürüyor;
 Kimi şirâzeyi tartıp alivermiş, yürüyor.
 Kimi sarmayla çevirsem diye sardıkça sarar;
 Kimi kılçık düşünür, atmak için fırsat arar.
 Adalî gövdeler altında o bîçâre çayır,
 Serilir toprağa, hem bir daha kalkar mı? Hayır!
 Bu, elenseyle düşürmüş de hemen çullanıyor;
 O da kurtulmak için türlü oyun kullanıyor.
 Kimi almış paça kasnak, o açar, hasmı döner;
 Kimi kündeyle giderken topuk eller de yener.
 Kimi cür'etli olur çifte dalar, hem de kapar;
 Kimi baskın çıkarak kaz kanadından çarpar.
 Seyreden halkı da bir gör: O, ne candan hizmet;
 O ne rikkatli adamlar; o, ne mâsûm ümmet!
 Yarılan başları çevreyle boğanlar mı dedin...
 Göz silenler mi dedin, incik ovanlar mı dedin...
 Yağ süren başka, saran başka, çözenler başka;

Su veren başka, güğümlerle gezenler başka.

Şan, şeref duygusu millette nasıl yüksekse,

Merhamet hissi de öyleydi, değil miydi köse? (VI/363)

3.9. Halk Çalgısı

Törenlerde ya da düğünlerde çalınan birkaç çalgı isim olarak geçmektedir:

Zurnalar şehrin ahâlîsini takmış peşine;

Yedisinden tutarak tâ dayanın yetmişine!

Eli bayraklı alaylar yürüyor dört keçeli;

En ağır başlısının bir zili eksik, belli!

Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük

Dinliyor kaplamış etrâfını yüzlerce hödük! (II/183)

Neyse, değnekçi gelip: “Meydan açılsın, savulun!”

Der demez başladı kalbi sesi yırtık davulun.

Güm güm ötmek ne gezer! Tık nefes olmuş kasnak:

Göğsü tokmak gibi küt küt! vuruyor hışlayarak.

Zurna hımhım mı nedir, söylemiyor bir türlü;

Üfleyen çingenenin rengi mezar, kendi ölü. (VI/358)

3.10. Halk Zevki

Mahalle Kahvesi şiirinde duvardaki resimler ve beyitler ayrıntılı olarak verilmiştir.

Bunlar; “Kerem ile Aslı”, “Ferhat ile Şirin”, “Köroğlu”, “Şah İsmail” gibi halk hikayelerini; “Ahmedü’r-Rüfâî”, “Hacı Bektâş-ı Veli” gibi tarikat ulularının menkıbelerini anlatan resimleri; Şey Galib’in “Âh min’el-aşk”ı içeren mısralarını anlatan beyitlerdir. Bu mısralar halkın zevkini anlatan ancak; tembellerin yuvası hâline gelmiş kahvelerin duvarlarında kalmasından da üzüntü duyulan mısralardır:

Duvarda türlü resimler: alındı Çamlıbeli,

Kaçırmış Ayvaz’ı ağlar Köroğlu rahmetli!

Arab Üzengi’ye çalmış Şah ismâil gürzü;

Ağaçta bağlı duran kızda işte şimdi gözü.

Firaklıdır Kerem’in “of!” der demez yanışı,

Fakat şu “Âh min-el-aşk” a kim durur karşı?

Gelince Ezrakabânû denen âcûze kadın,

Küüngü düşmüş elinden zavallı Ferhâd’ın!

Görür de böyle Rüfâî’yi: Elde kamçı yılan,

Beyaz bir arslana binmiş; durur mu hiç dede can?

Bakındı bak Hacı Bektaş’a: “Deh!” demiş duvara!

Resim bitince gelir şüphesiz ki beyte sıra.

Birer birer oku mümkünse, sonra mânâ ver...

Hayır, hülâsası kâfi, yekûnu ömre sürer:

Bedâheten kusulan herze-pâreler ki düşün,

Epey zaman daha lâzımdı herze olmak için! (I/126)

SONUÇ

Çalışmamızda Türk milletinin hafızasında ve kalbinde önemli ve sarsılmaz bir yere sahip olan istiklâl ve vatan şairi Mehmet Âkif'in büyük eseri *Safahat*'ı halk bilimi ve halk edebiyatı unsurları açısından inceledik.

İçinde yaşadığı toplumun hiçbir sorununa kayıtsız kalmayan Mehmet Akif, Türk milletinin günlük hayatını, problemlerini, ideallerini anlatmış, kitabının adına da uygun olarak toplumu çeşitli safhalarda göstermeye çalışmıştır.

Türk milletinin içinden geçtiği o zor günlerdeki yaşananları, toplumun nasıl bir süreçten geçtiğini, neleri kaybettiğini, nasıl bir yola sürüklendiğini dile getirmiş; milletin içinde bulunduğu kötü durumdan hangi yollarla kurtulacağını, milletin nerelerde yanlışa düştüğünü, hangi değerlerini kaybettiğini büyük bir üzüntü ve inançla İslâm ve milliyetçilik dinamiklerine dayanarak anlatmış ve yol gösterici olmaya çalışmıştır. Mehmet Akif, halkı onların diliyle birlik ve beraberliğe çağırmış, tek vücut halinde hareket etmelerini sağlamaya çalışmıştır.

Bu açılardan bakıldığında *Safahat*'ın Mehmet Akif'in yol haritası olduğunu görmekteyiz.

Mehmet Akif, *Safahat* 'ta bir sohbet havası içinde ama coşkulu, sade bir anlatımla halkın dilini kullanarak fakat çarpıcı ifadelerle okuyucuyu harekete geçiren üslûbuyla vatan ve millet birliğine katkıda bulunmaya çalışmıştır.

Sanatı, bir davayı anlatmak için aracı gören söylediği her sözün bir yaşanmışlıktan çıktığını belirten yalın anlatımıyla oluşturduğu *Safahat*'ı halka kendisini görebileceği bir ayna olarak sunan Şair'in eseri, bu yönleriyle çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Safahat 'ın yaşanılan hayatın kendisi olarak nitelendirilmesi ve Akif'in üslûbunun yukarıda saydığımız özellikleri dolayısıyla eserin halkbilimi ve halk edebiyatı unsurları açısından değerlendirilmesinin önemini ortaya koymuştur.

Mehmet Âkif'in bu değerli eseri birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından incelenerek çok çeşitli yönleriyle ortaya konulmuştur.

Biz de eseri halkbilimi ve halk edebiyatı unsurları açısından inceleyerek bu unsurların eserde ne kadar ve ne şekilde yer aldığını tespit ettik. Bunu yaparken de tüm bilgilerin eksiksiz olduğu iddiasında değiliz ancak; eseri büyük bir titizlikle inceleyerek her neslin mutlaka okuması gereken bu ölümsüz eserin anlaşılmasına katkıda bulunmaya çalıştık.

KAYNAKÇA

- Akalın, Sami; (1993), **Türk Folklorunda Kuşlar**
- Aksoy, Ömer Asım; (2008), **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**
- Alangu, Tahir; (1983), **Türkiye Folkloru El Kitabı**
- Alptekin, Ali Berat; (1998), **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**
- Artun, Erman; (2006), **Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı**
- Ayyıldız, Mustafa-Birgören, Hamdi; (2005), **Edebiyat Bilgi ve Teorileri**
- Banarlı, Nihad Sâmi; (2004), **Resimli Türk Edebiyatı Târîhi II**
- Boratav, Pertav Naili; (1969), **100 Soruda Türk Halkedebiyatı**
- Boratav, Pertev Naili; (1999), **100 Soruda Türk Folkloru**
- Çantay, Hasan Basri; (1966), **Âkifnâme**
- Çelik, Abbas; (2007), “**Hatıralarla Sıbyan Mektepleri**”, Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, <http://194.27.49.253/ilahiyat/VX27abbas.pdf> (05.12.2009)
- Çetişli, İsmail; (2008), “**Mehmet Âkif’in Şiir Kaynaklarından Biri Olarak Kuran-ı Kerim**”, I. Uluslar arası Mehmet Âkif Sempozyumu, <http://www.ismailcetişli.com> (02.11.2009)
- Çobanoğlu, Özkul; (2003), **Türk Halk Kültüründe Memoratlar**
- Devellioğlu, Ferit; (1970), **Türk Argo Sözlüğü**
- Devellioğlu, Ferit; (2004), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**
- Edip, Eşref; (1939), **Mehmet Âkif**
- Elçin, Şükrü; (2001), **Halk Edebiyatına Giriş**

Erginer, Gürbüz; (2006), **Anadolu’da Büyü ve İnanışlar**

Ersoy, Mehmet Âkif; (2007), **Safahat**

Güney, Eflâtun Cem; (1971), **Folklor ve Halk Edebiyatı**

Güzel, Abdurrahman; (2000), **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**

“**Halkın Çağdaş Şairi**”,

<http://209.85.229.132/search?q=cache:72Guq52n58IJ:yayim.meb.gov.tr/dergi/ler/sayi73/kurnaz.doc> (25.11.2009)

Hece Dergisi: Mehmet Âkif Ersoy Özel Sayısı (2008)

Kaplan, Mehmet; (2005), **Şiir Tahlilleri I**

Kırbyık,Mehmet; (2007), “**Bazı XVI. Yüzyıl Divanlarında Kıymetli Taşlar**”, Selçuk Üniversitesi Fen –Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, http://www.edebiyat.selcuk.edu.tr/web/edebiyatdergisi/tumpdf/PDF18/61_75.pdf (24.11.2009)

Koşay, Hamit Zübeyir; (1932), **Halkbilgisi Klavuzu**

“**Mehmet Âkif Ersoy Belgeseli**”, <http://turkceyasam.blogcu.com/mehmet-akif-ersoy-belgeseli/2107089> (15.9.2009)

Miyasoğlu, Mustafa; (2006), “**Mehmet Âkif, Safahat ve Asım’ın Nesli**” Ay Vakti Dergisi, <http://www.ayvakti.net/default.asp?islem=goster&sira=1110>(02.11.2009)

Örnek, Sedat Veyis; (1971), **Anadolu Folklorunda Ölüm**

Özerdim, Sami; (1975), **Bektaşî Fıkraları**

Öztelli, Cahit; (1972), **Evlerinin Önü**

Püsküllüoğlu, Ali; (1995), **Türk Atasözleri Sözlüğü**

Roux, Jean Paul; (2002), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**

Sakaoğlu, Necdet; (2008), “İptidai’den Darülfünun’a Mektep Hayatı”, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, http://www.obarsiv.com/pdf/necdet_sakaoglu.pdf (05.12.2009)

Sakaoğlu, Saim – Ali Berat Alptekin; (2007), **Türk Halk Edebiyatı (Ders Notları)**

Saraçbaşı, M. Ertuğrul; (1982), **Örneklî ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü**

Sevgi, Ahmet; “Mehmet Âkif’te Sâdi Tesîri”, <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s5/11.pdf> (28.11.2009)

Şirazi, Sadî; (1971), **Bostan ve Gülistan**, Kilisli Rıfat Bilge (Çev.)

Tan, Nail; (1997), **Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler**

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005

Yalçın, Cevdet; (1985), **Açıklamalı Deyimler Sözlüğü**

Yardımcı, Mehmet; “Halk Şiirinin Yeni Türk Şiirine Etkisi”, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/mehmet_yardimci_halk_sii_ri_yeni_siire_etikisi.pdf (28.11.2009)

Yazım Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005

Zeren, Mehmet; (2008), **Mesnevîde Geçen Hikâyeler**